

Minna Laine

NÄKYMÄTÖN SATEENKAARI –
Satakunnan ammattikorkeakoulun sosiaalialan opiskelijoiden
tiedot seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä sekä
sateenkaariperheistä ja ammattikorkeakoulu tiedon jakajana

Sosiaalialan koulutusohjelma
Erityisryhmien ohjauksen suuntautumisvaihtoehto

2009

NÄKYMÄTÖN SATEENKAARI - Satakunnan ammattikorkeakoulun sosiaalialan opiskelijoiden tiedot seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä sekä sateenkaariperheistä ja ammattikorkeakoulu tiedon jakajana

Laine, Minna
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysala Pori
Sosiaalialan koulutusohjelma
Erityisryhmien ohjauksen suuntautumisvaihtoehto
Helmikuu 2009
Ohjaaja: Frigren, Kirsi-Leena
YKL: 32.2
Sivumäärä: 83

Asiasanat: sosiaaliala, ammatillinen koulutus, tieto, seksuaaliset vähemmistöt, sukupuolivähemmistöt, sateenkaariperheet

---

Opinnäytetyönä toteutetun tutkimuksen tarkoituksena oli kartoittaa, mitä Satakunnan ammattikorkeakoulusta sosionomiksi (AMK) valmistuvat tietävät seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä sekä sateenkaariperheistä, ja näiden huomioimisesta sosiaalipalvelujärjestelmässä. Lisäksi haluttiin selvittää, miten opiskelijat arvioivat omat tietonsa, sekä ovatko opiskelijoiden tiedot ja arviot omista tiedoistaan ristiriidassa keskenään. Myös Satakunnan ammattikorkeakoulun merkitys edellä mainittuja vähemmistöjä koskevana tiedon jakajan haluttiin kartoittaa.

Aiheeseen päädyttiin, koska tutkimusten perusteella sosiaali- ja terveysalan ammattilaisilla ei ole riittäviä valmiuksia kohdata seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden edustajia. Aihe oli myös ajankohtainen, sillä Sosiaali- ja terveysministeriön seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämisen toimintaohjelma vuosille 2007-2011 oli asettanut lisävaatimuksia sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille muun muassa opinnäytetyön aiheeseen liittyen.

Opinnäytetyö oli tutkimusmenetelmältään laadullinen. Tutkimusaineisto kerättiin kontrolloidusti kyselylomakkeen avulla 22 Satakunnan ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveysala Porin yksikössä vuonna 2006 aloittaneelta sosionomi (AMK) – opiskelijalta. Tutkimusaineiston analysoinnissa käytettiin sekä laadullista että määrällistä analyysia.

Tutkimuksen mukaan seksuaalivähemmistöt tunnettiin melko hyvin, mutta tiedot sukupuolivähemmistöistä olivat heikot ja jäsentymättömät. Myös sateenkaariperheet tunnettiin hajanaisesti ja osittain riittämättömästi. Asiakastilanteisiin liittyvien tietojen todettiin olevan teoriassa hyvät, mutta ne olivat riippuvaisia asiakkaan vähemmistöaseman esille tulemisesta. Opiskelijoiden todettiin arvioineen omat tietonsa melko yhdenmukaisesti esille tuomiensa tietojen kanssa.

Tutkimuksen mukaan Satakunnan ammattikorkeakoulun merkitys seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä ja sateenkaariperheitä koskevana tiedonjakajana koettiin vähäisenä. Tulosten mukaan aihetta pidettiin kuitenkin tärkeänä, ja valtaosa vastaajista koki, ettei aihetta käsitellä ja huomioida opetuksessa tarpeeksi.

THE INVISIBLE RAINBOW - The Knowledge of Sexual and Gender Minorities and Rainbow Families of the Students of Social Services Studies in Satakunta University of Applied Sciences and the Satakunta University of Applied Sciences as an Informant

Laine, Minna

Satakunta University of Applied Sciences

Faculty of Social Services and Health Care Pori

Degree Programme in Social Services Studies

Degree Programme in Councelling People with Special Needs

February 2009

Tutor: Frigren, Kirsi-Leena

PLC: 32.2

Number of pages: 83

Key words: social services, vocational education, knowledge, sexual minorities, gender minorities, rainbow families

---

The purpose of this thesis was to study what the students graduating from Satakunta University of Applied Sciences as bachelors of social services know about sexual and gender minorities and rainbow families and about how to take them into account in social welfare services. In addition, the purpose was to study how the students self assessed their knowledge, and if the self assessments and the knowledge conflicted. The aim of this thesis was also to explore the role of Satakunta University of Applied Sciences as an informant concerning the minorities above.

The need for this study was created by previous studies. They had shown that professionals in social services and health care do not have adequate skills to confront the members of sexual and gender minorities and rainbow families. The subject was also current due to the Ministry of Social Welfare and Health had produced a programme for 2007-2011 to improve the sexual and fertile health of people in Finland. The programme increased the requirements for professionals in social services and health care concerning the minorities above among other things.

The study was qualitative. The material was collected by questionnaires from 22 students of social services in Satakunta University of Applied Sciences that had started their studies in 2006. The content was analyzed with qualitative and quantitative methods.

The study showed that sexual minorities were known rather well. However the knowledge the students had about gender minorities and rainbow families was poor and inadequate. The knowledge concerning client appointments with the members of the minorities above was good but only in theory and it depended on whether the minority status was mentioned by the client. The students self assessed their knowledge consistently with the knowledge they had shown.

The study also showed the students experienced the role of Satakunta University of Applied Sciences as an informant minor. The subject was thought to be important and the majority of the students felt that the subject was not taken into consideration in the studies.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 KAIKISSA SATEENKAAREN VÄREISSÄ	8
2.1 Seksuaalivähemmistöt.....	8
2.2 Sukupuolivähemmistöt.....	10
2.3 Sateenkaariperheet	14
3 ULOS KAAPISTA	18
3.1 Hulluudet historiassa	19
3.2 Kohti tasa-arvoa	23
4 HAASTEENA HETERONORMATIIVISUUS	26
5 SOSIONOMI (AMK) SOSIAALIALAN AMMATTILAISENA	32
5.1 Sosiaalialan yhteiskunnallisesta tehtävästä ja suhteesta etiikkaan.....	32
5.2 Sosionomin (AMK) koulutuksen tavoitteet ja sisältö	34
6 AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET	38
7 TUTKIMUKSEN TARKOITUS, TAVOITE JA TUTKIMUSTEHTÄVÄT	39
8 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	40
8.1 Tutkimuksen menetelmällinen lähtökohta	41
8.2 Kohderyhmän valinta	42
8.3 Aineistonkeruumenetelmä.....	42
8.4 Aineiston keruu	44
8.5 Aineiston tarkistus ja analysointi	45
9 TUTKIMUKSEN TULOKSET, TARKASTELU JA JOHTOPÄÄTÖKSET	47
9.1 Opiskelijoiden tiedot	47
9.1.1 Homoseksuaalisuus	48
9.1.2 Biseksuaalisuus.....	50
9.1.3 Oikeus määritellä itse oma seksuaalinen suuntautumisensa.....	52
9.1.4 Intersukupuolisuus.....	53
9.1.5 Erityinen sukupuoli lapsella	54
9.1.6 Transsukupuolisuus	55
9.1.7 Transgenderiys.....	57
9.1.8 Transvestisuus	57
9.1.9 Sateenkaariperheet.....	59
9.1.10 Asiakastilanteisiin liittyvät tiedot	63

9.2 Opiskelijoiden arviot omista tiedoistaan ja arviot suhteessa tietoihin	67
9.3 Tiedon alkuperä ja Satakunnan ammattikorkeakoulun merkitys	72
9.4 Opiskelijoiden vapaa sana	75
10 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS	75
11 YHTEENVETO	76
LÄHTEET	79
LIITELUETTELO	

1 JOHDANTO

Vuonna 2006 toteutettiin Seksuaalinen tasavertaisuus – SETA ry:n hallinnoiman Sateenkaariperheprojektin ja Helsingin yliopiston Kristiina-instituutin yhteistyönä Sateenkaariperhe-kysely. Kyselyn tarkoituksena oli luoda kuvaa suomalaisista sateenkaariperheistä, eli seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajien muodostamista lapsiperheistä, sosiaali- ja terveystalveluiden käyttäjinä. Kyselyyn vastasi 178 sateenkaarivanhempaa kaikista Suomen lääneistä. Kyselyn perusteella laadittu raportti on ainutlaatuinen, sillä siihen on ensimmäistä kertaa Suomessa koottu määrällistä tietoa sateenkaariperheistä. Kyselyyn vastanneista vanhemmista 19 % ilmoitti kohdanneensa syrjintää osassa käyttämässään palveluissa ja 2 % kaikissa käyttämässään palveluissa. 7 % ei osannut sanoa, oliko heitä syrjitty, sillä he eivät tieneet, miten muita asiakkaita kohdeltiin. (Jämsä & Kuosmanen 2007, 13-15; Kuosmanen & Jämsä 2007a, 12; Kuosmanen & Jämsä 2007b, 102-109.)

Jämsän (2008a, 331) mukaan Sateenkaariperhe-kyselyn perusteella voidaan päätellä, etteivät ammattilaisten valmiudet kohdata seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä ja näiden henkilöiden muodostamia lapsiperheitä ole riittävät. Samanaikaisesti sosiaali- ja terveysministeriö laatima seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämisen toimintaohjelma vuosille 2007-2011 asettaa lisää paineita sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille. Toimintaohjelman tavoitteena on muun muassa integroida seksuaalisuuteen liittyvä neuvonta osaksi peruspalveluita, sekä ottaa neuvonnassa erityisesti huomioon sukupuolten välinen tasa-arvo ja erilaisten vähemmistöjen tarpeet. Lisäksi painotetaan ammattilaisten osaamisen kehittämistä sisällyttämällä seksuaaliterveyden perusteet ja lisääntymisterveyden edistäminen perusopintoihin, sekä lisäämällä ammattilaisia opettavien opettajien pätevoitymistä. (Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmä 2007, 3-4.)

Koin Sateenkaariperhe-kyselyn tulokset huolestuttaviksi. Valitettavasti myös omat kokemukseni Seksuaalinen tasavertaisuus SETA ry:n vapaaehtoiskouluttajana ja saamani palaute siitä, ettei sosiaali- ja terveysalan koulutuksessa käsitellä tarpeeksi edellä mainittuja vähemmistöjä, myötäilivät tutkimustuloksia. Omat kokemukseni

myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistökuiltuurin aktiivisena toimijana ja sosionomi

(AMK) -opiskelijana olivat tutkimustulosten ja kouluttajana saamani palautteen mukaisia. Tästä syntyi idea opinnäytetyöhön, jonka aiheena on seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin sekä sateenkaariperheisiin perehtyminen ja niiden aktiivinen huomiointi sosionomi (AMK) koulutuksessa, sekä opiskelijoiden tiedot edellä mainituista vähemmistöistä ja näiden edustajien huomioimisesta asiakastilanteissa.

Aiheeseen paremmin perehtyessäni kävi myös ilmi, että aihetta ei ole juurikaan tutkittu samasta näkökulmasta. Tämän opinnäytetyönä tehdyn tutkimuksen tarkoituksena ei kuitenkaan ole tuottaa yleistettävää tietoa aiheesta. Sen tarkoituksena on pikemminkin nostaa asia huomion kohteeksi ja keskustelun alaiseksi. Satakunnan ammattikorkeakoulu voi kuitenkin halutessaan hyödyntää tutkimustuloksia esimerkiksi koulutuksensa suunnittelussa.

Opinnäytetyön tarkoitus ei ole tuoda aihetta esiin syrjinnän näkökulmasta vaan heteronormatiivisuuden käsitteestä lähtien. Avaan heteronormatiivisuuden käsitettä paremmin luvussa 3.2. Toisinaan heteronormatiivisuus kuitenkin tuottaa syrjiviä käytäntöjä, joten tästä syystä sivuan opinnäytetyössäni myös syrjintää.

Opinnäytetyöni teoriaosassa esittelen aiempien tutkimuksien ja aiheeseen liittyvän kirjallisuuden avulla seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt sekä sateenkaariperheet ilmiöinä. Samoin käsittelen myös edellä mainittujen vähemmistöjen yhteiskunnallisen aseman kehittymistä, jotta lukijat hahmottaisivat ilmiöiden yhteiskunta- ja aikaisidonnaisuuden. Lisäksi tarkastelen sosionomia (AMK) sosiaalialan ammattilaisena yleisesti sosiaalialan sekä Satakunnan ammattikorkeakoulun sosiaalialan koulutusohjelman näkökulmasta. Teoriaosan viimeisessä osiossa tuon esille sosiaalialan opiskelijoille hyödyllisiä tutkimustietoja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden kokemuksista, tarpeista ja toiveista palveluissa.

2 KAIKISSA SATEENKAAREN VÄREISSÄ

Sateenkaarta käytetään maailmanlaajuisesti symbolina, joka edustaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden ylpeyttä omasta yhteisöstään sekä yhteisön sisäistä vahvuutta ja solidaarisuutta. Sen värit, punainen, oranssi, keltainen, vihreä, sininen ja violetti, kuvastavat seksuaalisen suuntautumisen, sukupuolen ja perheiden moninaisuutta. (Jämsä 2008b, 26-27; Mustola & Pakkanen 2007, 14.)

Itsensä ja oman identiteettinsä määrittely on kriittinen ajatteluprosessi, jossa ihminen omaksuu kuvan itsestään jonkinlaisena. Toisaalta identiteetti ja kuva itsestä voi myös muuttua. Näin ollen on hyvin yksilöllistä, millaisia merkityssisältöjä ihmiset antavat esimerkiksi käsitteille homo ja biseksuaali. (Lehtonen 1997, 25; Lehtonen 2000, 284.)

Vaikka sateenkaaren kirjo on vaikea tyypistää muutamaan sanaan, esittelen opinnäytetyössäni kuitenkin keskeisimmät aiheen kirjallisuudessa esiintyvät käsitteet. Lisäksi esittelen tässä kappaleessa joitakin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden kohtaamia käytännön ongelmia.

2.1 Seksuaalivähemmistöt

Seksuaalivähemmistöillä tarkoitetaan henkilöitä, jotka eivät itse koe olevansa heteroseksuaaleja. Näiden ihmisten seksuaalinen, romanttinen ja/tai emotionaalinen kiinnostus ei siis kohdistu vain eri sukupuolta oleviin henkilöihin. Seksuaalivähemmistöihin kuuluu arviolta 10 % väestöstä, ja niihin kuuluvat homoseksuaalit ja biseksuaalit. Kuitenkaan kaikki ihmiset eivät kuvaa itseään edellä mainituilla käsitteillä. Tällöin voidaan puhua itsemäärittelyoikeudesta. (Jämsä 2008b, 30-31; Karvinen 2007, 18; Lehtonen 2007, 20.)

Kun henkilön seksuaalinen, romanttinen ja/tai emotionaalinen kiinnostus kohdistuu samaa sukupuolta oleviin henkilöihin, puhutaan homoseksuaalisuudesta. Homoseksuaalisista miehistä käytetään nimitystä homo ja naisista lesbo. Sanaa homoseksuaalisuus vältetään arkikielessä, sillä se painottaa voimakkaasti seksuaalisuutta. Monesti homoseksuaalisuus yliseksualisoidaankin. Esimerkiksi homous liitetään usein irtosuhteiden runsaaseen lukumäärään, homoparisuhteet seksikeskeisyyteen ja miesten välinen seksi anaaliyhdyntäkeskeisyyteen. Kuitenkin kyse on ensisijaisesti parisuhteesta ja rakkaudesta, kuten heteroparisuhteessakin. (Jämsä 2008b, 31; Karvinen 2007, 19.)

Kun henkilöllä on kyky tuntea seksuaalista, romanttista ja/tai emotionaalista kiinnostusta ihmisiin sukupuolesta riippumatta, puhutaan biseksuaalisuudesta. Biseksuaalisuus yliseksualisoidaan tavallisesti homoseksuaalisuuttakin voimakkaammin. Kuitenkin kaikkien ihmisten, niin biseksuaalisten kuin heteroseksuaalistenkin, seksuaalinen käyttäytyminen vaihtelee runsaasti. (Jämsä 2008b, 31.)

Useat ihmiset eivät halua määritellä itseään tai tulla määriteltyksi edellä mainituilla sanoilla, sillä ne koetaan liian yksinkertaistaviksi tai luokitteleviksi. Ihmiselle on annettava tilaa määritellä ja ilmaista itseään siten, kuin hän itse suuntautumisensa kokee. Etenkin asiakastyössä on vältettävä ulkoapäin määrittelemistä. (Jämsä 2008b, 31.) Esimerkiksi naisen, joka elää parisuhteessa naisen kanssa, määrittelemisen ulkoapäin lesboksi voi loukata naisen bi-identiteettiä.

On keskeistä ymmärtää, että seksuaalisuus on monitasoinen ilmiö ja sen merkitys ihmisen elämäkukulussa vaihtelee. Seksuaalinen suuntautuminenkin voi muuttua ihmisen elämänkaaren aikana. Henkilöllä voi olla samaan sukupuoleen kohdistuvia tunteita tai seksikokemuksia samaa sukupuolta olevien kanssa ilman, että hän mieltäisi itsensä homoksi, lesboksi tai biseksuaaliksi. Samoin henkilö voi identifioitua lesboksi, homoksi tai biseksuaaliksi vaikkei hänellä olisikaan samaa sukupuolta olevan kanssa seksikäyttäytymistä tai edes tähän kohdistuvia seksuaalisia tunteita. (Lehtonen 1997, 23; Karvinen 2007, 20.)

2.2 Sukupuolivähemmistöt

Sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten sukupuoli-identiteetti ja/tai sukupuolen ilmaisu on ristiriidassa heidän biologisen sukupuolensa kanssa. Näiden henkilöiden sukupuoli-identiteetti ja/tai sukupuolen ilmaisu siis ylittää jollakin tavalla sukupuolikategorioiden rajoja. Henkilön seksuaali-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu eivät millään tapaa määritä hänen seksuaalista suuntautumistaan (Huuska 2008, 48; Jämsä 2008b, 34).

Intersukupuolisuus on lääketieteellinen tila, jossa henkilön fyysiset sukupuolipiirteet ovat kehittyneet monimuotoisiksi. Tässä tapauksessa syntyvän lapsen sukupuolta on vaikea määritellä hänen kehollisuutensa perusteella. Tila voidaan havaita myös nuoruudessa tai aikuisuudessa. Intersukupuolisista käytettiin 1980-luvulle asti nimitystä hermafrodiitti. Syntyvistä lapsista noin yksi 2000:sta on intersukupuolinen. (Huuska 2008, 51; Transtukipiste & Venhola.)

Lääketieteessä intersukupuolisuus diagnosoidaan käsitteellä ”sukupuolen kehityksen häiriöt” tai ”sukupuolen kehityksen monimuotoisuus”. Intersukupuolisuutta voidaan hoitaa lääketieteellisin keinoin, valitsemalla lapselle sukupuoli, jonka piirteitä vahvistetaan lääketieteellisellä hoidolla. Hoito voidaan aloittaa jo pienelle lapselle, perustuen sukupuolen kehityksen teoriaan. Sen mukaan lapsen sukupuoli on joustava ja muovattavissa ennen 18 kuukauden ikää ja sukupuoli-identiteetin syntyä. Toisinaan pienille lapsille tehdään sukuelinten normalisointileikkauksia, vaikka elimissä ei ole toiminnallista vikaa, jolloin leikkaus on lähinnä kosmeettinen. Intersukupuolisuuden hoidosta ja sen oikeutuksesta onkin käyty keskusteluja, sillä hoito ei perustu intersukupuolisten omiin tarpeisiin, vaan lähinnä oletuksiin niistä. Toisinaan hoito onnistuu, toisinaan ei. (Huuska 2008, 51-52.)

Lapsi voi kokea jo kolmevuotiaana sukupuolekseen toisen kuin mihin hän on syntynyt. Esimerkiksi poika voi tuntea olevansa poika, mutta haaveilla samalla olevansa tyttö ja tuntea tyttömäisiä asioita omakseen. Samoin tyttö voi olla hyvin poikamai-

nen. Tällöin puhutaan erityisestä sukupuolesta lapsella. Kyseessä voi olla ohimenevä tyttö- tai poikakausi, tai pysyvämpi sukupuoli-identiteetti. (Huuska 2008, 50.)

ICD-10-tautiluokituksessa on diagnoosi ”lapsuuden sukupuoli-identiteetin häiriö”, mutta kyseiselle häiriölle ei ole kuitenkaan määritelty kriteerejä. Ammatillaiset eivät myöskään ole päässeet yksimielisyyteen diagnoosin asettamisesta. Toisaalta diagnoosi voi auttaa tunnistamaan sukupuoliristiriitaa kokevat lapset ja mahdollistaa heille avunsaannin. Vaihtoehtoisesti kyseessä voi olla ohimenevä kehitykseen kuuluva vaihe, jolloin sukupuoleen liittyvää erilaisuutta ei tarvitse tulkita ongelmalliseksi. Diagnoosia vastustetaan myös siksi, että joskus tyttöjen poikamaisuus ja poikien tytömyisyys liittyy homo-, bi- tai lesboidentiteetin kehittymiseen. Seksuaalista suuntautumista puolestaan ei enää nähdä lääketieteellisenä tilana, jolloin sitä ei voi, eikä pidä diagnosoida. (Huuska 2008, 50-51.)

Transsukupuolisuus on sukupuoliristiriidan äärimuoto, jossa henkilö ei koe biologista sukupuoltaan omaksi sukupuolekseen. Henkilö kokee psyykkisen sukupuolensa olevan ristiriidassa fyysisten sukupuoliominaisuuksiensa kanssa, eli kokee elävänsä väärän sukupuolen ruumiissa. Suomessa on arviolta useita satoja transsukupuolisia. (Huuska 2008, 53; Jämsä 2008b, 35; Lehtonen 2007, 20.)

Transsukupuoliset naiset, eli transnaiset, syntyvät ruumiiltaan pojiksi, mutta kokevat olevansa naisia. Transsukupuoliset miehet, eli transmiehet, puolestaan syntyvät ruumiiltaan naisiksi, mutta kokevat olevansa miehiä. (Lehtonen 2007, 20.)

Suomessa transsukupuolisuudesta puhuttiin pitkään käyttäen termiä transseksuaalisuus. Transseksuaalisuus on terminä käännösvirhe englannin nimikkeestä *transsexual*, jonka loppuosa *sexual* voidaan suomentaa joko seksuaalisuudeksi tai sukupuoleksi. Transsukupuolisuus liittyy kuitenkin selkeästi sukupuoleen. (Suhonen 2007, 54.)

Usein transsukupuoliset kokevat sukupuoleen liittyvät rooliodotukset satuttaviksi, mistä seuraa sosiaalisen vuorovaikutuksen ongelmia. Myös olotilaan liittyvä psyykinen kipu saattaa olla voimakasta, jonka vuoksi henkilö on voinut kehittää selviytymiskeinoja sietääkseen olotilaansa. Osa näistä selviytymiskeinoista voi aiheuttaa uusia ongelmia, kuten eristäytymistä. (Huuska 2008, 53.)

Yksi vaihtoehto sukupuoliristiriidan ratkaisemiseen on vuosia kestävä sukupuolenkorjausprosessi. Transsukupuolisuus nähdään lääketieteellisenä tilana, jota voidaan hoitaa sukupuolen korjaushoidolla silloin, kun identiteettikokemus on riittävän selkiytynyt, vakaa ja pysyvä. Transsukupuolisuus tunnetaan ICD-10-tautiluokituksessa vanhalla termillä transseksuaalisuus. (Huuska 2008, 53; Jämsä 2008b, 35.)

Lääketieteellinen sukupuolen korjaus alkaa psykiatrisella diagnosoinnilla ja seurannalla. Henkilön sukupuoliirteet naisellistetaan tai miehistetään hormonihoitolla ja mahdollisesti leikkauksilla. Transnaiset tarvitsevat toisinaan laserhoitoa ihokarvoituksen poistamiseksi, sekä mahdollisesti äänihuulileikkauksen ja puheterapiaa. Omaksi koettu sukupuoli vahvistetaan juridisesti vaihtamalla nimi ja henkilötunnus vastaamaan koettua sukupuolta. Sukupuolen korjaus on tutkimusten mukaan lähes aina tuloksellista ja kuntouttavaa. (Huuska 2008, 53-54.)

Arkikielessä puhutaan usein sukupuolen vaihtamisesta, mikä ei kuitenkaan kuvaa transsukupuolisen omaa kokemusta, jonka mukaan hänen kehonsa korjataan vastaamaan hänen sisäistä kokemustaan. Tämän vuoksi on korrektimpaa käyttää ilmaisua sukupuolen *korjaus*. Muun muassa Euroopan neuvoston vuonna 1989 antamassa suosituksessa huomioidaan, että sukupuolen korjaushoito ei luo uutta vaan tekee näkyväksi jo olemassa olevan sukupuoli-identiteetin. (Jämsä 2008b, 35; Suhonen 2007, 56.)

Transgender-ihmiset kokevat elävänsä mieheyden ja naiseuden rajalla tai ulkopuolella. He voivat ajatella esimerkiksi olevansa toisaalta miehiä, mutta toisaalta naisia, tai olevansa sukupuoleettomia. Transgenderit kärsivät sukupuolijaosta naisiin ja miehiin, ja kokevatkin sukupuolittuneensa sukupuolijärjestelmään sopimattomalla tavalla. Sukupuolen moninaisuus voi aiheuttaa hämmennystä työntekijässä esimerkiksi silloin, kun henkilön etunimi ja henkilötunnus eivät työntekijän mielestä vastaa asiakkaan ulkoista olemusta. Transgender voi olla pysyvä identiteetti, tai vaihe identiteettiprosessissa. Transgenderien lukumäärästä ei ole selkeitä arvioita. (Huuska 2008, 56; Jämsä 2008b, 35; Lehtonen 2007, 20; Pimenoff 1997, 63.)

Myös transgenderiys voidaan diagnosoida, jolloin henkilöllä on mahdollisuus halutessaan saada sukupuolenkorjaushoitoa. Osa henkilöistä ei halua korjaushoitoja, osa kokee tarvetta jonkinasteiselle korjausprosessille. (Jämsä 2008b, 35.)

Transvestiitit kokevat tarvetta eläytyä ajoittain vastakkaisen sukupuolen rooliin muun muassa pukeutumalla. Suurin osa transvestiiteista on heterosuhteessa eläviä, perheellisiä miehiä. Motiivi vaihtelee itseilmaisusta emotionaaliseen mielihyvään, sekä arjen ja miehiseen rooliin liittyvistä paineista irrottautumisen tuottamiseen. Osalle pukeutuminen vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin tuottaa seksuaalista mielihyvää. (Huuska 2008, 57; Jämsä 2008b, 35.)

Suomessa myös transvestisuus nähdään lääketieteellisenä tilana. ICD-10-tautiluokituksessa transvestisuus luokitellaan sukupuoli-identiteetin häiriöksi ja transvestinen fetisismi sukupuoliseksi kohdehäiriöksi. Kuitenkaan transvestiitit, jotka ovat hyväksyneet ominaislaatussa, eivät pidä itseään sairaina eivätkä kärsi oloiltaan. Monet kuitenkin ovat sitä mieltä, että vahvojen kulttuuristen ennakkoluulojen takia heidän ei ole turvallista elää täysin avoimesti transvestiittina. (Huuska 2008, 57-58.)

Transvestiitit muodostavat suurimman yksittäisen sukupuolivähemmistöjen ryhmän. Miehistä 2-3 % pukeutuu ainakin toisinaan naisten vaatteisiin, joko kokonaan tai osittain. Transvestisuutta tavataan myös naisten keskuudessa, vaikkakin se on harvinaisempaa. Tämä johtunee siitä, että yhteiskunnassamme naisten on sallitumpaa toteuttaa molemmille sukupuolille osoitettuja kulttuurisia käyttäytymis- ja pukeutumismalleja. (Huuska 2008, 57; Jämsä 2008b, 35.)

Yleisesti transsukupuolisista, transgendereistä ja transvestiiteista voidaan käyttää nimitystä transihmiset. Sateenkaariperhekyselyn mukaan transihmiset pelkäävät tai odottavat syrjintää palveluihin liittyvissä kohtaamisissa useammin kuin seksuaalivähemmistöihin kuuluvat. Syrjinnän pelko syntyy ja jää elämään kielteisen kohtaamisen perusteella, joka saattaa johtua oikean tiedon puutteesta. Kokemukset kohtaamisista palveluissa riippuvat myös siitä, törmääkö kohtaamisessa myös kaksi keskenään hyvin erilaista sukupuolikäsitystä ja ihmiskuvaa. Osa transihmisistä näkee sukupuoli-järjestelmän hyvin samalla tavalla kuin valtaväestökin, mutta osa kyseenalaistaa

voimakkaan kahtiajaon toisensa poissulkeviin sukupuoliin. Lisäksi osa transihmisistä kohtaa ennakkoluuloja sekä sukupuoli-identiteettinsä että seksuaalisen suuntautumisansa takia. Kaikki kielteiset kokemukset kuitenkin nostavat kynnystä hakeutua palveluiden piiriin. (Aarnipuu 2007, 34-35; Jämsä 2008b, 34; Jämsä 2008c, 91.)

2.3 Sateenkaariperheet

Sateenkaariperheillä tarkoitetaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajien muodostamia lapsiperheitä. Kuitenkaan kaikki tähän määritelmään sisältyvät henkilöt eivät koe perhettään sateenkaariperheeksi, tai halua käyttää tätä termiä. Sateenkaariperheiden ja lasten lukumääristä ei ole saatavilla tarkkaa tietoa, mutta arvioiden mukaan Suomessa elää tällä hetkellä jo tuhansia lapsia sateenkaariperheissä. (Jämsä 2008b, 26-43.)

Sekä virallisemmista yhteyksistä että sosiaali- ja terveystalvveluista, yleiskieleen ovat vakiintuneet termit nais- ja miesparien lapsiperheet. Nämä termit kuitenkin korostavat parisuhdetta, ja sateenkaariperheen termillä halutaankin tuoda esiin nimenomaan perheiden kirjoa. Terminä sateenkaariperhe vakiintui kieleemme viimeistään, kun Seksuaalinen tasavertaisuus SETA ry:n jäsenjärjestö Sateenkaariperheet ry perustettiin vuonna 1996. (Jämsä 2008b, 26-27; Jämsä & Kuosmanen 2007, 13.)

Sateenkaariperheisiin syntyy ja tulee lapsia monin tavoin. Osa tulee vanhemmiksi synnyttämällä lapsen itse, kun taas toisilla lapsen synnyttää puoliso tai ystävä. Jotkut ovat sopineet useamman kuin kahden vanhemman kesken vanhemmaksi ryhtymisestä. Lapsen biologinen isä voi olla tuntematon, jos lapsi on saanut alkunsa hedelmöityshoitoklinikalla. Osalla pääasiallisesti naisparien kotona asuvista lapsista on olemassa oleva isä. Transihmisten perheissä lapset ovat voineet syntyä molempien vanhempien omista sukusoluista samoin kuin heteromuotoisissa parisuhteissa, joissa toinen tai molemmat vanhemmat ovat biseksuaaleja. Jotkut tulevat vanhemmiksi uusperheellistymisen myötä. Jotkin sateenkaariperheet puolestaan toimivat tuki- ja sijaisperheinä huostaan otetuille lapsille. Ainakaan tällä hetkellä Suomen lain mukaan kaksi naista tai miestä ei voi adoptoida yhdessä lasta, mutta periaatteessa puoliset voivat adoptoida yksin huolimatta heidän rekisteröidystä parisuhteestaan. (Jämsä 2008b, 36-37.)

Sateenkaariperheiden arki on usein samanlaista kuin muissakin lapsiperheissä. Kuitenkin sateenkaariperheiden vähemmistöasemaan liittyy joitakin erityisyyksiä. Vaikka sateenkaariperheet ovat keskenään hyvinkin erilaisia, yhtenä yhdistävänä tekijänä voidaan nähdä perheiden tarkka suunnittelu ja voimakas sitoutuminen lapsen arkeen. Toinen yhdistävä tekijä on kulttuuristen mallien puuttuminen, joka toisaalta mahdollistaa tavallista suuremman vapauden luoda perheen omat toimintamallit, mutta toisaalta saattaa myös aiheuttaa samasta syystä ylimääräistä painetta. Kolmas yhdistävä asia on perheenjäsenten välisten suhteiden puutteellinen juridinen turva. Sateenkaariperheet, samoin kuin kaikki seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat, poikkeavat muista vähemmistöistä myös siten, että vain harvoin vähemmistöasema siirtyy sukupolvelta toiselle. Tämä saattaa aiheuttaa sukupolvien välistä ristiriitaa, kun muissa vähemmistöissä turvaa ulkoista yhteisöä vastaan haetaan ja saadaan nimenomaan useiden sukupolvien välisistä perhesuhteista. (Jämsä 2008b, 28.)

Sateenkaariperheet ovat yhteiskunnassamme suurennuslasin alla. Sateenkaariperheiden kyvykkyyttä vanhemmuuteen seurataan ja siitä käydään julkista keskustelua. Sateenkaariperheissä kasvavien lasten kehitystä seurataan huolestuneina, vaikka tutkimukset ovat osoittaneet, että lasten hyvinvoinnin uhat löytyvät muualta kuin perhemuodosta. Sateenkaariperheiden lasten hyvinvoinnista ja heteroseksuaalisesta kehityksestä onkin tullut sateenkaariperheiden olemassaolon oikeutuksen mittari. (Jämsä 2008c, 95-97.)

Opinnäytetyössä käytetään Jämsää & Kuosmasta (2007, 18-19) mukaillen myös käsitteitä biologinen vanhempi, juridinen vanhempi, sosiaalinen vanhempi ja tosiasiallinen vanhempi. Biologisilla vanhemmilla tarkoitetaan tässä työssä niitä vanhempia, joiden sukusoluista lapsi on saanut alkunsa. Juridisilla vanhemmilla tarkoitetaan niitä vanhempia, jotka Suomen lain mukaan ovat lapsen vanhempia. Sosiaalisilla vanhemmilla tarkoitetaan lapsen ei-juridisia vanhempia, jotka toimivat vanhemmuussuhteessa lapseen. Esimerkiksi rekisteröityneessä parisuhteessa olevan naisparin toinen osapuoli on yhteiselle lapselleen biologinen äiti ja toinen sosiaalinen äiti. Tosiasiallisilla vanhemmilla tarkoitetaan vanhempia, jotka toimivat tosiasiallisessa vanhemmuussuhteessa lapseen. Tämä puolestaan riippuu vanhemman roolista lapsen arjessa.

Osa sateenkaariperheistä muodostuu kahdesta tosiasiallisesta vanhemmasta ja heidän yhteisistä lapsistaan, jolloin voidaan puhua ydinperheestä. Tällaisia perheitä ovat naisparien perheet, joiden lapsilla ei ole tosiasiallista isää (lapsi on saanut alkunsa esimerkiksi hedelmöityshoitoklinikalla), ja harvinaiset miesparien perheet, joissa lapsen äiti tai äidit eivät ole mukana lapsen elämässä. Ydinperheitä ovat myös sukupuolivähemmistöön kuuluvien vanhempien ja heidän puolisoitensa lapsiperheet, joissa lapset ovat syntyneet esimerkiksi vanhempien omista sukusoluista tai hedelmöityshoitojen tuloksena. Myös heteromuotoiset parisuhteet, jossa toinen tai molemmat vanhemmat kokevat olevansa biseksuaaleja, voivat muodostaa ydinperheen. (Jämsä 2008b, 36-37.)

Ydinperheen malliset sateenkaariperheet ovat helpoimmin tunnistettavissa, sillä yhteiskuntamme on järjestäytynyt hetero- ja parisuhdeoletuksille. Muunlaiset sateenkaariperheet rikkovat vanhempien sukupuoli-oletusten lisäksi vanhempien lukumäärää ja lasten alkuperää koskevia oletuksia, ja ovat siksi vaikeammin tunnistettavissa. (Jämsä 2008b, 36.)

Osa sateenkaariperheiden lapsista on syntynyt toisen tai molempien vanhempien edellisistä hetero- tai homoseksuaalisista parisuhteista, jolloin voidaan puhua uusperheistä. Erityisesti homo- ja bi-miesten perheet ovat usein uusperheitä, sillä kahden miehen ydinperhe ei ole yhtä helposti toteutettavissa kuin kahden naisen. Aiemmin enemmistö sateenkaariperheistä oli nais- ja miesparien muodostamia uusperheitä, joissa elävät lapset olivat syntyneet vanhempien aiemmissa heterosuhteissa. Muiden perhemuotojen yleistyessä uusperheiden osuus on laskussa. (Jämsä 2008b, 38.)

Nais- ja miesparien uusperheissä elävien lasten tilanne on erilainen suhteessa toisiin sateenkaariperhemalleihin. Ne lapset, jotka ovat syntyneet heterosuhteessa ja jotka vasta myöhemmin alkavat elää nais- tai miesparin perheessä kohtaavat erilaisia haasteita kuin ne lapset, jotka ovat syntyneet kahden samaa sukupuolta olevan parisuhteeseen. Nämä lapset kohtaavat yleisien uusperheellistymiseen liittyvien haasteiden, kuten viha vanhempien erosta, lisäksi sateenkaariperheestä kertomisen haasteen. Sateenkaariperheestä kertominen ei näillä lapsilla ole yhtä luonnollista ja vaivatonta kuin niillä lapsilla, jotka ovat jo varhaislapsuudestaan asti tottuneet puhumaan sa-

teenkaariperheestään, ja joilla on kaikkiin vanhempiinsa syntymästä alkanut vanhemmuussuhde. (Jämsä 2008b, 38.)

Osa sateenkaariperheistä muodostuu yhdestä vanhemmasta ja lapsesta tai lapsista. Tällaisia perheitä syntyy eron ja puolison kuoleman kautta, sekä itsellisten naisten perustamina. Viimeisessä tapauksessa lapset saavat alkunsa esimerkiksi hedelmöityshoidoissa. (Jämsä 2008b, 38.)

Yhden vanhemman perheistä puhutaan usein yksinhuoltajan perheenä, ja vanhemmasta käytetään termiä yksinhuoltaja tai jopa yksinäinen. Näihin puhetapoihin terminä liittyy kuitenkin käsitys kokonaisesta heteroparisuhteen ympärille muodostuvasta perheestä sekä yksinhuoltajan perheen vajaavaisuudesta. Siksi yhden vanhemman perheen syntyhistoriasta huolimatta on siitä parempi puhua kokonaisena perheenä, ja myös kohdata se sellaisena. Vanhempiin voi viitata sanoilla itsellinen vanhempi, itsellinen isä tai äiti. (Jämsä 2008b, 38-39.)

Yhden vanhemman perheissä vanhemman seksuaalinen suuntautuminen ei näy yhtä konkreettisesti kuin muissa sateenkaariperhemuodoissa, ja siksi ne tulevatkin usein väärin tulkituiksi heterovanhemman yksinhuoltajaperheiksi. Riippuu palvelusta, onko vanhemman sateenkaari-identiteetillä merkitystä. Vanhemman jatkuva väärin tulkituksi tuleminen on raskasta vanhemmalle, mutta myös lapsi voi kärsiä siitä. Lapsi todennäköisesti on tietoinen vanhempansa seksuaalisesta suuntautumisesta ja mahdollisista suhteista. Jos asiasta vaietaan, ei lapsen todellisuus tule kohdatuksi ja hän saattaa kokea asian olevan ei-toivottu. (Jämsä 2008b, 39.)

Osa sateenkaariperheiden vanhemmista, erityisesti homo- ja bi-miehet, toimii lapsen etävanhempana esimerkiksi avioeron tai sopimuksen kautta. Myös näiden vanhempien vastuullinen asema jää usein huomaamatta perheen ulkopuolisilta. Lapselle etävanhempana toimiva vanhempi on yhtä tärkeä kuin muutkin vanhemmat. Lapsen kokemusta merkityksellisestä vanhemmasta on kunnioitettava, ja myös muualla asuva vanhempi on otettava huomioon niin kotona kuin muissakin tärkeissä sosiaalisissa ympäristöissä. (Jämsä 2008b, 39-40.)

Apilaperheessä perhettä on alusta asti ollut perustamassa useampi kuin kaksi aikuista. Kolmiapilaperheen voivat perustaa esimerkiksi miespari ja itsellinen nainen, jolloin lapsella on kolme tosiasiallista vanhempaa. Neliapilaperheen puolestaan voivat muodostaa nais- ja miespari, jolloin vastuun vanhemmuudesta jakaa neljä aikuista. Jotkut apilaperheen vanhemmat tutustuvat nimenomaan perheen perustaminen mielessään. Osa apilaperheistä perustetaan ystävien kesken, jolloin perheitä yhdistävä tekijä on länsimaisen kulttuurin käsityksen mukaisen romanttisen rakkauden vastaisesti vastuun jakaminen lapsen hoivasta. Vanhemmuuden jakaminen useamman kuin kahden vanhemman kesken saattaa joissakin tilanteissa olla vaikeaa, mutta esimerkiksi erotilanteessa sitoutuminen lapseen parisuhteen sijasta saattaa edistää asioiden selvittelyä. Parhaimmillaan apilaperheen lapsella on neljä rakastavaa vanhempaa ja neljät isovanhemmat, joihin turvautua. (Jämsä 2008b, 40-41.)

Yksi apilaperheitä koskettava ongelma on, että kaikkien tosiasiallisten vanhempien vanhemmuutta ei voida juridisesti vahvistaa, sillä Suomen lain mukaan lapsella voi olla vain kaksi vanhempaa. Tämä puolestaan heikentää lapsen asemaa, mutta myös muun kuin juridisen vanhemman asemaa esimerkiksi erotilanteessa. (Jämsä 2008b, 41.)

Apilaperheiden muut kuin juridiset vanhemmuudet jäävät usein viranomaisyhteyksissä ja palvelujärjestelmässä huomioimatta. Nämä perheet haastavat perustavanlaatuiset oletukset niin heteroseksuaalisuudesta kuin vanhempien parisuhteesta ja lukumäärästäkin. (Jämsä 2008b, 41.)

3 ULOS KAAPISTA

Lehtosen (1997, 18) mukaan seksuaalisuus ja sukupuoli ovat sidoksissa toisiinsa, nykyhetken kulttuuriin sekä yhteiskunnan todellisuuteen. Esimerkiksi Valtasen (1991, 4) mukaan ammattilaisten suhdetta homoseksuaalisuuteen ei voi tarkastella ottamatta huomioon kulttuurimme yleistä asennoitumista homoseksuaalisuuteen. Mielestäni tämä koskee myös ammattilaisten suhdetta muihin seksuaali- sekä suku-

puolivähemmistöihin, kuten myös sateenkaariperheisiin. Tämän vuoksi mielestäni on tarpeellista perehtyä lyhyesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden yhteiskunnalliseen asemaan ja sen kehittymiseen.

3.1 Hulluudet historiassa

Vaikka homoseksuaalisuus on ilmiönä vanha, on yhteisöjen suhtautuminen samaa sukupuolta olevien väliseen rakkauteen ja seksuaalisuuteen vaihdellut eri aikoina ja eri kulttuureissa. Historiallisesti länsimainen kulttuuriperinne voidaan jakaa kahteen osaan: helleenis-roomalaiseen, jossa homoseksuaalisuus hyväksyttiin osana arkipäivää, ja juutalais-kristilliseen, jossa siihen suhtauduttiin tuomitsevasti. (Stålström 1997, 43-44.)

Stålström (1997, 314-315) kuvaa väitöskirjassaan, että sosiaalista ”poikkeavuutta” on historiallisesti määritellyt kolme suurta sanktiojärjestelmää: uskonto, rikoslaki ja lääketiede. Kristinuskon tultua valtionuskonnoksi, vallitsevaksi seksuaalisten poikkeamien rangaistusjärjestelmäksi tuli niiden leimaaminen synniksi vuosisatojen ajaksi. Keskiajalla vallitsevaksi sanktiojärjestelmäksi muodostui rikoslaki. Homoseksuaalisia tekoja alettiin määritellä rikoksiksi, jotka oli estettävä rangaistuksin. Kuitenkin seksuaalisen ”poikkeavuuden” sukupuolisidonnaisuutta kuvaa se, että naisten naisiin kohdistamaa rakkautta ei lainkaan kriminalisoitu. Lääketieteen noustessa moraaliuuktoriteetiksi 1800-luvun puoliväliin mennessä, alettiin homoseksuaalisuus määritellä sairaudeksi.

Suhtautumisessa homo- ja biseksuaalisuuteen, Suomi on ollut konservatiivinen verrattuna muihin Pohjoismaihin. Suomessa homoseksuaalisuus oli rikos vuoteen 1971 saakka. Samassa yhteydessä, kun aikuisten välisten homoseksuaalisten tekojen rangaistavuus poistettiin rikoslaista, lisättiin siihen ns. kehotuskielto. Kehotuskiellon tarkoitus oli säätää rangaistus sille, ”joka julkisesti kehottaa homoseksuaalisuuteen”. Kehotuskielto poistui lainsäädännöstä vasta 1999. Samana vuonna myös seksuaalisten suhteiden aloittamisen ikäraja, ns. suojaikäraja, laskettiin homoseksuaalien osalta

16 vuoteen. Sitä ennen suojaikäraja oli heteroseksuaaleista poiketen 18 vuotta. (Hiltunen 1999, 45; Stålström & Nissinen 2000, 125.)

Yhdysvaltain psykiatriyhdistys poisti homoseksuaalisuuden virallisesta sairausluokituksesta DSM-III jo vuonna 1973. Suomi seurasi perässä vuonna 1981. (Stålström 1999, 27.)

Kattava syrjintäsuoja saavutettiin, kun perustuslaki (1995) ja rikoslaki (1999) uudistettiin. Rikoslaisissa sukupuolinen suuntautuminen on mainittu syrjintäkieltoluettelossa, mutta perustuslaissa näin ei ole. Kuitenkin perustuslakia uudistettaessa hallituksen esityksessä korostettiin, että syrjintäkieltoluettelo ei ole tyhjentävä, ja että esimerkiksi sukupuolinen suuntautuminen tulee rinnastaa mainittuihin syihin. Laeissa on käytetty vanhentunutta käsitettä sukupuolinen suuntautuminen, mutta sillä tarkoitetaan seksuaalista suuntautumista. Lisäksi rikoslaisissa rangaistiin kiihottaminen kansanryhmää vastaan. Vuonna 2001 voimaan tullut työsopimuslaki puolestaan kielsi syrjinnän työssä tai työhönotossa seksuaalisen suuntautumisen perusteella. Myös vuonna 2004 voimaan tullut yhdenvertaisuuslaki on parantanut seksuaalivähemmistöjen asemaa yhteiskunnassamme. (Hiltunen 1999, 42-45; Jämsä 2008d, 70; Mustola 2007, 36.)

Myös sukupuolen moninaisuutta on ilmennyt kaikkina aikakausina ja kaikissa kulttuureissa. Tunnetaan kulttuureita, joissa sukupuolen moninaisuutta arvostetaan, ja sukupuoleltaan harvinaislaatuksille on varattu arvokkaita tehtäviä yhteisössä. On myös olemassa kulttuureja, joissa sukupoliryhmiä tunnetaan enemmän kuin kaksi. (Huuska 2008, 49.)

Intersukupuolisuus on ilmiönä yhtä vanha kuin ihmiskuntakin. Intersukupuolisten aiempi nimitys hermafrodiitti pohjautuukin kreikkalaisen ja roomalaisen kulttuurin mystiikkaan kaksineuvoisesta jumalasta ja sen esiintymiseen kirjoituksissa, maalauksissa ja patsaissa. Keskiajalla ilmeisesti osa vainoissa poltetuista ”hirviöistä”, noidista ja paholaisista oli hermafrodiitteja. 1800-luvun alusta asti hermafrodiitteja on kuvattu tieteellisissä kirjoituksissa. Samaan aikaan kehittyi lääketieteessä oma erikoisala, jonka pääasiallisena tutkimuskohteena olivat ihmisten poikkeavuudet. Homoseksuaalisuuden jyrkkä kieltä ja toisaalta evoluutioteoria suorastaan vaativat henkilön

sukupuolen selvittämistä. Hermafrodiitit olivat tuolloin haluttuja harvinaisuuksia, tieteen ja arkielämän ”näytteitä”. Osa hermafrodiiteista saikin elantonsa kulkemalla markkinoilla, näyttelyissä ja sirkuksessa paljastaen vartalonsa ominaisia piirteitä. Terminä intersukupuolisuus esitettiin kirjallisuudessa ensi kerran 1917. (Transtukipiste & Venhola.)

1900-luvun aikana ajateltiin, että mikäli lapsen siitin oli alle 2,5 cm, oli hän kykenevät onnelliseen elämään miehenä. Näin ollen tällaiset lapset pääsääntöisesti neuvottiin kasvattamaan tytöiksi, ja valittu sukupuoli useimmiten muovattiin leikkauksilla. Käytännössä tämä tapahtui poistamalla pojan sukupuolielimet. Vastaavasti mikäli tytöiksi ajatellulla lapsella klitoris oli toista senttiä pitkä, oli tapana tehdä joko klitoriksen poisto tai sitä pienentävä leikkaus. Ongelmaksi osoittautuivat lapsuusiässä tehtyjen leikkausten riittämättömyys, jolloin tarvittiin uusia leikkauksia nuoruus- tai aikuisiällä. Lisäksi kaikilla intersukupuolisilla alkuperäinen diagnoosi ei pitänyt paikkaansa ja osa halusi korjata sukupuoltaan. Tässä kohtaa ongelmaksi muodostui henkilön aiemmissa leikkauksissa menettämät sukuelimet ja kyvyttömyys rakentaa niitä uudelleen. Usein myös lapsen ensimmäisten kuukausien aikana tehtyjen leikkauksien seurauksena potilaiden eroottisten alueiden tunto alentui tai katosi täysin. Hankalimmissa tilanteissa potilas tunsu vain kipua sukuelinten alueella kiihottuessaan seksuaalisesti. (Transtukipiste & Venhola.)

Transsukupuolisuuden ja transvestisuuden tarinat yhteiskunnassa ovat jääneet näkymättömämmäksi. Tämä liittyy siihen, että vastakkainen sukupuolitus käytännössä sisälsi sekä homoseksuaalisuuden että sukupuolen moninaisuuden. Transvestisuutta ja transsukupuolisuutta ei ilmiönä erotettu homoseksuaalisuudesta, ja toisaalta myös toisistaan. Transvestisuus erotettiin ilmiönä homoseksuaalisuudesta vasta vuonna 1910, ja transsukupuolisuus transvestisuudesta vasta 1950-luvulla. Suomessa näitä sanoja alettiin käyttää vasta 1970- ja 1980-luvuilla. Lisäksi transvestisuus ja transvestinen fetisismi eriytyivät toisistaan 1980-luvulla. Transvestisuutta koskeva uusi tieto on syntynyt lähinnä transsukupuolisuuden tai sukupuolen tutkimisen ohessa. Ensimmäinen transgender-diagnoosi puolestaan annettiin vasta vuonna 2004. (Lehtonen 2000, 283; Leinonen & Leinonen 2007, 76-77; Suhonen 2007, 53-65.)

1950-luvulta lähtien transsukupuolisiin on ollut mahdollista soveltaa kastraatiolakia. Kastraatiolupaa haettiin Terveystieteiden tutkimuskeskuksesta, joka pääsääntöisesti teki kielteisiä päätöksiä. 1980-luvulla sekä etunimen vahvistaminen että henkilötunnuksen vaihtaminen tulivat mahdolliseksi erään transnaisen käytyä ulkomailta leikkauksessa ja vietyä asian korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Jotkut yksittäiset transsukupuoliset saivat psykiatrista, hormonaalista ja kirurgista hoitoa Suomessa, mutta yleisesti ottaen henkilökunta ei juuri tiennyt transsukupuolisuudesta. Leikkaushoitoja haettiin ulkomailta. 1990-luvulla sukupuolen korjausleikkauksia keskitettiin Tampereen yliopistolliseen keskussairaalaan, vaikka leikkaava kirurgi ei ollutkaan saanut uuteen kirurgian muotoon kunnan perehdytystä. (Suhonen 2007, 59-61.)

Vuonna 1992 Suomessa tehtiin tärkeä tutkimus suomalaisista transsukupuolisista. Sen myötä Stakes perusti työryhmän pohtimaan transsukupuolisten hoito- ja tukipalvelujen kehittämistä. Työryhmän muistio valmistui 1994 sisältäen ehdotukset lääketieteellisestä hoidosta ja sosiaalisesta tuesta. Vuonna 2003 astui voimaan laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta. Samassa yhteydessä kastraatiolaki kumottiin. Myös vuonna 2005 uudistettu tasa-arvolaki vahvistaa sukupuolivähemmistöjen, erityisesti transsukupuolisten, tasa-arvoisuutta. (Lehtonen 2007, 22; Suhonen 2007, 61-62.)

1990- ja 2000-luvulla syntyneen uudenlaisen lähestymistavan mukaan transihmissyyden muotoja ei enää nähdä mielenterveyden ongelmina, vaan erilaisena tapana omaksumaa sukupuoli. Tarpeettomiksi koetut sairausluokitukset haluttaisiin purkaa. (Huuska 2008, 49-50.)

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tarinat ovat kulkeneet käsi kädessä, sillä sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus kuuluivat pitkään samaan diagnoosiryhmään. Toisaalta samaan aikaan kun homoseksuaalisuus oli kriminalisoitua, myös pukeutuminen toisen sukupuolen vaatteisiin oli kiellettyä naamioitumisena. Myös homokulttuurissa on ollut sukupuolen moninaisuutta esiin tuovia käytäntöjä. Esimerkkinä mainittakoon 1940- ja 50-luku, jolloin homomiehet kutsuivat toisiaan siskoiksi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt myös toimivat yhdessä perustaen Seksuaalinen tasavertaisuus ry:n SETAn edeltäjän, Psyke ry:n. (Suhonen 2007, 55-56.)

Toimiminen lapsen vanhempana on tehokkaasti luonut kuvaa henkilön heteroseksuaalisuudesta. Kuitenkin homoseksuaalisesti tuntevia vanhempia on ollut aina, mutta suurin osa lienee elänyt heteroparisuhteessa. Vanhemmuuteen liittyvä hetero-oletus onkin pitkään estänyt näkemästä homoseksuaalisten vanhempien lapsiperheitä kulttuurisena ilmiönä. Ilmiö on kuitenkin tullut näkyväksi esimerkiksi huoltajuusoikeudenkäynneissä, joissa pohdittiin homoseksuaalisen vanhemman oikeutta lasten huoltajuuteen. Samanaikaisesti koettiin tarpeelliseksi tutkia homoseksuaalisten vanhempien kasvattamien lasten hyvinvointia ja erityisesti lasten tulevaa sukupuoli- ja seksuaali-identiteettiä. Tutkimukset osoittivat, että lapsen hyvinvoinnin kannalta on merkityksetöntä, mitä seksuaalista suuntautumista hänen vanhempansa edustavat. Vähemmistöasema harvoin myös siirtyy sukupolvelta toiselle. (Jämsä 2008b, 28-33.)

1970- ja 80-luvuilla suomalaiset sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien lapsiperheet olivat pääasiassa yksinhuoltajaperheitä tai erilaisia uusperheitä, joissa lapset olivat aiemmista heteroparisuhteista. Tuolloin vain harvat hankkivat lapsia tietoisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistön edustajina. 1990-luvun puolivälistä lähtien sateenkaari-ihmisten lapsiperheet ovat kuitenkin monipuolistuneet. Vuonna 2002 voimaan astui laki rekisteröidystä parisuhteesta, jonka jälkeen samaa sukupuolta olevien pariin ja perheiden olemassaoloa ei ole voitu ohittaa. Laki ei kuitenkaan muuttanut lapsen ja sosiaalisen vanhemman suhdetta juridisesti. Vuonna 2008 valmistunut oikeusministeriön työryhmän ehdotus puolestaan mahdollistaisi perheen sisäisen adoption rekisteröidyssä parisuhteessa. Myös vuonna 2006 hyväksytty hedelmöityshoitolaki mahdollisti hedelmöityshoidot naispareille ja itsenäisille naisille. (Jämsä 2008b, 33-43; Jämsä 2008d, 70-71.)

3.2 Kohti tasa-arvoa

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia ihmisiä on historian aikana luokiteltu syntisiksi, rikollisiksi ja psyykkisesti sairiksi. Noin sata vuotta sitten käyttöön tulleet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kuvaavat käsitteet korostivat ihmisten seksuaalisen halun kohteita ja sukupuolen kokemisen tapoja perversioiden ja häiriöiden näkökulmasta. Perinne linkitti ilmiöt yhteen nimenomaan seksuaalisuuden ja

seksikäyttäytymisen näkökulmasta. Ajattelussa korostui heteronormatiivisuus, jota muun muassa kirkon käsitykset ja toisaalta juridiikka tukivat. Tämä perinne vaikuttaa edelleen voimakkaasti suomalaisessa kulttuurissa ja käytännöissä. (Lehtonen 2007, 21.)

Heteronormatiivisuudella tarkoitetaan ajattelu- ja asennoitumistapaa, joka korostaa heteroseksuaalisuuden miehisyyden ja naisten heteroseksuaalisen naisellisuuden luonnollisuutta, normaaliutta ja toivottavuutta, sekä nähdään usein ainoana tapana olla ihminen. Ihmisten oletetaan siis olevan selkeästi heteroseksuaalinen nainen tai mies, kunnes muuta tulee ilmi. Muunlaisten sukupuolten ja seksuaalisuuksien olemassaolo kielletään, tai niitä pidetään heteroseksuaalisuutta ja kaksinapaiseen sukupuolijärjestykseen perustuvia vaihtoehtoja huonompina. Heteronormatiivisuus nähdään nimenomaan yhteiskunnan rakentumisen tapana, joka heijastuu instituutioihin, rakenteisiin, ihmissuhteisiin, käytäntöihin ja jopa kieleen. Juuri heteronormatiivisista rakenteista ja käytännöistä, jotka eivät tunnista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä, johtuen näiden vähemmistöjen edustajat joutuvat eri tavoin epätasa-arvoiseen asemaan. (Jämsä 2008b, 32; Lehtonen 2003, 32; Lehtonen 2007, 19.)

Viime vuosina juridiikassa tapahtuneet muutokset ovat edistäneet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin sekä sateenkaariperheisiin kuuluvien oikeuksia ja tasa-arvoa. Sen sijaan esimerkiksi suhtautuminen homoseksuaalisuuteen jakaa Suomen kansankirkossakin mielipiteitä. Suomessa piispainkokouksen alainen erillinen työryhmä pohtii parhaillaan kirkon kantaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskeviin kysymyksiin. (Lehtonen 2007, 22; Rakkauten lahja 2008, 58-59.)

Piispojen puheenvuoro perheestä, avioliitosta ja seksuaalisuudesta kirjassa Rakkauten lahja (2008, 59-60) tuo esille joitakin näistä kysymyksistä. Homoseksuaalisuudesta ja sen synnystä todetaan, että homoseksuaalisuus on ihmisen tahdosta riippumaton. Samassa yhteydessä piispat pohtivat, että jokaisella on oikeus tulla siksi, mikä on, mutta jokainen joutuu myös asettamaan itselleen rajoituksia. Samoin kirkko on piispojen mukaan vakuuttunut siitä, että jokainen ihminen on Jumalan kuva ja hänen luomansa. Raamattu kuitenkin yksiselitteisesti kieltää homoseksuaaliset teot, joten kirkon on piispojen mukaan pohdittava, voidaanko Raamattua tulkita uuden

tiedon valossa uudella tavalla. Puheenvuorossa myös korostetaan, että Jumala loi ihmisen mieheksi ja naiseksi, joiden väliseen suhteeseen kuuluu Jumalan antama luonnollinen tehtävä jatkaa sukua. Kirkko onkin piispojen mukaan suhtautunut pidättäytyvästi samaa sukupuolta olevien parisuhteen siunaamiseen, mutta puolustanut näiden pariin oikeudenmukaisen aseman järjestämistä yhteiskunnassa. Lausunnotaan oikeusministeriölle Suomen evankelis-luterilainen kirkon kirkkohallitus (13.8.2008, 1) kannattaa perheen sisäisen adoption mahdollistamista lapsen oikeudellista asemaa parantavana tekijänä, mutta korostaa kuitenkin että lapsella on oikeus sekä äitiin että isään.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden yhteiskunnallista tilannetta ja näiden edustajia koskevia ajankohtaisia yhteiskunnallisia haasteita kuvaa osuvasti edellä mainittujen vähemmistöjen asemaa edistävän valtakunnallisen ihmisoikeusjärjestön, Seksuaalinen tasavertaisuus SETA ry:n poliittinen strategia vuosille 2009-2013 ja sen tavoitteet: Vaikka vaietuista aiheista on tullut julkisia, ja seksuaalivähemmistöjen asema on parantunut niin lainsäädännössä kuin ihmisten asenteissakin, on vastaavan prosessin käynnistäminen sukupuolivähemmistöjen kohdalla SETAn lähivuosien tavoitteita. SETA tavoittelee myös aidosti yhdenvertaista Suomea, jossa syrjintää koskevaa lainsäädäntöä kehitetään, viranomaisvalvontaa sekä syrjinnän seurantaa tehostetaan. Yhdistys haluaa myös edistää keskustelu intersukupuolisten lasten ihmisoikeuksista sekä riittävästä resursseista sukupuolenkorjaushoidoille. Huolimatta lainsäädännön takaamasta teoreettisesta yhdenvertaisuudesta, SETA asettaa tavoitteekseen sen, että niin julkiset, yksityiset kuin kolmannen sektorinkin tarjoamat palvelut eivät sisällä syrjiviä tai välillisesti syrjiviä rakenteita, asenteita ja käytäntöjä. Erityisesti eri alojen ammattilaisten osaamista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskevien erityiskysymysten suhteen halutaan parantaa koulutuksen keinoin, niin ammattialojen toisessa kuin korkea-asteen koulutusohjelmisakin sekä täydennyskoulutusjärjestelmissä. Niin ikään koulujen syrjivät rakenteet halutaan purkaa. Lisäksi perheiden asemaa halutaan parantaa mahdollistamalla adoptio rekisteröidyssä parisuhteessa, uudistamalla samaa ja eri sukupuolta olevien parisuhdelainsäädäntö yhdenvertaiseksi, huomioimalla erilaiset perhemuodot paremmin lainsäädännössä (käytännössä mahdollistamalla lapselle enemmän kuin kaksi juridista vanhempaa) sekä korjaamalla transsukupuolisten perhesuhteisiin liittyvät lainsäädännölliset ongelmat.

4 HAASTEENA HETERONORMATIIVISUUS

Karvinen (2007, 19) kirjoittaa:

Ajatelkaamme tilannetta, jossa yhdeksäsluokkalainen poika kertoo koulussa terveydenhoitajalle olevansa ihastunut toiseen poikaan. On mahdollista, että terveydenhoitaja tuo pojan kanssa keskustellessa esille, että nuoren ihmisen seksuaalisuus on vasta kehittymässä ja tällaiset tunteet kuuluvat puberteettiin eikä siksi ole syytä – vielä – huolestua, koska nämä tunteet menevät todennäköisesti ohi. Kotonakaan ei kannata asiasta kertoa, koska on turha huolestuttaa vanhempia – luultavimmin ihan turhaan. Miten nuori, ehkä jo vakaan homoidentiteetin omaava poika, kokee tällaiset ajatukset? Voiko hän saada terveydenhoitajasta luotettavan keskustelukumppanin esimerkiksi siihen, miten valmistella asian kertomista perheelle ja ystäville? Mitä, jos samainen poika olisi kertonut ihastuneensa tyttöön? Olisiko keskustelun punaisena lankana ollut, että ei vielä kannata huolehtia, asiat voivat muuttua päinvastaiseksi? Tuskin.

Voisiko kuvauksen terveydenhoitajan tilalla työskennellä sosionomi (AMK)? Entä voisiko tilanne sijoittua esimerkiksi lastensuojelulaitokseen tai nuorisotyöntekijän vastaanotolle? Mielestäni voi. Karvinen (2007, 19) jatkaa:

Olisiko nuorelle pojalle voinutkin todeta, että onpa mukava kuulla, ihastumisen tunne on varmaan hieno! Ja sitten miettii yhdessä avoimuuskysymyksiä, kenelle kertoa, miten kertoa ja miten suhtautua mahdollisiin kielteisiin reaktioihin. Olisi tärkeää ilmaista, että pojalle myönteinen tunne on myönteinen myös terveydenhoitajalle. On selvää, että voimaannuttava lähtökohta keskustelulle on nuoren henkisen seksuaaliterveyden ja minäkuvan kannalta parempi kuin homouden näkeminen puutteena, johon ehkä nyt täytyisi sopeutua, jos ei muutakaan voi. --- ...on erityisen tärkeää, että nuorilla on keskustelukumppanina joku aikuinen, joka ei koe nuoren seksuaalista suuntautumista pettymyksenä, puutteena tai muutoin epätoivottavana. Terveydenhoitajilla

on mahdollisuus ja velvollisuus tukea nuorta, jotta hänen seksuaalinen suuntautumisensa muotoutuisi voimavaraksi elämässä.

Palaan vielä heteronormatiivisuuden käsitteeseen. Karvisen (2007, 18) mukaan se on käsite, josta harvemmin puhutaan, mutta joka kuitenkin vaikuttaa vahvasti yhteiskunnallisena asenteena. Koska harva tietoisesti ajattelee, että esimerkiksi homoseksuaalisuus olisi ”huonompaa” seksuaalisuutta, ilmenee heteronormatiivinen ajattelu usein epäsuorasti ilman, että työntekijä itsekään on siitä tietoinen. Huldén (2008, 253) huomauttaakin, että oletus siitä, että kaikki ovat heteroita tai elävät heteroydinperheessä, koska kukaan ei ole korjannut oletusta, on riskialtis. Tällöin syntyy vaara, että kyseistä normia täyttämättömät tarinat jäävät kertomatta. Mielestäni tämä pätee myös sukupuolivähemmistöjen kohdalla, sillä heteronormatiivinen ajattelutapa sisältää myös käsityksen ”oikeanlaisesta” sukupuolesta ja sen ilmaisusta.

Yhteinen, useita vähemmistöjä koskettava ongelma on näkymättä jääminen. Tämä korostuu erityisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen elämässä, sillä vähemmistöasemaa ei useinkaan ole mahdollista päätellä esimerkiksi henkilöiden ulkonäöstä, kuten monien muiden vähemmistöjen kohdalla. Esimerkiksi sateenkaariperheiden palvelujärjestelmässä kohtaamien ongelmien ajatellaan olevan samanlaisia, kuin muillakin vähemmistöillä. Näin ei kuitenkaan ole. Sateenkaariperheet törmäävät usein epäammattimaiseen kohtamiseen ja kohteluun, sillä sateenkaariperhettä ei aina edes kyetä tunnistamaan perheeksi. (Jämsä 2008e, 21; Jämsä 2008c, 86-87.)

Usein kyse on siis siitä, ettei henkilön seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuuluminen tule esiin. Tämä johtuu siitä, että asiakas itse toivoo niin, tai että työntekijöiden oletukset ja palveluiden byrokraattiset rakenteet estävät asian näkymisen. Toisinaan tällä ei ole merkitystä palvelun onnistumisen kannalta. Kuitenkin, kun palvelun päämääränä on huolehtia ihmisen kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista, tulevat nämä seikat hyvinkin merkityksellisiksi. Mainittakoon myös, että jos ihminen haluaa korjata häneen kohdistuvat väärät oletukset ja tulla nähdyksi, on hänen sanottava tai tuotava selvästi esiin oma seksuaalinen suuntautumisensa tai sukupuolen kokemuksensa. Tästä on käytetty ilmaisua ulostuleminen. Ulostulemisen tarkoitus on heteronormatiivisten oletusten torjuminen. Se ei ole yksittäinen tapahtuma, vaan jatkuva

prosessi, jonka osa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista kokee ajoittain raskaaksi ja turhauttavaksi. (Jämsä 2008e, 21; Jämsä 2008b, 29)

Erään näkemyksen mukaan ihminen katsoo asioita ja ilmiöitä aina aikaisemman kokemuksensa ja tietämyksensä kautta. Toisin katsominen on siis mahdollista, mutta kaikki ennalta tiedetty rajaa sitä, mitä on mahdollista huomioida, ajatella ja ymmärtää. Tämän perusteella seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden kohtaamiseen tarvitaan siis avoin mieli, käytännön kokemuksia ja teoreettisia tietoja ilmiöiden olemassaolosta. Lisäksi tarvitaan tietoa näiden vähemmistöjen edustajien monenlaisista tilanteista, toiveista ja palveluihin liittyvistä kokemuksista. (Jämsä 2008e, 20-21.)

Mitä sitten pitäisi tietää ja huomioida? Lehtosen (2007, 45-46) mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ja heidän läheisensä kohtaavat monenlaisia terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä tilanteita ja ongelmia elämänsä aikana. Useimmat niistä eivät suoranaisesti liity seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuolen ilmaisuun tai sen kokemiseen. Aina vähemmistöaseman huomioiminen ei ole tarpeen, mutta ongelmia syntyy, mikäli vähemmistöasema jää huomiotta silloin, kun se pitäisi ottaa huomioon tai huomioidaan juuri silloin, kun sillä ei ole merkitystä palvelun kannalta.

Ammattilaisen on syytä tietää, että syrjityssä asemassa olevan vähemmistön, jonka oikeuksia yhteiskunta ei täysin tunnusta, on joskus vaikeaa luottaa yhteiskuntajärjestystä edustaviin ammattilaisiin. Luottamus ammattilaisen ja asiakkaan välillä on kuitenkin välttämätöntä, jotta asiakas on halukas jakamaan kaikki olennaiset asiat ammattilaisen kanssa. Tässä tapauksessa luottamus asiakassuhteessa on siis korostuneen tärkeä. Luottamuksen syntymiseen vaikuttavat olennaisesti työntekijän mahdollisesti asiakkaaseen kohdistamat heteronormatiiviset odotukset. Usein palvelun tarjoajan sateenkaariystävällisyyttä, eli sitä miten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt sekä sateenkaariperheet huomioidaan ja miten heitä kohdellaan palveluissa, pyritäänkin etukäteen selvittämään. (Jämsä 2008f, 99-100.)

Omaa heteronormatiivista käyttäytymistään voi oppia tiedostamaan esimerkiksi pohdintalla omaa toimintaansa erilaisissa asiakastilanteissa. On myös tärkeää miettiä, mitä merkityssisältöjä itse antaa näille moninaisuuden muodoille. Mitkä asiat saavat

painoarvoa, ja mitkä jäävät vähemmälle huomiolle. Tärkeää on myös tiedostaa omat mahdolliset fobiset asenteet. Työntekijä voi esimerkiksi miettiä, tunteeo hän vastenmielisyyttä tavatessaan transsukupuolisen, ja onko heteroseksuaalisuus hänen mielestään toivottavampaa kuin homoseksuaalisuus. Mahdollisuus omien ennakkoluulojen ja asenteiden työstämiseen avautuu vain tiedostamalla ne. Asenteita on syytä pohtia myös suhteessa omaan ammatillisuuteen. Miten toimia, kun ammatillisen roolin vaatimukset tuottavat ristiriitaa oman, henkilökohtaisen minän kanssa? (Karvinen 2007, 19-20.)

Työntekijän on myös hyvä miettiä, mitä tabuja, positiivisia stereotypioita ja ennakkokäsityksiä esimerkiksi seksuaalivähemmistöihin liitetään. Voiko esimerkiksi vanhus olla seksuaalielämältään aktiivinen lesbo? Entä jos työntekijä idealisoi kaikki samaa sukupuolta olevien parisuhteet, miten asiakas voi kertoa hänelle kokemastaan perheväkivallasta? Tilanteeseen sopimattomien kysymysten välttäminen voi johtaa myös liialliseen hienovaraisuuteen. (Karvinen 2007, 20.)

Jokaisen asiakkaiden kanssa työskentelevän tulisi tietää muun muassa se, että homo- ja biseksuaalisuutta ei voi eikä tarvitse ”hoitaa”. Myös transihmisten ”eheytysterapiasta” on luovuttu. Keskeistä on myös tietää se, miten ympäristön tuottamat vähemmistöasemaan liittyvät haasteet voivat heijastua asiakkaiden hyvinvointiin. Myös vähemmistön edustajalla itsellään voi olla homo- tai transfobisia asenteita, joka puolestaan johtaa vakavaan tunne-elämän ristiriitaan. Myös syrjinnän, salaamisen ja huonommuuden kokemukset voivat heijastua henkilön kuvaan itsestään. Jatkuva ”varpaillaan olo” paljastumisen pelossa, toistuvat heteronormatiiviset paineet, yksinäisyys ja kumppanin löytämisen vaikeus voivat edistää syrjäytymiskierrettä, mielen-terveyden ongelmia ja niiden tuhoisia ratkaisuyrityksiä. Myös päihdeongelmia on havaittu runsaasti sekä seksuaali- että sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla. Miesten välistä seksiä toteuttavilla puolestaan on huomattavasti keskimääräistä useammin hiv-tartuntoja. (Karvinen 2007, 20; Huuska 2008, 49; Jämsä 2008b, 32; Lehtonen 2007, 51.)

Ammattilaisen on myös tärkeä tunnistaa mahdollinen niin sanottu ”ei meillä ole” – harha. Sen mukaan ammattilainen ajattelee, etteivät seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä koskevat erityiskysymykset kosketa juuri heidän

tarjoamaansa palvelua. Harhan syntyyn on useita syitä. Osa edellä mainittuihin vähemmistöihin kuuluvista asiakkaista tai heidän lapsistaan ei halua omasta valinnastaan johtuen tuoda asiaa esille. Osa palveluista puolestaan on sellaisia, joissa sateenkaari-identiteetti ei luontevasti tule esille. Pelkästään seksuaalivähemmistöihin arvioidaan kuuluvan noin 10 % väestöstä, joka tarkoittaa käytännössä sitä, että joka kymmenes asiakas on todennäköisesti jotakin muuta, kuin hetero. (Jämsä 2008f, 105-106; Karvinen 2007, 18.)

Mainittakoon myös, että seksuaalisuudesta puhuminen asiakassuhteissa on todettu tutkimuksissa yhdeksi vaikeimmista aiheista puhua, sekä asiakkaalle että työntekijälle. Voidaankin ajatella, että seksuaalisesta suuntautumisesta puhuminen mielletään vielä vaikeammaksi aiheeksi. Työntekijän suhtautumista asiaan voi helpottaa huomio, että seksuaalisen suuntautumisen huomioiminen harvoin edellyttää seksuaalisuudesta, saati seksistä puhumista. Puhutaankin kaapittamisen ongelmasta. Usein asiakas yrittää kertoa seksuaalisen suuntautumisensa, sukupuoli-identiteettinsä tai sukupuolen ilmaisuunsa liittyviä asioita, mutta työntekijä ei halua kuulla asiakkaan asiaa. Työntekijä voi esimerkiksi yllä mainitusta syystä kokea aiheen niin araksi itselleen, että voi ehdottaa asiakkaalle kohtuuttomiakin vaatimuksia, kuten ettei asiasta kerrottaisi muille työntekijöille ja/tai asiakkaille. (Karvinen 2007, 18; Jämsä 2008f, 107.)

Ammatillisuuteen kuuluu myös oman osaamisen ja rajojen tunnistaminen. Kaikkea ei voi eikä täydykään tietää. Myös asiakkaan kanssa voi oppia yhdessä, ja asiakkaalta voi oppia, vaikka siinä onkin rajansa. Erityisesti kriisitilanteessa olisi toivottavaa, ettei asiakas joudu opettajan asemaan. (Karvinen 2007, 20.)

Yksi ratkaisu on ajatteluumme sisältyvien ennakko-oletusten liiallisen yksipuolisuuden tietoinen torjuminen, eli moninaisuuden olettaminen. Käytännössä siis oletetaan, että asiakastapaamisen aikana asiakkaasta selviää monta toistaiseksi tuntematonta seikkaa. Moninaisuutta oletttavan työtavan omaksuttuaan ammattilainen voi siirtyä vapautuneeseen avoimuuteen. Tällöin ei ole tarvetta huolestua kaikista sanoistaan ja ajatuksistaan, jos kommunikaatio perustuu ajatukselle, ettei kumpikaan osapuoli tiedä ennakolta mitään toisesta. Kun lähtökohtana on, ettei ammattilainen tiedä ennakolta mitään asiakkaasta, ammattilaisen ei tarvitse esittää tietävänsä kaikkea seksuaa-

li- ja sukupuolivähemmistöistä sekä sateenkaariperheistä, maahanmuuttajista tai mistä tahansa muusta tilanteesta. (Jämsä 2008e, 22-23.)

Moninaisuutta olettavaan työtapaan voidaan ajatella kuuluvan myös sisällyttävä kielenkäyttö. Tämä tarkoittaa siis käytännössä sitä, että asiakkaiden kohtaamisessa suositetaan kieltä, joka on mahdollisimman sukupuolineutraalia, eikä sisällä hetero- tai parisuhdeoletuksia. Konkreettisimmillaan sisällyttävä kielenkäyttö on avointen kysymysten esittämistä ja pyrkimystä moninaisuuden olettamiseksi. Sisällyttävä kielenkäyttö on erityisen tärkeää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kanssa, mutta myös muissa asiakastilanteissa, sillä aina ei välttämättä voi tietää kaikkia asiakkaan vähemmistöasemia. Yksi tapa opetella sisällyttävää kielenkäyttöä on muistella kielenkäyttöään asiakastapaamisen jälkeen. (Jämsä 2008f, 111-112.)

Vähemmistöjä palvelee myös työntekijän reflektiivinen ammatillisuus. Reflektiosta puhutaankin usein erityisesti sosiaalialan koulutuksessa. Reflektiolla siis viitataan ammattilaisen taitoon tarkastella oman toimintansa ja omien ajatustensa vaikutusta ammatilliseen työhön. Reflektion avulla pyritään tulemaan tietoiseksi ammatilliseen työhön liittyvästä ja yksittäisen työntekijän käyttämästä vallasta, ja käyttää tätä valtaa harkitusti ja nimenomaan asiakkaan parhaaksi. Oman ammatillisen tiedon soveltamisalan kriittinen tarkastelu on yksi perimmäisistä reflektiivisyyden muodoista. On siis syytä pohtia, miten ja minkälaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa alan ammatillinen tieto on kerätty, miten se huomioi moninaisuutta, minkälainen suhde sillä on seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin sekä sateenkaariperheisiin, onko se yhteen kulttuuriin sidottua, mitä asioita se nostaa esiin ja mitä asioita se piilottaa. (Jämsä 2008f, 112-113.)

Mielestäni myös tieto siitä, mistä asiasta kuin asiasta saa lisätietoa, kuuluu jokaisen ammattilaisen perustaitoihin. Suomessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden valtakunnallisena etujärjestönä toimii Seksuaalinen tasavertaisuus SETA ry, ja sen ylläpitämä Transtukipiste sekä useat jäsenjärjestöt, esimerkiksi Sateenkaariperheet ry.

5 SOSIONOMI (AMK) SOSIAALIALAN AMMATTILAISENA

Tässä kappaleessa käsittelen suppeasti sosiaalialan tehtävää yleisellä tasolla ja sosiaalialan suhdetta etiikkaan. Lisäksi tarkastelen sosionomin (AMK) koulutuksen tavoitteita ja sisältöä Satakunnan ammattikorkeakoulun sosiaalialan koulutusohjelman opetussuunnitelman 2005-2006 mukaisesti. Huomioin tarkastelussani vain Satakunnan ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveysala Porin yksikön suuntautumisvaihtoehtot. Lisäksi vertailen opetussuunnitelmien 2005-2006 opintojaksojen ja 2008-2009 moduulien opintosisältöjä suhteessa toisiinsa ja siihen, miten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt sekä sateenkaariperheet tuodaan niissä esille. Aineistonkeruuna suoritettuun kyselyyn vastanneet opiskelijat noudattavat opetussuunnitelmaa vuosille 2005-2006.

Jätän tarkastelun ulkopuolelle Satakunnan ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveysala Harjavallan yksikön suuntautumisvaihtoehtoon, sillä kyselyyn vastanneet opiskelijat ovat sosiaali- ja terveysala Porin yksiköstä. Näin ollen opiskelijat edustavat vain niitä suuntautumisvaihtoehtoja, joita sosiaali- ja terveysala Porin yksikössä on tarjolla.

5.1 Sosiaalialan yhteiskunnallisesta tehtävästä ja suhteesta etiikkaan

Suomen perustuslain (1999/731) 2. luvun 19§:n perusteella julkisen vallan on turvattava ”jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistettävä väestön terveyttä. Julkisen vallan on myös tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu.” Samoin jokaisella kansalaisella on oikeus sosiaaliturvaan ”työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden ja vanhuuden aikana sekä lapsen syntymän ja huoltajan menetyksen perusteella.”

Lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812) 2. luvun 4§ puolestaan säättää, että ”asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Asiakasta on kohdeltava

va siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan.”

Lisäksi yhdenvertaisuuslain (2004/21) 6§:n mukaan ketään ei saa syrjiä muun muassa ”sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella”. Syrjinnällä tarkoitetaan yhdenvertaisuuslain 6§:n mukaan:

- 1) sitä, että jotakuta kohdellaan epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta kohdellaan, on kohdeltu tai kohdeltaisiin vertailukelpoisessa tilanteessa (välitön syrjintä);*
- 2) sitä, että näennäisesti puolueeton säännös, peruste tai käytäntö saattaa jonkun erityisen epäedulliseen asemaan muihin vertailun kohteena oleviin nähden, paitsi jos säännöksellä, perusteella tai käytännöllä on hyväksyttävä tavoite ja tavoitteen saavuttamiseksi käytetyt keinot ovat asianmukaisia ja tarpeellisia (välillinen syrjintä);*
- 3) henkilön tai ihmisryhmän arvon ja koskemattomuuden tarkoituksellista tai tosiasiallista loukkaamista siten, että luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai hyökkäävä ilmapiiri (häirintä);*
- 4) ohjetta tai käskyä syrjiä.*

Lisäksi yhdenvertaisuuslaki laajentaa viranomaisten velvollisuuksia puuttua syrjintään ja edistää tasavertaista kohtelua. Sen mukaan viranomaisten tulee viedä yhdenvertaisuutta eteenpäin suunnitelmallisesti kaikessa toiminnassaan. Tämä tarkoittaa muun muassa sellaisten toimintatapojen vakiinnuttamista, jotka tukevat yhdenvertaisuutta. Viranomaisten tulee myös muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista. Tämä yleinen yhdenvertaisuuden edistämismääräys koskee valtion ja kuntien, sekä evankelisluterilaisen ja ortodoksisen kirkon seurakuntien viranomaisia. (SEIS-projekti 2004, 8.)

Sosiaali- ja terveysalan työn yhteiskunnallisena tehtävänä on terveyden, toimintakykyisyyden ja sosiaalisen turvallisuuden ylläpitäminen ja edistäminen, sekä sosiaalisten ongelmien ennalta ehkäiseminen että työskentely ongelmiin joutuneiden auttamiseksi. Sosiaalialan työn tavoite perustuu ihmisoikeuksien ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden periaatteisiin. Sosiaalialan ammattilaisen on ymmärrettävä ja hyväksyttävä ihmisoikeudet, sekä puolustettava niitä kaikissa tilanteissa. Ne ovat ehdottomia, ja kuuluvat jokaiselle ihmiselle pelkän ihmisyyden perusteella. Ne eivät siis ole riippuvaisia ihmisen omasta käytöksestä ja toiminnasta. (Ammattieettinen lautakunta 2005, 7; Satakunnan ammattikorkeakoulu 2004, 3.)

Sosiaalialan ammattilaisen on lisäksi pyrittävä ottamaan huomioon asiakkaan kaikki elämänalueet ja kohtaamaan hänet paitsi yksilönä, myös osana perhettään, ympäröivää yhteisöä ja yhteiskuntaa. Sosiaalialan ammattilaisen tulee edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta sekä asiakkaidensa elämässä että koko yhteiskunnassa. Ammattilaisen velvollisuus on lisäksi estää syrjintää, ja hänen on tunnustettava yhteiskunnan moninaisuus ja kunnioitettava sitä. Sosiaalialan ammattilaisen on otettava työssään huomioon yksilöiden, perheiden, ryhmien ja yhteisöjen erot. Lisäksi ammattilaisella on velvollisuus tuoda työnantajansa, yhteiskunnan päätöksentekijöiden ja suuren yleisön tietoon muun muassa tilanteet, joissa politiikka tai toimintatavat ovat syrjiviä, epäoikeudenmukaisia tai haitallisia ihmisten hyvinvoinnille. (Ammattieettinen lautakunta 2005, 8-9.)

Kuten edellä mainitusta voi päätellä, on sosiaalialalla erityinen suhde etiikkaan ja ihmisoikeuksiin. Eettisyyden vaatimusta lisää työhön tai ammattiasemaan usein liittyvä valta ja mahdollisuus vaikuttaa asiakkaan elämään, ja sitä kautta koko yhteiskuntaan. (Ammattieettinen lautakunta 2005, 5.)

5.2 Sosionomin (AMK) koulutuksen tavoitteet ja sisältö

Sosiaalialan koulutusohjelman laajuus on 210 opintopistettä, jotka jakautuvat perusopintoihin, ammattiopintoihin, vapaasti valittaviin opintoihin ja opinnäytetyöhön (Liite 1). Sosiaali- ja terveysala Porin yksikön suuntautumisvaihtoehdot ovat sosiaalipedagogiikan suuntautumisvaihtoehto ja erityisryhmien ohjauksen suuntautumisvaihtoehto. Opinnot johtavat sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkintoon, jonka tutkintonimike on sosionomi (AMK). (Satakunnan ammattikorkeakoulu 2004, 8.)

Sosiaalialan koulutuksen tavoitteena on, että valmistuttuaan opiskelija osaa toimia sosiaalialan asiantuntijana ja kehittää sosiaali- ja terveysalaa. Tavoitteena on myös kehittää opiskelijan tulevaisuudessa yhteiskunnassa tarvitsemia valmiuksia, joita ovat muun muassa kyky eettisesti korkeatasoiseen toimintaan, vastuun ottamiseen, kriittiseen ajatteluun, suvaitsevaisuuteen ja tasa-arvoon, ihmisten itsemääräämisen kunnioittamiseen ja hyvään kohteluun. (Satakunnan ammattikorkeakoulu 2004, 3.)

Sosionomi (AMK) ymmärtää ihmisen yhteiskuntasidonnaisuuden. Hän vaikuttaa yhteisöllisiin ja yhteiskunnallisiin toimintaedellytyksiin edistämällä yksilöiden, perheiden ja ryhmien yhteiskunnallista osallisuutta ja mahdollisuuksia mielekkääseen elämään. Työskennellessään asiakkaiden ja asiakasryhmien kanssa, sosionomi (AMK) kunnioittaa asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja valintoja, sekä noudattaa muutoinkin työssään eettisiä periaatteita. (Satakunnan ammattikorkeakoulu 2004, 3.)

Sosionomin (AMK) työn osaamisalueita ovat

- asiakastyön osaaminen erilaisten asiakkaiden ja asiakasryhmien kanssa
- yhteiskunnallinen tietoisuus ja toimintaympäristön tunteminen
- tiedollinen ja menetelmällinen osaaminen
- palvelujen kehittäminen
- eettinen osaaminen (Satakunnan ammattikorkeakoulu 2004, 3-4.)

Asiakastyön osaamiseen erilaisten asiakkaiden ja asiakasryhmien kanssa kuuluu muun muassa ihmissuhde-, vuorovaikutus- ja neuvottelutaitojen hallitseminen sekä työn asiakaslähtöisyyden arvioiminen. Yhteiskunnallisen tietoisuuteen ja toimintaympäristön tuntemiseen puolestaan kuuluu muun muassa sosiaalialan ja yhteiskunnan ristiriitojen tunnistaminen, yhteiskunnallisten muutosten ja toimenpiteiden tarkastelu ja arvioiminen heikompiensaisten näkökulmasta, yhteiskunnallinen tietoisuus sekä vaikuttaminen yhteiskunnalliseen arvomaailmaan ja päätöksentekoon yhteistyössä asiakkaiden ja sosiaalialan muiden toimijoiden kanssa. (Satakunnan ammattikorkeakoulu 2004, 3-4.)

Tiedollisesta ja menetelmällisestä osaamisesta puolestaan todetaan, että sosionomin (AMK) tietoperusta on moniteinen. Työssään hän tarvitsee sekä teoreettista että kokemuksellista tietoa. Tiedolliseen ja menetelmälliseen osaamiseen kuuluu työskentely tavoitteellisesti ja tietoisesti menetelmiä joustavasti ja tilannesidonnaisesti soveltamisen sekä kyky oman ammatillisuuden reflektointiin suhteessa ammatin ja sosiaalialan työn kokonaisuuteen. Tällöin tavoitteena on asiantuntijuuden jatkuva kehittyminen. (Satakunnan ammattikorkeakoulu 2004, 4.)

Palveluiden kehittämiseen kuuluu palvelujärjestelmässä sovellettavan lainsäädännön tunteminen, palvelujärjestelmän ja toimintatapojen kehittäminen sekä vastuullinen päätöksenteko. Eettisestä osaamisesta mainitaan, että sosionomi (AMK) kykenee eettisesti korkeatasoiseen ammatilliseen työskentelyyn, suvaitsevaisuuteen ja ihmisarvon kunnioittamiseen. Tämä ilmenee asiakkaita arvostavana kohteluna sekä asiakkaiden sosiaalisista oikeuksista kiinnipitämisenä. (Satakunnan ammattikorkeakoulu 2004, 4.)

Tavoitteisiin pyritään muun muassa Satakunnan ammattikorkeakoulun opintosisällöissä (Satakunnan ammattikorkeakoulu 2004, 3). Perehdyin Satakunnan ammattikorkeakoulun sosiaalialan koulutusohjelman opetussuunnitelmiin 2005-2006 ja 2008-2009. Kummassakaan opetussuunnitelmassa perus- ja ammattiopintojen opintojaksojen (2005-2006) tai moduulien (2008-2009) opintosisällöissä ei ole mainittu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä. Niissä ei myöskään ole sellaista selkeää viittausta johonkin asiasisältöön, joka antaisi ymmärtää niitä suunnitelmallisesti käsiteltävän sosiaalialan koulutuksessa. Jokainen opettaja ja opiskelijaryhmä kuitenkin lopulta muodostavat oppitunneilla käsiteltävät asiat. Näin ollen on mahdotonta tietää, käsitelläänkö seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä perus- ja ammattiopinnoissa esimerkiksi oppitunneilla keskusteluissa osana arjen kuvauksia tai kirjallisissa oppimistehtävissä.

Sosiaalialan koulutusohjelmassa on myös 15 opintopisteen verran vapaasti valittavia opintoja. Opiskelija voi syventää osaamistaan myös muiden Satakunnan ammattikorkeakoulujen koulutusohjelmien ja toimipisteiden tarjoamille opinnoilla. Vapaasti valittavia opintoja voi suorittaa myös oman ammattikorkeakoulun ulkopuolella. Niiden on kuitenkin oltava korkeakoulutasoa, ja ne on hyväksyttävä omassa ammattikorkeakoulussa. (Satakunnan ammattikorkeakoulu 2004, 9.) Koska opiskelijoilla on mahdollisuus suorittaa vapaasti valittavia opintoja myös Satakunnan ammattikorkeakoulun ulkopuolella, ei voida tietää, käsitelläänkö aihetta näissä opinnoissa. Tarkastelen kuitenkin seuraavaksi Satakunnan ammattikorkeakoulun lukuvuonna 2008-2009 tarjoamia vapaasti valittavia opintoja, ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä koskevaa opetusta niissä.

Satakunnan ammattikorkeakoulu tarjoaa kokonaan verkossa toteutettavan vapaasti valittavan verkko-opintojakson Seksuaaliterveyden perusteet, jonka laajuus on kolme opintopistettä. Sosiaali- ja terveysala Porin yksikkö tarjoaa vapaasti valittavan opintojakson Matkalla aikuisuuteen, jonka laajuus on kolme opintopistettä. Lisäksi sosiaali- ja terveysala Rauman yksikkö tarjoaa vapaasti valittavan opintojakson Seksuaalisuus elämänkaareissa, jonka laajuus on kolme opintopistettä. Näissä opintojaksoissa käsiteltävissä asiakokonaisuuksissa tai oppimistuloksissa ei selkeästi ja erikseen mainita seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä, mutta on mahdollista, että aihetta käsitellään opintojaksoissa. (Satakunnan ammattikorkeakoulu 2008b, 5-7; 30-31; 45.)

Sosiaali- ja terveysala Harjavallan yksikkö tarjoaa vapaasti valittavan opintojakson Seksuaaliterveys, jonka laajuus on kolme opintopistettä. Käsiteltävissä asiakokonaisuuksissa on maininta ”seksuaalinen suuntautuminen – eri näkökulmia”. (Satakunnan ammattikorkeakoulu 2008b, 15-16.) Tämä viittaa selkeästi siihen, että ainakin seksuaalivähemmistöjä käsitellään opintojaksossa.

Edellä esitetyn perusteella näyttääkin siltä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden käsittely erillisenä asiakokonaisuutena ja osana koko opiskelua on heikkoa ja sattumanvaraista. Viittaan johdannossa esittämiini Sateenkaariperhe-kyselyn tutkimustuloksiin, kuvaukseen sosiaalialan tehtävästä ja suhteesta etiikkaan, sekä lainsäädäntöön. Nämä näkökulmat huomioon ottaen olisi suotavaa, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä ja sateenkaariperheitä koskeva opetus erillisenä asiasisältönä sisällytettäisiin suunnitelmallisesti kaikille opiskelijoille yhteisiin perus- tai ammattiopintoihin. Mikäli seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä ei tunneta, on niiden yhdenvertaisuutta vaikea edistää. Lisäksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt sekä sateenkaariperheet tulisi huomioida osana koko opetusta niin, että esimerkiksi sukupuolesta, parisuhteista ja perheistä puhuessa koko niiden kirjo huomioitaisiin. Käytännössä tämä tarkoittaa heteronormatiivisuuden tunnistamista ja sisällyttävän kielen harjoittelemista ja käyttämistä opetuksessa. Menettelemällä näin, toteutetaan lakisääteistä yhdenvertaisuuden edistämisen velvoitetta.

6 AIKAISEMMAT TUTKIMUKSET

Perehtyessäni opinnäytetyön aiheeseen, kartoitin aiheesta aikaisemmin tehtyjä tutkimuksia ja kirjallisuutta, joita oli runsaasti. Kuitenkin aikaisemmin tehty tutkimus ja aihetta koskeva kirjallisuus keskittyy pääasiassa vähemmistöjen edustajien omiin kokemuksiin esimerkiksi asemastaan sosiaali- ja terveystalveluiden asiakkaana, yhteiskunnassa tai työelämässä. Myös eri tieteenalojen, esimerkiksi uskontotieteen, näkökulmista on saatavilla aihetta käsittelevää tutkimuskirjallisuutta. Nämä tutkimukset tuloksineen muodostavat yhden tärkeän aineiston opinnäytetyössäni. Olenkin hyödyntänyt niitä opinnäytetyöni teoriaosassa, jolloin niiden tarkempi esittely tässä kohtaa ei ole tarkoituksenmukaista.

Lähempänä omaa aihettani ovat sosiaali- ja terveystalalan työntekijöitä koskevat aiemmat tutkimukset, joita löytyi muutamia. Esittelen seuraavaksi lyhyesti kaksi edellä mainitusta näkökulmasta tehtyä tutkimusta.

Valtanen (1991) on tutkinut mielenterveystoimistojen terapiatyötä tekevien tietoja ja asenteita homoseksuaalisuudesta lomakekyselyn avulla. Kyselyyn vastasi 164 henkilöä. Tulosten mukaan vähäinen tietomäärä oli yhteydessä stereotyyppisiin näkemyksiin homoseksuaaleista, joita oli yli kolmasosalla vastaajista. Noin puolella vastaajista oli tuttavapiirissä homoseksuaalisia miehiä tai naisia, jolloin stereotyyppisiä käsityksiä ja homofobiaa esiintyi vähemmän. Nämä henkilöt myös kannustivat muita useammin homoseksuaalisia asiakkaita avoimuuteen lähiympäristönsä suhteen. Puolet vastaajista koki homoseksuaalisuuteen johtaneiden tekijöiden selvittämisen tärkeänä. Kolmasosa kyselyyn vastanneista oli homofobisia. Näillä henkilöillä oli tietämyksensä mukaan vähemmän homoseksuaalisia asiakkaita ja tuttavvia. Heillä esiintyi enemmän stereotyyppistä ajattelua ja halukkuutta selvittää homoseksuaalisuuteen johtaneita tekijöitä.

Nissinen (1995) on tutkinut homo- ja biseksuaalisuuden huomioonottamista päihdehuollossa lomakekyselyn ja haastattelujen avulla. Kyselylomakkeen täytti 187 päihdehuollon työntekijää, jonka lisäksi haastattelut tehtiin 18 työntekijälle sekä 9 päih-

deongelmiaan hoitavalle homo- ja biseksuaalille. Noin 10-20 % vastaajista, homoseksuaalisuuteen liittyi stereotyyppisiä mielikuvia ja vastenmielisyyden tunteita. Nämä työntekijät pitivät tärkeänä homoseksuaalisuuden syiden selvittämistä asiakkuuden aikana. Se, että vastaaja tunsi homo- tai biseksuaaleja, ennusti sitä, että henkilö halusi kyselyyn vastatessaan puolustaa homo- ja biseksuaalien tasavertaisia oikeuksia. Yli puolet vastanneista kertoi, ettei ole saanut lainkaan tietoa homo- ja biseksuaalisuudesta ammatillisessa peruskoulutuksessa tai jatkokoulutuksessa. Koulutustoiveita kysyttäessä tuli esille tiedon tarve. Aineistosta oli myös luettavissa, että monille homo- ja biseksuaalisuus jäsenyi nimenomaan seksuaalisuuden kautta, seksuaaliseksi ominaisuudeksi. Sosiaaliseen identiteettiin liittyvät pohdinnat olivat hyvin harvinaisia.

Yksi tehdyistä tutkimuksista liittyy joiltakin osin lähemmin tämän opinnäytetyön tehtävänasetteluun. Rosblom-Stenbäck (1999) on tutkinut lähihoitajaopiskelijoiden tietoja ja käsityksiä homoseksuaalisuudesta. Tutkimuksen tavoitteena oli tuottaa tietoa, jota voitaisiin käyttää lähihoitajakoulutuksen opetusta kehitettäessä. Tutkimusaineisto kerättiin kyselylomakkeella 304 opintojensa loppuvaiheessa olevalta opiskelijalta, vastausprosentin ollessa 75. Tulosten mukaan lähihoitajaopiskelijoiden tiedot ja käsitykset homoseksuaalisuudesta ja homoseksuaalisista ihmisistä olivat hajanaisia, tietämättömyyttä ja stereotyyppisiä käsityksiä homoseksuaalisista ihmisistä perhe- ja parisuhteineen esiintyi. Osa opiskelijoista liitti homoseksuaalisuuteen synnin, rikoksen ja sairauden leiman. Rosblom-Stenbäckin mukaan lähihoitajakoulutuksessa saatu homoseksuaalisuuteen liittyvä tieto oli vähäistä, ja vaikka opiskelijat kokivat saamansa tiedot vähäisiksi, he eivät olleet kuitenkaan hankkineet tietoa aiheesta.

Omaa tutkimustani ajatellen, niin Valtasen (1991), Nissisen (1995) kuin Rosblom-Stenbäckinkin (1999) tutkimustulokset ovat osittain käyttökelpoisia ja tärkeitä tutkimustulosten vertailun suhteen. Kuitenkin niissä on käsitelty vain seksuaalivähemmistöjä, joka toisaalta rajoittaa niiden käyttöä vertailukohteena.

7 TUTKIMUKSEN TARKOITUS, TAVOITE JA TUTKIMUSTEHTÄVÄT

Opinnäytetyön tarkoitus syntyi halusta nostaa esiin ja tarkastelun kohteeksi ajankohdainen ja tutkimustulosten mukaan huolestuttavakin aihe. Tietävätkö sosiaalialan ammattilaisiksi valmistuvat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä sekä sateenkaari-perheistä, ja edellä mainittujen vähemmistöjen huomioimisesta asiakastilanteissa? Entä huomioidaanko aihe alan ammatillisessa koulutuksessa?

Sosionomi (AMK) -opiskelijana koin luontevaksi tutkia nimenomaan muita samasta koulutusohjelmasta valmistuvia. Opinnäytetyönä tehtävän tutkimuksen tavoitteena on siis kartoittaa sosionomiksi (AMK) valmistuvien konkreettisia tietoja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä ja sateenkaariperheistä sekä näiden vähemmistöryhmien edustajien huomioimisesta asiakastilanteissa. Lisäksi tutkimuksessa kartoitetaan opiskelijoiden kokemuksia omista tiedoistaan, sekä sitä, ovatko opiskelijoiden konkreettiset tiedot ja omat kokemukset ristiriidassa keskenään. Olennainen osa tutkimusta on myös Satakunnan ammattikorkeakoulun roolin kartoittaminen edellä mainittuja vähemmistöjen huomioimisessa ja näitä koskevan tiedon jakamisessa sosionomin (AMK) koulutuksessa.

Opinnäytetyön tarkoitus ei ole tuoda aihetta esiin syrjinnän näkökulmasta, vaan heteronormatiivisuuden käsitteestä lähtien, jota olen käsitellyt luvussa 3.2.

Opinnäytetyön tutkimustehtävät ovat:

1 Mitä sosionomi (AMK) -opiskelijat tietävät seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä sekä sateenkaariperheistä ja näiden edustajien kohtaamisesta työelämässä?

1.1 Miten opiskelijat arvioivat omat tietonsa?

1.2 Ovatko opiskelijoiden tiedot ja arviot omista tiedoistaan ristiriidassa keskenään?

2 Millainen on Satakunnan ammattikorkeakoulun merkitys seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä ja sateenkaariperheitä koskevan sekä näiden edustajien kohtaamiseen työelämässä vaadittavan tiedon jakajana sosionomin (AMK) koulutuksessa?

8 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä kappaleessa kuvaan opinnäytetyön empiirisen tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat ja toteutuksen. Empiirisen osan toteutukseen ryhdyttiin, kun tutkimuslupa (Liite 2) oli saatu.

8.1 Tutkimuksen menetelmällinen lähtökohta

Tutkimuksella on aina jokin tarkoitus, joka ohjaa myös tutkimusstrategisia, eli tutkimuksen menetelmällisten ratkaisujen kokonaisuuden valintaa. Tutkimuksen tarkoitusta luonnehditaan yleensä neljän piirteen perusteella. Tutkimus voi olla luonteeltaan kartoittava, selittävä, kuvaileva tai ennustava. Yhteen tutkimukseen voi kuitenkin sisältyä useampi kuin yksi tarkoitus. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 128-134.)

Opinnäytetyön tarkoitus on kartoittava. Toisaalta kartoittamiseen päästään kuvailemalla tutkimustuloksia. Hirsjärven ym. (2007, 134-135) mukaan kartoittava tutkimustarkoitus liittyykin tavallisimmin kvalitatiiviseen tutkimusmenetelmään. Myös kuvaileva tutkimus liittyy kvalitatiiviseen menetelmään.

Opinnäytetyö on tutkimusmenetelmältään kvalitatiivinen. Hirsjärven ym. (2007, 157) mukaan kvalitatiivisen, eli laadullisen tutkimuksen lähtökohta on todellisen elämän kuvaaminen. Tähän puolestaan liittyy ajatus siitä, että todellisuus on moninainen. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritään tutkimaan kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkija ei voi sanoutua irti arvolähtökohdista, sillä arvot muovaavat sitä, miten ymmärrämme tutkimiamme ilmiöitä. Myöskään objektiivisuutta ei voida perinteisessä mielessä saavuttaa, vaan tuloksena on vain ehdollisia selityksiä aikaan ja paikkaan rajoittuen. (Hirsjärvi ym. 2007, 157.)

Kuten jo johdannossa mainitsin, olen vähemmistökulttuurin aktiivinen toimija, Seksuaalinen tasavertaisuus SETA ry:n vapaaehtoisouluttaja sekä tulevaisuuden sosiaa-

lialan ammattilainen. Nämä lähtökohdat huomioiden koen aiheen erittäin tärkeänä. Työstän ja tarkastelen tutkimusta myös näistä lähtökohdista, arvomaailmani tiedostaen.

8.2 Kohderyhmän valinta

Hirsjärven ym. (2007, 160) mukaan kvalitatiivisen tutkimuksen tyypillisiin piirteisiin kuuluu tutkimuksen kohdejoukon valinta tarkoituksenmukaisesti. Tutkija voi valita tutkimuskohteeksi yhden luonnollisesti olevan ryhmän, jolloin aineiston koko määräytyy luonnollisesti sen mukaan, miten monta jäsentä ryhmään sattuu kuulumaan (Hirsjärvi ym. 2007, 176-177).

Opinnäytetyön tarkoitukseen liittyen, valittiin tutkimuksen kohderyhmäksi seuraavaksi valmistuva, opintonsa vuonna 2006 Satakunnan ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveysala Porin yksikössä aloittanut, sosiaalialan opiskelijoiden vuosikurssi. Valintaa perusteltiin sillä oletuksella, että kyseessä oleva ryhmä on edennyt opintosuunnitelman mukaisissa opinnoissa pisimmälle, jolloin oletettu opiskelun vaikutus tietoon näkyy selvemmin muihin vuosikursseihin verrattuna. Näin ollen voitaneen myös luetettavammin arvioida Satakunnan ammattikorkeakoulun roolia tiedon jakajana.

8.3 Aineistonkeruumenetelmä

Niin kvalitatiivisessa kuin kvantitatiivisessakin tutkimuksessa tutkija voi olla etäällä tutkittavista tai lähellä heitä. Laadullinen tutkimus ei siis välttämättä merkitse läheistä kontaktia tutkittaviin, vaikka usein ehkä niin esitetään. Aineistonkeruun menetelmän valintaa ohjaa yleensä se, minkälaista tietoa etsitään ja keneltä tai mistä sitä etsitään. (Hirsjärvi ym. 2007, 179-189.)

Tutkimusaineisto kerättiin kyselylomakkeen (Liite 3) avulla. Kyselylomake laadittiin opinnäytetyön teoriaosan ja tutkimustehtävien pohjalta. Kyselylomakkeessa oli kaksi osiota, joista ensimmäisessä kartoitettiin opiskelijoiden tietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä sekä sateenkaariperheistä ja näiden kohtaamisesta asiakastilanteissa. Toisessa osiossa puolestaan kartoitettiin opiskelijoiden kokemuksia omista tiedoistaan ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä koskevan tiedon alkuperää, saatavuutta ja laatua. Näin ollen osiossa 1 haettiin vastauksia tutkimustehtävään 1, kun taas osiossa 2 pyrittiin kartoittamaan tutkimustehtävien 1.1 ja 2 edellyttämää tietoa. Lisäksi vertaillen osioiden 1 ja 2 tietoja, saatiin vastauksia tutkimustehtävään 1.2.

Lomakekyselyssä kysymykset voidaan muotoilla monella tavalla, joista kolme yleisintä ovat avoimet kysymykset, monivalintakysymykset ja asteikkoihin perustuvat kysymystyypit. Avoimissa kysymyksissä esitetään vain kysymys ja jätetään tyhjä tila vastausta varten. Monivalintakysymyksissä puolestaan vastausvaihtoehdot ovat laadittu valmiiksi, ja vastaaja merkitsee rastin tai rengastaa vastausvaihtoehdon tai –vaihtoehdot. Asteikkoihin perustuvissa kysymystyypeissä nimensä mukaisesti vastaaja valitsee asteikosta mielipidettään parhaiten kuvaavan vaihtoehdon. (Hirsjärvi ym. 2007, 193-195).

Tässä tutkimuksessa kyselylomake sisälsi kaikkia edellä mainittuja muotoja. Ensimmäisessä osiossa oli avoimia ja monivalintakysymyksiä, toisessa kaikkia muotoja. Lisäksi toisessa osiossa oli strukturoidun ja avoimen kysymyksen välimuotoja, joissa valmiiden vastausvaihtoehtojen jälkeen esitettiin avoin kysymys (ks. Hirsjärvi ym. 2007, 194.)

Ennen varsinaista kyselyn toteuttamista, kyselylomake esiteltiin yhteensä neljällä sosiaali- ja terveys- tai kasvatustieteiden opiskelijoilla ja ammattilaisilla. Kyselylomaketta muokattiin jokaisen esitelaajan palautteen perusteella. Tällainen menettely on Hirsjärven ym. (2007, 199) mukaan välttämätöntä.

Kyselylomakkeen käyttöön päädyttiin monesta syystä. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä sekä sateenkaariperheistä puhuminen saatetaan usein kokea vaikeana ja kiusallisenakin, jolloin oletus oli, että aineistonkeruu kyselylomakkeella olisi tutki-

muksen kohderyhmälle miellyttävämpää. Kyselylomake mahdollisti myös vastaamisen täysin anonyymisti, jonka oletettiin pienentävän kynnystä tutkimukseen osallistumiseen suhteessa sen arkaluontoisuuteen, sekä vähentävän sosiaalista painetta vastata tietyllä tavalla. Lisäksi pyrittiin karsimaan ne haittavaikutukset, joita tutkijan ja tutkimuksen kohderyhmän välinen tuttavuus ja mahdolliset spekuloinnit tai tiedot tutkijan omasta identiteetistä, olisivat voineet aiheuttaa suhteessa tutkimukseen osallistumiseen. Lisäksi kyselylomakkeen käyttö aineistonkeruumenetelmänä oli tärkeää aikataulussa pysymisen vuoksi.

8.4 Aineiston keruu

Kyselyn toteutusmuoto muistuttaa lähinnä kontrolloitua kyselyä (ks. Hirsjärvi ym. 2007, 191-192). Kysely toteutettiin yhdellä vuosikurssin yhteisistä oppitunneista, jolloin molemmat erikoistumisvaihtoehdot olivat edustettuna yhtä aikaa. Lähestyin tutkimuksen kohderyhmän opiskelijoita noin viikkoa ennen sähköpostilla, jossa kerroin heille valinneeni heidät tutkimuksen kohderyhmäksi, ja että tulisin keräämään tutkimusaineiston kyseessä olleella oppitunnilla. Esitin sähköpostissa myös toiveen, että mahdollisimman moni opiskelijoista olisi paikalla, sillä juuri heidän panoksensa oli erityisen tärkeä opinnäytetyöni onnistumisen kannalta.

Aineistonkeruutilanteessa, ennen kyselylomakkeen jakamista, kerroin opiskelijoille opinnäytetyön aiheen, jonka opiskelijat vasta aineistonkeruutilaisuudessa kuuluivat siis ensimmäisen kerran. Näin menettelemällä pyrittiin rajaamaan pois se mahdollisuus, että opiskelijat käsittelevät tai tutkivat aihetta etukäteen – kyseessä oli kysely, jossa kartoitettiin nimenomaan tietoa. Samalla yritettiin vaikuttaa siihen, että vastaajat eivät valikoituisi sen mukaan, tietävätkö he aiheesta vai ei. Oletus oli, että aiheesta tietävät tai siihen positiivisemmin suhtautuvat olisivat osallistuneet aktiivisemmin kyselyn vastaamiseen. Näin ollen aiheesta vähemmän tietävät tai negatiivisemmin suhtautuvat olisivat valikoituneet pois vastaajaryhmästä. Tämä puolestaan olisi vääristänyt tutkimustuloksia.

Vastaajia kehoitettiin myös vastaamaan niin, kuin he oikeasti ajattelevat, eikä niin kuin he olettavat, että heidän oletetaan vastaavan. Tällä pyrittiin vaikuttamaan siihen, että opiskelijoiden mahdolliset positiiviset tai negatiiviset asenteet heijastuisivat kyselyssä paremmin. Opiskelijoille kerrottiin myös, että tutkittavasta aiheesta johtuen

kyselylomake oli haastava ja tenttimäinen. Samalla kuitenkin korostettiin sitä, että vastaajien panos oli tärkeä tutkimuksen onnistumiseksi, ja kiitettiin etukäteen kaikkia osallistujia.

Tämän jälkeen vastaajia ohjeistettiin kyselyn kulussa. Ensimmäiseksi vastaajille korostettiin, että kyselylomakkeisiin ei kirjoiteta nimiä. Sen jälkeen kyselomakkeen kerrottiin koostuvan kahdesta osiosta, jotka tehtäisiin erikseen. Ensin täytettäisiin ensimmäinen osio, jota palauttaessaan opiskelija saisi toisen osion. Opiskelijat palauttivat vastauksensa niille varatulle pöydälle. Huomautettakoon myös, että molemmat osiot olivat numeroitu, jolloin palauttaessaan ensimmäistä osiota, opiskelija kertoi vastaajanumeronsa ja sai samaa numeroa vastaavan toisen osion. Opiskelijoiden vastaajanumeroja ei kerätty ylös, vaan niitä käytettiin vain kyselyn toteutuksessa.

Lisäksi esitettiin toivomus, että vastaajat täyttäisivät kyselylomakkeen itsenäisesti. Koska kyseessä oli tarkoitus kartoittaa vastaajien tietoja, olisi tärkeää, että vastaukset kuvaisivat nimenomaan kyseessä olevan vastaajan tietoja. Vastaajia kehoitettiin myös lukemaan kyselylomakkeen ohjeistukset huolella ja vastaamaan jokaiseen kohtaan, vaikka vastaus olisikin ”en tiedä”. Tämä puolestaan helpottaisi aineiston analysointia. Lisäksi kerrottiin, että jos kyselylomakkeessa oli jotakin epäselvää, oli vastaajilla myös mahdollisuus kysyä tarkennusta opinnäytetyön tekijältä, joka seurasi kyselylomakkeen täyttöä. Viimeiseksi vastaajille huomautettiin tunnelman keventämiseksi, että vastaamisesta ei pidä ottaa liikaa painetta, sillä kukaan ei tule saamaan kyselystä arvosanaa. Tunnelma aineistonkeruutilaisuudessa oli keskittynyt ja hiljainen. Opiskelijat työstivät vastauksiaan yhdestä lähes puoleentoista tuntiin.

8.5 Aineiston tarkistus ja analysointi

Kyselyt luettiin läpi samana päivänä, kuin ne teetettiin. Kysely oli onnistunut, ja tarkistuksen yhteydessä ei hylätty yhtään kyselylomaketta. Kerätyn aineiston analysointiin ryhdyttiin seuraavina päivinä.

Kyselyaineiston analysoinnissa käytettiin sekä kvalitatiivisia että kvantitatiivisia menetelmiä. Avointen kysymysten analysoinnissa käytettiin laadullista analyysiä, moni-

valintakysymyksissä ja asteikkoihin perustuvissa kysymystyypeissä puolestaan käytettiin määrällistä analyysiä. Määrällisen analyysin apuna käytettiin tilasto-ohjelmaa Tixel 8.48.

Laadullisen aineiston analyysin tarkoituksena on luoda aineistoon selkeyttä ja siten tuottaa uutta tietoa tutkittavasti asiasta. Analyysillä aineisto pyritään tiivistämään kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Päinvastoin, pyrkimys on kasvattaa informaatioarvoa luomalla hajanaisesta aineistosta selkeää ja mielekästä. (Eskola & Suoranta 1998, 138.)

Koska kyselylomakkeet oli valmiiksi rakennettu tutkimustehtävien mukaan, tuntui vastausten käsittely näissä osissa luonnolliselta. Ensin analysoin opiskelijoiden tietoa kartoittavat kysymykset. Nämä avoimet kysymykset olivat valmiiksi eritelty seksuaalivähemmistöjä, sukupuolivähemmistöjä, sateenkaariperheitä ja asiakastilanteita koskeviin kysymyksiin. Lisäksi jokainen edellä mainittu aihe oli jaettu useaan kysymykseen. Luin lomakkeiden avoimiin kysymyksiin annetut vastaukset useasti. Aloitin vastausten analysoinnin yksittäisistä kysymyksistä edeten isompaan asiakokonaisuuteen, kunnes kaikki opiskelijoiden tietoa kartoittavat kysymykset oli analysoitu. Analysoinnissa kiinnitin huomiota aineistossa käytettyihin sanavalintoihin, sekä aineistosta nousevien ilmiöiden esiintymismäärään.

Opiskelijoiden arvioita omista tiedoistaan ja Satakunnan ammattikorkeakoulun merkitystä kartoittavat kysymykset olivat monivalintakysymyksiä ja asteikkoihin perustuvia kysymystyyppisiä. Näiden kysymysten ja kysymystyyppien vastauksista laadin havaintomatriisin. Osa vastausvaihtoehdoista oli koodattu jo ennen kyselyn teettämistä, osan koodasin vasta analysointivaiheessa. Työstin havaintomatriisia tilasto-ohjelman avulla edeten jälleen tutkimustehtävien ja kyselylomakkeen mukaisessa järjestyksessä.

Viimeisenä, poiketen tutkimustehtävien järjestyksestä, päättelin opiskelijoiden tietoja koskevien ja omia tietoja arvioivien kysymysten perusteella, olivatko nämä ristiriidassa keskenään.

9 TUTKIMUKSEN TULOKSET, TARKASTELU JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Teetettyyn kyselyyn vastasi 22 Satakunnan ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveysala Porin yksikön sosiaalialan koulutusohjelmassa vuonna 2006 aloittanutta opiskelijaa. Edellä mainitusta opiskelijaryhmästä lukuvuodelle 2008-2009 oli läsnä olevaksi ilmoittautunut 34 opiskelijaa. Kyselyn vastausprosentti oli siis 65. Mielestäni vastausprosentti, noin kaksi kolmasosaa valmistuvista, on riittävä tutkimuksen luotettavuuden kannalta.

Kyselyyn vastanneista 19 määritteli itsensä naiseksi ja 3 mieheksi. Vastaajat ovat syntyneet 1965-1987 välisenä aikana. Vastaajista 8 oli suuntautunut erityisryhmien ohjaukseen, 14 sosiaalipedagogiikkaan. Mainittakoon, että 34 läsnä olevaksi ilmoittautuneesta opiskelijasta 13 opiskelee erityisryhmien ohjauksen ja 21 sosiaalipedagogiikan suuntautumisvaihtoehdossa. Erityisryhmien ohjauksen suuntautumisvaihtoehdon kyselyyn osallistumisprosentti oli siis noin 62 %, sosiaalipedagogiikan suuntautumisvaihtoehdon puolestaan noin 67 %.

Seuraavaksi esitän empiirisen tutkimuksen tulokset. Ne perustuvat aineiston analyysiin ja antavat tietoa asetetuista tutkimustehtävistä. Tulokset esitetään tutkimustehtävien ja pääasiassa myös kyselylomakkeen mukaisessa järjestyksessä. Lisäksi tarkastelen ja teen johtopäätöksiä saaduista tuloksista suhteessa teoriaosassa esitettyihin tietoihin ja opinnäytetyölle asetettuihin tutkimustehtäviin.

9.1 Opiskelijoiden tiedot

Opiskelijoiden tietoja ei vertailtu suhteessa ikään ja sukupuoleen. Tämä johtuu siitä, että esimerkiksi itsensä mieheksi määritelleitä on aineistossa edustettuna vain kolme. Toisaalta myös suurin osa vastaajista oli määritellyt syntyneensä 1983-1987 välisenä aikana. Vain neljä vastaajaa oli määritellyt syntyneensä muuna aikana. Näin ollen vastaajien anonymiteetin säilymisen kannalta oli tärkeää, että tällaisia vertailuja ei

tehty. Sen sijaan opiskelijoiden tietoja suhteessa suuntautumisvaihtoehtoihin vertailtiin, mutta niistä ei ollut löydettävissä eroavuuksia.

Kyselylomakkeen ensimmäisellä sivulla opiskelijoita pyydettiin kuvailemaan ja määrittelemään homoseksuaalisuus, biseksuaalisuus ja oikeus määritellä itse oma seksuaalinen suuntautumisensa. Lisäksi heitä pyydettiin valitsemaan, kuvaavatko edellä mainitut seksuaali- vai sukupuolivähemmistöjä. 95 % vastaajista oli tunnistanut, että edellä mainitut kuvaavat seksuaalivähemmistöjä.

Vastaavasti kyselylomakkeessa opiskelijoita pyydettiin kuvailemaan ja määrittelemään intersukupuolisuus, erityinen sukupuoli lapsella, transsukupuolisuus, transgenderiys ja transvestisuus. Myös näiden kohdalla, heitä pyydettiin valitsemaan, kuvaavatko edellä mainitut seksuaali- vai sukupuolivähemmistöjä. 91 % oli tunnistanut, että edellä mainitut kuvaavat sukupuolivähemmistöjä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että yksi opiskelijoista oli mieltänyt sekä seksuaali- että sukupuolivähemmistöt vain ja ainoastaan seksuaalivähemmistöiksi.

Opiskelijoita pyydettiin myös määrittämään, että tarkoittaako henkilön sukupuolivähemmistöön kuuluminen automaattisesti sitä, että henkilö kuuluu myös seksuaalivähemmistöön. 91 % opiskelijoista tiesi, että vaikka henkilö kuuluisi sukupuolivähemmistöön, hän ei silti automaattisesti kuulu seksuaalivähemmistöön.

9.1.1 Homoseksuaalisuus

Kaksi vastaajaa oli määritellyt homoseksuaalisuuden ilmiönä koskevan vain miehiä. Loput 20 vastaajaa olivat määritelleet homoseksuaalisuuden koskemaan henkilöä, ihmistä, ilmiötä tai sukupuolia nainen ja mies. Näin ollen suurin osa vastaajista ei ollut sitonut homoseksuaalisuutta ilmiönä vain tiettyyn sukupuoleen. Kaikki vastaajat olivat määritelleet homoseksuaalisuuden ilmiöksi, joka liittyy samaa sukupuolta tai omaa sukupuolta oleviin tai näiden väliseksi. Nämä voidaan mielestäni tulkita samaa tarkoittavaksi asiaksi.

Annetuissa vastauksissa oli eniten vaihtelua siinä, mitä homoseksuaalisuus oli määritelty olevan laadultaan. Homoseksuaalisuus oli vastauksissa määritelty

- seksisuhteeksi
- seksuaaliseksi ”vietiksi” ja ehkä parisuhteeksi
- seksuaaliseksi kiinnostukseksi, vetovoimaksi ja viehätykseksi
- seksuaalisuuntaukseksi, jossa ihminen tuntee vetovoimaa
- seksuaaliseksi suuntautumiseksi
- sukupuoliseksi kiinnostuneisuudeksi ja suuntautuneisuudeksi
- seksuaaliseksi ja romanttiseksi vedoksi, mielenkiinnoksi ja kiinnostuneisuudeksi
- vedon tuntemiseksi seksuaalisesti ja tunnetasolla
- kiinnostukseksi, jossa seksuaalinen kiinnostus
- kiinnostukseksi fyysisesti, psyykkisesti ja henkisesti
- kiinnostukseksi
- viehätykseksi
- pitämiseksi
- haluksi parisuhteeseen, perheeseen ja elämänsä jakamiseen

Mielestäni opiskelijoiden vastauksissa nimenomaan seksuaalisuus oli korostuneessa asemassa. Tämä saattaa johtua siitä, että kysymys oli nimenomaan *homoseksuaalisuudesta*. Voi siis olla, että paremman puutteessa sanavalinnalla viitattiin ilmiön nimitykseen, eikä niinkään sen laatuun. Toisaalta sanavalinta voi viitata yleiseen stereotypiaan, eli homoseksuaalisuuden yliseksualisointiin.

Yksi vastaaja kirjoitti homoseksuaalisuuden olevan synnynnäinen ominaisuus, jota ei tietoisesti valita, paitsi joskus. Tämä kommentti on huomioimisen arvoinen, vaikka lisäyksen ”paitsi joskus” tarkoitus jääkin epäselväksi. Juvosen (1997, 11-12) mukaan tutkimuksissa on yli sadan vuoden ajan pyritty löytämään syytä homoseksuaalisuudelle. Kuitenkaan eri tieteenalojen edustajat eivät ole päässeet yksimielisyyteen siitä, että homoseksuaalisuus olisi synnynnäinen ominaisuus. Sille ei ole myöskään löydetty mitään muuta syytä, josta tutkijat olisivat yksimielisiä. Vaikka homoseksuaalisuuden syitä tulkitsevat tutkimustulokset ja teoriat ovatkin olleet epätydyttäviä, nämä vanhentuneet tiedot vaikuttavat silti sitkeästi käsityksiimme ja uskomuksiimme homoseksuaalisuuden syistä. Homoseksuaalisuuden syiden etsiminen voidaankin liittää

heteronormatiiviseen ajattelutapaan. Miksi syy homoseksuaalisuudelle pitäisi löytää? Vastaavasti voidaan miettiä, onko myös heteroseksuaalisuuden syy selvinnyt.

Kaikki opiskelijat olivat vastanneet tietoja homoseksuaalisuudesta kartoittavaan kysymykseen. Kokonaisuutena vastaajat tiesivät pääpiirteittäin, mistä homoseksuaalisuudessa on kyse. Joskin siinä, mitä homoseksuaalisuus on laadultaan, oli paljon vaihtelua.

9.1.2 Biseksuaalisuus

Kaikki vastaajat olivat määritelleet biseksuaalisuuden ilmiönä koskevan henkilöä, ihmistä, ilmiötä tai sukupuolia nainen ja mies. Biseksuaalisuus oli määritelty ilmiöksi, joka liittyy henkilöön ja molempia sukupuolia oleviin tai joksikin, jossa sukupuolella ei ole merkitystä.

Myös biseksuaalisuuden kohdalla oli paljon eroa siinä, mitä sen oli määritelty olevan laadultaan. Biseksuaalisuus oli vastauksissa määritelty

- seksisuhteessa olemiseksi
- ”vietin” tuntemiseksi
- seksuaaliseksi kiinnostukseksi, viehätykseksi
- seksuaalisen vedon tuntemiseksi
- seksuaalisuuntaukseksi, jossa henkilö tuntee vetovoimaa
- seksuaaliseksi suuntautumiseksi
- sukupuoliseksi kiinnostuneisuudeksi ja suuntauneisuudeksi
- seksuaaliseksi ja romanttiseksi kiinnostukseksi ja vedon tuntemiseksi
- kiinnostukseksi, jossa tykkääminen tai seksuaalisen mielenkiinnon kohde
- vedon tuntemiseksi
- viehätyksen tuntemiseksi
- fyysiseksi, psyykkiseksi ja henkiseksi kiinnostukseksi
- kiinnostukseksi
- haluksi parisuhteeseen ja perheeseen
- rakastumiseksi

Mielestäni myös biseksuaalisuuden kohdalla seksuaalisuus korostui. Tässäkin tapauksessa tämä voi johtua nimityksestä *biseksuaalisuus*, tai biseksuaalisuuden yliseksualisoinnista.

Eräs vastaaja kirjoitti biseksuaalisuuden olevan ”enemmän oma valinta”, kuin homoseksuaalisuus. Viitataan tässäkin tutkimuksiin, jotka eivät ole löytäneet syytä homoseksuaalisuudelle tai homoseksuaaliselle käyttäytymiselle. Myös tämä kommentti saattaa juontaa heteronormatiivisuuteen. Mielenkiintoista olisikin tietää, onko vastaaja tässä viitannut nimenomaan homoseksuaaliseen käyttäytymiseen. Tarkoitin tällä sitä, että koska biseksuaalilla on kyky kiinnostua seksuaalisesti, romanttisesti ja/tai emotionaalisesti henkilöön tämän sukupuolesta riippumatta ja myös käyttäytyä sen mukaan, olisi hänellä ikään kuin mahdollisuus valita hetero-olettamuksen mukainen, ”toivottavampi”, käyttäytymismuoto homoseksuaalisen käyttäytymismuodon sijaan.

Opiskelijoista yksi määritteli biseksuaalisuuden seuraavasti:

Ihminen on romanttisessa ja seksuaalisessa mielessä kiinnostunut sekä oman että vastakkaisen sukupuolen edustajista. Biseksuaali ei silti välttämättä ole seurustellut kuin oman tai vastakkaisen sukupuolen edustajien kanssa, hän voi olla vasta ajatuksen tasolla kiinnostunut muista.

Vastaaja oli tehnyt kyselyaineiston ainoan, mutta tärkeän huomion siitä, henkilöllä ei välttämättä tarvitse olla kokemusta samaan sukupuoleen ihastumisesta tai seksistä samaa sukupuolta olevan kanssa, jotta voi identifioitua seksuaalivähemmistöön kuuluvaksi.

Myös seuraava vastaus herätti ajatuksia:

Molemmat sukupuolet viehättävät seksuaalisesti. Ihminen joka samanaikaisesti voi olla kiinnostunut sekä miehestä että naisesta.

Olisi mielenkiintoista tietää, onko vastaaja tarkoittanut jälkimmäisellä virkkeellä sitä, että henkilö voi olla samanaikaisesti kiinnostunut miehistä ja naisista. Vai onko vastaaja kenties tarkoittanut sitä, biseksuaali voi olla samanaikaisesti kiinnostunut kahdesta ihmisestä, miehestä ja naisesta. Jälkimmäinen vaihtoehto saattaa liittyä stereotyyppiseen kysymykseen, jossa Ronkaisen (1997, 43) mukaan on kysymys siitä, voiko biseksuaalin elämä rakentua yhden ja saman, uskollisuuteen perustuvan suhteen

vara. Joidenkin tutkimusten mukaan biseksuaalit kannattavat harvemmin yksiavioisuutta kuin muut ryhmät. Teoriassa vaikuttaisikin perustellulta miettiä, riittääkö ihmiselle, joka tuntee kiinnostusta molempiin sukupuoliin, (seksuaali)suhde tiettyyn sukupuoleen. Tämä olisikin perusteltua, jos biseksuaalisuudessa olisi kyse kahden erilaisen halun, homoseksuaalisen ja heteroseksuaalisen yhdistelmästä, tai jos (eroottisissa) suhteissa olisi kyse jonkin ominaisuuden valitsemisesta. Näin ei kuitenkaan ole. Suhteissa on yleisesti ottaen kysymys rakkaudesta, eivätkä biseksuaalit muista henkilöistä poiketen rakastu keneen tahansa tietyillä ominaisuuksilla varustettuun henkilöön, vaan tiettyyn ihmiseen, jonka kanssa suhde muovautuu usealla tasolla. Seksuaalinen kiinnostus ja tyytyväisyys on vain yksi parisuhteen ulottuvuus. Se, mitä parisuhteen osapuolet keskenään sopivat, vaihtelee luonnollisesti parisuhteesta toiseen.

Kaikki opiskelijat olivat vastanneet tietoja biseksuaalisuudesta kartoittavaan kysymykseen. Kokonaisuutena tarkasteltuna kaikki vastaajat tiesivät pääpiirteittäin, mistä biseksuaalisuudessa on kyse. Joskin siinä, mitä biseksuaalisuus määriteltiin laadultaan olevan, oli paljon vaihtelua.

9.1.3 Oikeus määrittellä itse oma seksuaalinen suuntautumisensa

Oikeus määrittellä itse oma seksuaalinen suuntautumisensa oli määritelty koskemaan ihmisiä, henkilöä, yksilöjä, jokaista ja ilmiötä. Näin ollen se oli määritelty oikeudeksi, joka koskee kaikkia sukupuolesta riippumatta.

Kaksi vastaajaa määritteli itsemäärittelyoikeuden niin, että muilla ei ole oikeutta päättää yksilön seksuaalista suuntautumista. 19 vastaajaa korosti itsemäärittelyoikeutta nimenomaan yksilön näkökulmasta henkilön oikeutena päättää itse seksuaalinen suuntautumisensa ja myös käyttäytyä sen mukaan. Yksi opiskelija ei ollut vastannut kysymykseen.

14 vastaajaa oli nähnyt itsemäärittelyoikeuden tärkeänä nimenomaan yleisesti ihmis-oikeutena, joka on tärkeää esimerkiksi hyvinvoinnin, mielenterveyden, yksilönvapauden ja itsemääräämisoikeuden takia. Nämä ovatkin tärkeitä näkökulmia, mutta

kuitenkin kysymyksessä haettiin muun muassa sitä, että kaikki yksilöt eivät halua määritellä itseään käytössä olevilla termeillä. Tämän olivat ymmärtäneet seitsemän vastaajaa, joista yksi kuvaa oikeutta määritellä itse oma seksuaalinen suuntautumisen näin:

Jokainen yksilö saa itse kertoa omin sanoin omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan. Ihmiset ovat erilaisia, jokaista ei voi sovittaa samaan muottiin.

Kahdeksan vastaajaa oli ymmärtänyt itsemäärittelyoikeuden tärkeyden myös toisesta tärkeästä syystä, jota kysymyksenasettelussa oli haettu. Tätä ulkopäin määrittämisen vastustamista kuvaavat mielestäni osuvasti seuraavat vastaukset:

Ihminen päättää itse (tai on päättämättä) onko hän homo, hetero vai bi. Kukaan ulkopuolinen ei voi tietää toisen seksuaalista suuntautumista paremmin tai päättää sitä hänen puolestaan.

Jokainen voi vain itse tietää mitä seksuaalista suuntautumista edustaa ja näin ollen hänen on itse saatava se määritellä.

Mielestäni yleisesti voidaan sanoa, että opiskelijat näkevät seksuaalisen suuntautumisen monimuotoisuuden, sen mukaan käyttäytymisen ja sen määrittelemisen jokaiselle kuuluvana oikeutena. Kuitenkaan suurin osa opiskelijoista ei tunnistanut itsemäärittelyoikeuden käsitettä ja syytä sen tärkeyteen, niin kuin se yleensä aihetta käsittelevässä kirjallisuudessa on määritelty. Toisaalta voi olla, että vastaajat eivät olleet ymmärtäneet kysymyksenasettelua samoin, kun kyselylomakkeen tekijä.

9.1.4 Intersukupuolisuus

Intersukupuolisuutta koskevaan kysymykseen oli vastannut vain kahdeksan opiskelijaa. 13 opiskelijaa oli kirjoittanut kysymyksen kohdalle ”en tiedä”, ja yksi opiskelija puolestaan ei ollut vastannut mitään.

Yksi vastanneista opiskelijoista kuvasi vastauksessaan yleisesti homoseksuaalisuuteen liitettäviä piirteitä. Toinen opiskelija puolestaan totesi, ettei hänellä ole faktatietoa asiasta, mutta arveli termin liittyvän sisäisesti koettuun sukupuoleen. Toki sisäinen kokemus sukupuolesta liittyy myös intersukupuolisuuteen, mutta sukupuoli-identiteetti on kuitenkin jotakin, joka liittyy kaikkiin ihmisiin. Vain kuudessa vasta-

uksessa kuvattiin joitakin piirteitä, joita voidaan liittää intersukupuolisuuteen. Kuitenkin kaikista näistä vastauksista puuttui olennaisia osia niin, ettei niitä voida pitää intersukupuolisuutta kuvaavana, niin kuin aihetta käsittelevässä kirjallisuudessa intersukupuolisuus määritellään.

Eräs näistä kuudesta vastaajasta liitti intersukupuolisuuteen ajatuksen siitä, että henkilöllä olisi kummatkin sukupuolielimet. Toinen puolestaan arveli intersukupuolisuuden olevan harvinainen tapaus, jossa lapsi syntyy ilman minkäänlaisia sukupuolielimiä. Kolmas arveli, että intersukupuolinen tuntee olevansa sekä nainen että mies. Tässä tapauksessa intersukupuolisuuden voidaan arvella sekaantuneen transgenderiyteen. Neljäs vastaaja määritteli intersukupuolisuuden olevan kummalle tahansa sukupuolelle ominaiseksi tai perinteisesti ja yleisesti liitettyksi pukeutumiseksi, käyttäytymiseksi sekä tapojen ja ilmaisujen käyttämiseksi. Viides vastaaja määritteli intersukupuolisen niin sanotusti häilyvän sukupuolisen suuntautuneisuutensa parissa, joko tietoisesti tai tiedostamattaan. Näin ollen intersukupuoliset eivät siis vastaajan mukaan tiedä, ”pitävätkö” itseään miehinä vai naisina. Viides vastaaja, ehkä tietämättäänkin, sekoitti sukupuolisen, eli seksuaalisen suuntautumisen terminä sukupuolen moninaisuuteen. Intersukupuolisuus ei myöskään ole vain ”yksilön tietämättömyyttä tai päättämättömyyttä” sukupuolensa suhteen, vaan fyysinen tila, jossa hänen sukupuoltaan ei voida yksiselitteisesti määritellä naiseksi tai mieheksi.

Yhdessä vastauksessa intersukupuolisuus oli määritelty suppeasti, mutta oikein:

Ööh.. Olisiko henkilö jolla on sekä miehen että naisen sukupuolielimiä?

Intersukupuolisuutta koskevaa tietoa opiskelijoilla ei juuri ollut. Kohtaan oli annettu vain kahdeksan vastausta, joista kaksi ei liittynyt intersukupuolisuuteen. Kuudessa vastauksessa oli määritelty joitakin intersukupuolisuuteen liitettäviä piirteitä, mutta ne eivät kuitenkaan kattavasti kuvanneet intersukupuolisuutta. Vain yksi vastaaja näistä kuudesta, oli suppeasti määritelty intersukupuolisuuden, mutta esittänyt vastauksensa kuitenkin kysymysmuodossa.

9.1.5 Erityinen sukupuoli lapsella

Erityinen sukupuoli lapsella –kohtaan vastasi vain neljä opiskelijaa. 16 opiskelijaa oli vastannut ”en tiedä”, ja kaksi ei ollut vastannut mitään.

Kolme vastanneista oli määritellyt erityistä sukupuolta lapsella seuraavasti:

Lapsi syntyy ilman tarkkaan määriteltyä sukupuolta.

Lapsella on kummatkin värit.

Kun lapsi syntyy ja edustaa erityistä sukupuolta, hänen sukupuoltaan ei kyetä määrittelemään. Kromosomit ja seksuaalielimet saattavat olla ristiriidassa keskenään. Tai olla sekä mies/nainen samalla kertaa.

Nämä vastaukset sisältävät intersukupuolisuuteen liittyviä piirteitä. Näin ollen voidaan todeta, että kolme ihmistä tuntee intersukupuolisuuden ilmiönä, mutta ei osaa määritellä sitä oikealla termillä.

Vain yksi vastanneista oli osannut määritellä erityisen sukupuolen lapsella, niin kuin se aihetta käsittelevässä kirjallisuudessa on määritelty, mutta kuitenkin erittäin suppeasti:

Luulen tämän tarkoittavan esimerkiksi sitä, että lapsi voi olla ulkoiselta olemukseltaan esim. tyttö, mutta käyttäytyy pojan tavoin.

On kuitenkin tulkinnanvaraista, tarkoittaako vastaaja tällä esimerkillään lapsen kokemaa sukupuoliristiriitaa, eli transsukupuolisuutta, tai esimerkiksi seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvää vastakkaiselle sukupuolelle tyypillistä käytöstä.

Yleisesti voidaan sanoa, että opiskelijoiden tiedot erityisestä sukupuolesta lapsella ovat heikot. Vain yksi vastaus kuvasi erityiseen sukupuoleen lapsella liittyviä piirteitä, mutta on kuitenkin tulkinnanvarainen. Tiedon vähyyttä kuvastaa myös se, että tämäkin vastaus alkoi sanalla ”luulen”.

9.1.6 Transsukupuolisuus

Kaksi vastaajaa oli vastannut transsukupuolisuutta koskevaan kysymykseen ”en tiedä”, kun taas 20 vastaajaa oli antanut vastauksen. Yhdessä näistä vastauksista transsukupuolisuus oli sekoitettu transvestisuuteen. Toisaalta transsukupuolisuuden ja

transvestisuuden välille oli piirretty kaksipäinen nuoli, joka saattaa viitata siihen, että henkilö halusi vaihtaa vastausten paikkaa. Tällöin vastaaja olisi kuvannut vastauksessaan transsukupuolisuuteen liittyviä piirteitä. Toisessa puolestaan oli arveltu termin viittaavan fyysisistä tekijöistä kuvastuvaan sukupuoleen. Nämä vastaukset eivät kuitenkaan kuvaa transsukupuolisuutta.

18 vastaajaa oli vastauksissaan kuvannut transsukupuolisuuteen liitettäviä piirteitä. Yksi näistä vastauksista sisälsi ajatuksen siitä, että transsukupuolinen voi pukeutua tai käyttäytyä vastakkaisen sukupuolen edustajan tavoin. Tämä voidaan liittää transsukupuolisuuteen, mutta myös muihin sukupuolivähemmistöihin. Kaksi näistä 18 vastauksesta sisälsi ajatuksen, että transsukupuolisuus olisi nimenomaan halua, eikä kokemusta, olla eri sukupuolta kuin on. Kolme vastausta 18 vastauksesta puolestaan määritteli transsukupuolisuuden tarkoittavan sukupuolen vaihdosta tai muuttamista, tai henkilöä joka on vaihtanut tai muuttanut sukupuolensa nimenomaan (sukupuolenvaihdos)leikkauksella ja yhdessä vastauksessa hormonien avulla. Tämäkään määrittely ei vastaa sitä, miten transsukupuolisuus aihetta käsittelevässä kirjallisuudessa määritellään.

Vain 12 annetuista vastauksista kuvasi transsukupuolisuuden koskevan kokemusta tai tunnetta väärässä sukupuolella olemisesta tai väärään sukupuoleen syntymisestä. Myös joissain näistä vastauksista puhuttiin sukupuolenvaihdosleikkauksesta tai leikkauksista. Olen käsitellyt termin sukupuolenvaihdos tai –muutos käytön virheellisyttä kappaleessa 2. Lisäksi tähän ”sukupuolenvaihdosleikkaukseen” liittyy virheellinen ajatus siitä, että sukupuolenkorjauksessa olisi kyse vain yhdestä leikkauksesta.

Transsukupuolisuutta ei ilmiönä ollut liitetty vain jollekin tietylle sukupuolelle kuuluvaksi ominaisuudeksi. Sen oli määritelty koskevan ihmisiä, henkilöä tai miestä ja naista.

Kokonaisuutena tarkasteltuna voidaan sanoa, että noin puolet opiskelijoista tunsivat transsukupuolisuuden ilmiönä. Kuitenkin transsukupuolisuudesta esille tuotu tieto oli hyvin pintapuolista, ehkä osittain myös aineistonkeruumuodosta johtuen.

9.1.7 Transgenderiys

Transgenderiyyttä koskevaan kysymykseen 15 opiskelijaa oli vastannut ”en tiedä” ja kaksi opiskelijaa ei ollut vastannut mitään. Viisi opiskelijaa oli antanut vastauksen kysymykseen.

Yksi viidestä vastaajasta määritteli, että transgenderiys tarkoittaa sitä, että henkilö ei ole selvästi kumpaakaan sukupuolta. Vastaja arveli myös, että transgenderhenkilöllä on ulkoisia ja sisäisiä piirteitä molemmista sukupuolista, ja että tämä on ominaisuus syntymästä lähtien. Opiskelija määritteli vastauksessaan intersukupuolisuutta. Voidaankin päätellä, että opiskelija tuntee intersukupuolisuuden ilmiönä, mutta ei osaa yhdistää sitä oikeaan termiin.

Toinen vastaajista määritteli, että transgenderiys tarkoittaa sukupuolen vaihtoa tai muutosta. Tämä puolestaan liittyy transsukupuolisuuteen, joten määrittely ei kuvaa transgenderiyyttä. Kolmas vastaaja puolestaan arvasi, että transgenderiys liittyy transsukupuolisuuden periytymiseen. Kaksi vastaajaa arveli transgenderiiden olevan sama asia kuin transsukupuolisuus.

Yksikään opiskelija ei osannut määritellä transgenderiyyttä, niin kuin se aihetta käsittelevässä kirjallisuudessa on määritelty. Opiskelijoilla ei siis ollut tietoa siitä, mitä transgenderiydellä tarkoitetaan.

9.1.8 Transvestisuus

Neljä vastaajaa oli selkeästi sekoittanut transvestisuuden transsukupuolisuuteen. Voidaankin päätellä, että nämä neljä vastaajaa tunnistavat transsukupuolisuuden ilmiönä, mutta eivät osaa yhdistää sitä oikeaan termiin. Viides oli määritellyt transvestisuutta sekä transsukupuolisuuteen liitettävillä että transvestisuuteen liitettävillä piirteillä. Voidaan mielestäni päätellä, että opiskelija ei selkeästi erota transvestisuutta ja transsukupuolisuutta ilmiöinä toisistaan. Kuudes vastaaja oli sekoittanut transvestisuuden transsukupuolisuuteen, mutta oli kuitenkin piirtänyt transvestisuuden ja transsukupuolisuuden välille kaksipäisen nuolen. Voi siis olla, että opiskelija olisi halun-

nut vaihtaa vastausten paikkaa, ja osannut määritellä transvestisuuteen liittyviä piirteitä.

16 vastaajaa sen sijaan oli määritellyt transvestisuuden olevan laadultaan

- halu pukeutua, esittää, käyttäytyä tai toimia
- tykkäämistä pukeutua
- nauttimista pukeutumisesta
- pukeutumiseksi mielellään
- pukeutumiseksi
- laittautumiseksi
- meikkaamiseksi tai
- taipumukseksi pukeutua vastakkaiselle sukupuolelle tyypillisesti.

Näistä 16:sta, kuusi vastaajaa liitti transvestisuuteen sen, että henkilö ei halua vaihtaa sukupuoltaan, koe olevansa väärässä sukupuoleessa, ei tee pysyvää vaihdosta tai ei välttämättä halua muuttaa sukupuoltaan oikeasti. Eräs vastaaja määrittelee transvestisuuden mielestäni erittäin osuvasti:

Halua pukeutua tai toimia ainakin ajoittain vastakkaiseen sukupuoleen yleisesti yhdistetyllä tavalla ilman oman sukupuolen kieltämistä tai halua välttämättä muuttaa sitä.

Eräs vastaajista puolestaan esitti huomioimisen arvoisen kommentin siitä, että transvestisuudessa ei välttämättä ole mitään seksuaalista. Näin hän teki, ehkä tiedostamattaankin, eroa transvestisuuteen ja transvestiseen fetisismiin. Yksi vastaaja puolestaan liitti transvestisuuteen selkeästi miesten homoseksuaalisuuden. Tämä puolestaan on tutkimustulosten vastaista, sillä muun muassa Jämsä (2008b, 35) toteaa, että transvestiittimiehet elävät tavallisimmin heterosuhteessa.

Ne henkilöt, jotka kuvasivat vastauksissaan selkeästi transvestisuuteen liittyviä piirteitä, määrittelivät transvestisuuden ilmiönä koskevan miestä (neljä vastaajaa) tai henkilöä, ihmistä tai ilmiötä (12 vastaajaa). Toisaalta muun muassa Jämsä (2008b, 35) kirjoittaa, että transvestiitit ovat yleensä biologisia miehiä. Tämän perusteella voidaankin nähdä perusteltuna, että opiskelijat liittivät transvestisuuden nimenomaan miehiin.

Kaikki opiskelijat vastasivat transvestisuutta koskevaan kysymykseen. Kokonaisuutena tarkasteltuna voidaan sanoa, että reilusti puolet opiskelijoista tunsi transvestisuuden ilmiönä. Kuitenkin vain kuusi opiskelijaa määritteli transvestisuuden pääpiirteittäin niin, kuin se aihetta käsittelevässä kirjallisuudessa määritellään.

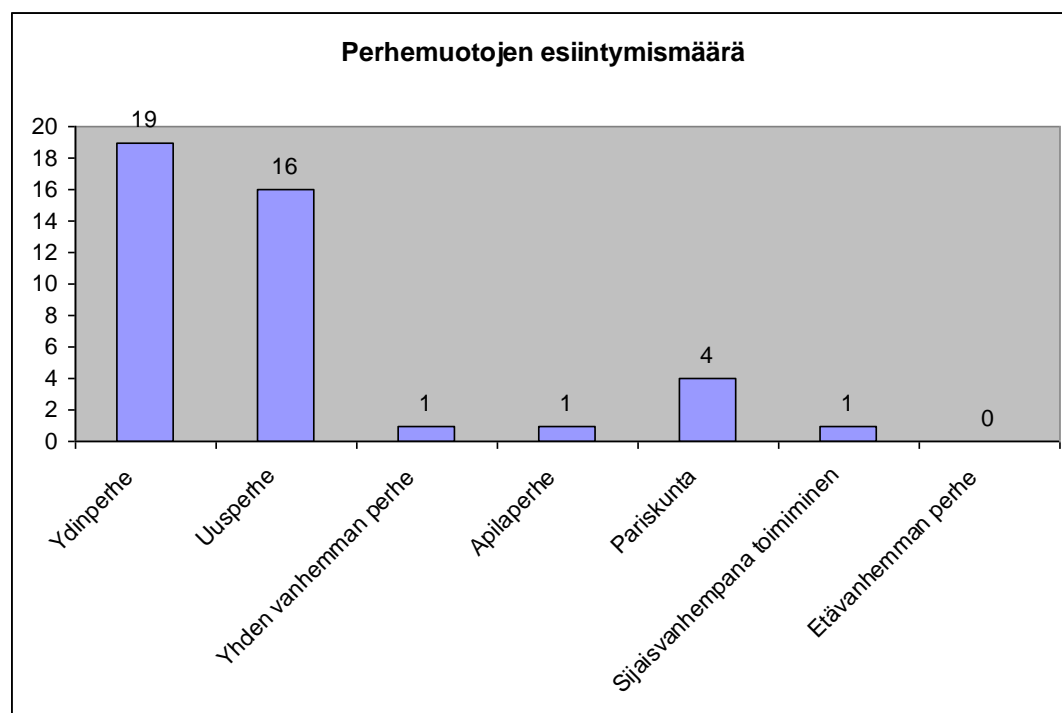
9.1.9 Sateenkaariperheet

Sateenkaariperheitä koskevia tietoja kartoitettiin kolmella kysymyksellä. Näissä vastaajia pyydettiin kuvailemaan ja määrittelemään, mitä sateenkaariperheellä tarkoitetaan. Toisessa kysymyksessä pyydettiin kuvailemaan sateenkaariperheiden mahdollisia perhemuotoja esimerkkeineen. Kolmannessa kysymyksessä tiedusteltiin, miten vastaajan mielestä sateenkaariperheeseen voi syntyä ja/tai tulla lapsia.

Sateenkaariperheitä koskeviin kysymyksiin oli vastattu melko jäsentymättömästi. Esimerkiksi vastaaja oli voinut kuvata sateenkaariperheitä koskevissa kysymyksissä kohdassa kaksi, että sateenkaariperheet ovat ydinperheitä. Kuitenkin kohdassa kolme, sama vastaaja oli voinut kertoa, että lapset voivat olla vanhempien aiemmista suhteista, joka puolestaan viittaa uusperhe-muotoiseen perheeseen. Jäsentymättömyys voi johtua joko opiskelijoiden jäsentymättömistä tiedoista, epäonnistuneesta kysymyksenasettelusta tai siitä, että opiskelijat eivät olleet ymmärtäneet kysymyksenasettelua.

Näin ollen sateenkaariperheistä annetut vastaukset olivat hyvin tulkinnanvaraisia. Tästä johtuen, olen käsitellyt kaikki sateenkaariperheitä koskevat kysymykset yhdessä kappaleessa. Vastauksia on tulkittu niin, että kaikki kolme opiskelijan antamaa vastausta ovat voineet tuoda tietoa jokaiseen kolmeen kysymykseen. Edellä mainitun esimerkin kohdalla olisi menetelty seuraavasti. Perhemuotoja kartoittavaan kohtaan olisi huomioitu vaihtoehdot ydinperhe ja uusperhe. Tapoja, joilla lapsia syntyy ja/tai tulee sateenkaariperheisiin kartoittavaan kohtaan, olisi huomioitu vaihtoehdot lapset aikaisemmista suhteista, ja opiskelijan mainitsevat tavat, jotka viittaavat perheen yhteisesti hankkimiin lapsiin.

17 vastaajaa oli määritellyt sateenkaariperheen olevan perhe, jossa vanhemmat ovat samaa sukupuolta. Yksi opiskelija vastasi sateenkaariperheen olevan perhe, jossa vanhemmat ovat yleensä samaa sukupuolta. Kaksi vastaajaa puolestaan näki sateenkaariperheen sellaisena, jossa vanhemmat edustavat seksuaalivähemmistöjä. Vain kaksi vastaajaa määritteli sateenkaariperheiden olevan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen muodostamia perheitä. Näin ollen suurin osa vastaajista ei ollut huomioinut vaihtoehtoja, että sateenkaariperheen voisi muodostaa esimerkiksi etävanhempana toimiva vanhempi, yhden vanhemman lapsiperhe, heteromuotoa toteuttava pariskunta, joista toinen on biseksuaali tai sukupuoleltaan moninainen, tai useamman vanhemman muodostama lapsiperhe. Sateenkaariperheet oli siis määritelty hyvin suppeasti verrattuna aihetta käsittelevään kirjallisuuteen. Vastauksia leimasi vahvasti käsitys kahdesta samaa sukupuolta olevasta vanhemmasta, jolloin muut perhemuodot ja erityisesti sukupuoleltaan moninaiset jäivät huomioimatta.

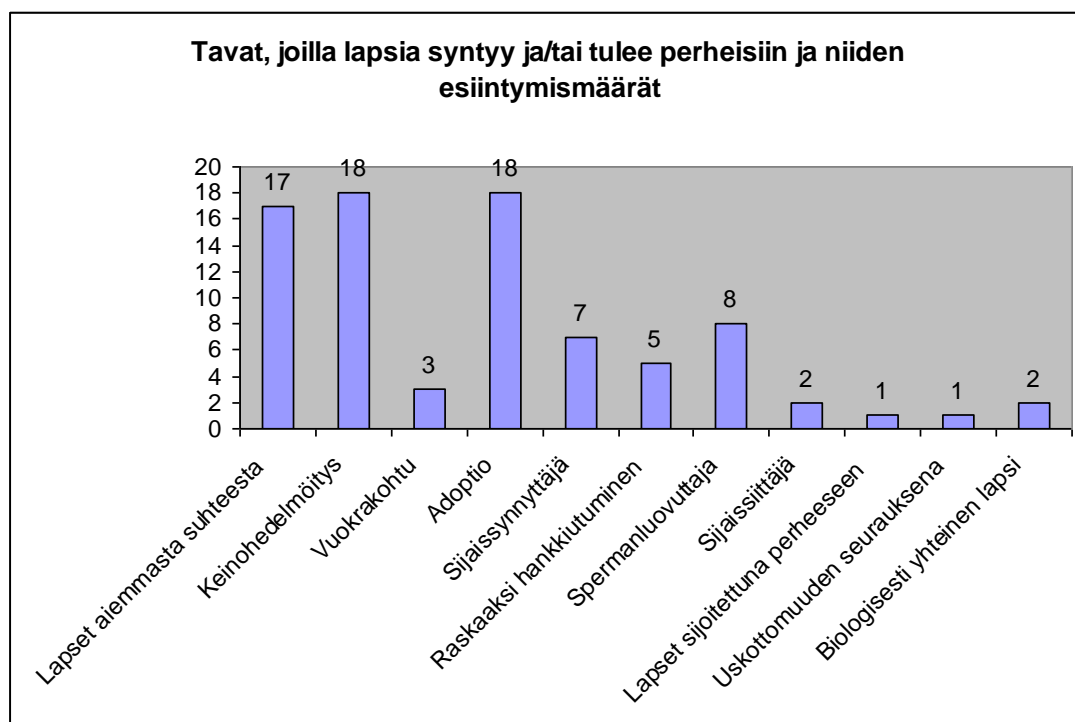
Kuvio 1. Opiskelijoiden vastauksissa esiintyneet sateenkaariperheiden perhemuodot ja niiden esiintymislukumäärä.

Sateenkaariperheiden perhemuodoista parhaiten tunnistettiin ydinperheet ja uusperheet. Muutama opiskelija määritteli, että myös pariskunta voi muodostaa perheen. Yksi opiskelija puolestaan korosti vastauksessaan, että pariskunta ei muodosta perhettä. Yhden vanhemman perheet, apilaperheet ja sijaisvanhempana toimimisen kautta muodostuneet perheet oli esitetty vain kerran. Etävanhempana toimimista ei tuotu

ollenkaan esille. Opiskelijoiden vastaukset toistavat mielestäni sitä tutkimustietoa, että monia sateenkaariperheitä ei kyetä edes tunnistamaan perheeksi, johtuen niiden monista perhemuodoista. Mielestäni sateenkaariperhemuotojen suhteen opiskelijoiden tiedot olivat niukat.

Tavoista, joilla sateenkaariperheeseen syntyy ja/tai tulee lapsia, tunnistettiin parhaiten keinohedelmöitys, adoptio ja lapset aiemmasta suhteesta. Adoptioon kuitenkin liittyi runsaasti epätietoisuutta vallitsevasta lainsäädännöstä. Osa tiesi, että tällä hetkellä samaa sukupuolta olevat pariskunnat voivat ulkoisesti adoptoida lapsen vain erikseen, huolimatta heidän rekisteröidystä parisuhteesta. Osa vastaajista puolestaan esitti selkeästi ajatuksen siitä, että pariskunta yhdessä ulkoisesti adoptoisi lapsen, joka on lainsäädännön puitteissa mahdotonta. Eräs vastaajista esitti myös mahdollisuuden, että puoliso adoptoisi parisuhteen toisen osapuolen lapsen, eli mahdollisuuden sisäiseen adoptioon. Tämä ei kuitenkaan, ainakaan vielä, ole mahdollista Suomessa. Mielestäni adoption esittäminen yhtenä yleisempänä keinona saada ja/tai hankkia lapsia, ei kuvaa sateenkaariperheitä koskevaa todellisuutta todenmukaisesti.

Myös spermanluovuttajan käyttö, sijaissyntyttäjän käyttö ja raskaaksi hankkiutuminen mainittiin joitakin kertoja. Vuokratokohdun käyttö, sijaissiittäjän käyttö, sijoitetut lapset perheessä, biologisesti yhteinen lapsi ja uskottomuuden seurauksena esitettiin vaihtoehtoina harvoin. Kuitenkin huomioitava osa sateenkaariperheiden vanhemmista käyttää spermanluovuttajaa, esimerkiksi silloin, kun kaksi samaa sukupuolta olevaa pariskuntaa päättää yhdessä hankkia lapsia. Sateenkaariperheissä voi myös olla biologisesti yhteisiä lapsia, esimerkiksi silloin, kun vanhemmat elävät heterosuhteessa toisen ollessa biseksuaali, tai kun toinen vanhemmista on sukupuoleltaan moninainen. Mielestäni voidaankin päätellä, että opiskelijoiden tiedot tavoista, joilla lapsia syntyy ja/tai tulee perheisiin, eivät täysin kuvasta todellisuutta.

Kuvio 2. Opiskelijoiden vastauksissa esitetyt tavat, joilla lapsia syntyy ja/tai tulee sateenkaariperheisiin sekä niiden esiintymismäärät. Opiskelijat olivat voineet esittää vastauksissaan vain yhden vaihtoehdon tai useampia vaihtoehtoja.

Osa vastaajista teki joitakin huomioita sateenkaariperheitä koskien, joita haluan nostaa esiin. Eräs vastaaja totesi kuvaillessaan sateenkaariperheen syntymistä uusperheenä, että perheen ulkopuolelle jäävät lasten biologiset isät, jotka kuitenkin on huomioitava perheen lasten vanhempina. Yksi opiskelija vastaavasti huomioi vastauksessaan, että lapsen siittäjä voi kuitenkin kuulua perheeseen, vaikkei asuisikaan samassa taloudessa. Yksi vastauksista nosti esille mielestäni todellisuutta kuvaavan huomion, että lesbo-pareilla lasten hankinta voi olla helpompaa kuin homopareilla. Eräs vastaajista taas oli virheellisesti sitä mieltä, että sateenkaariperheen vanhemmilla ei voi olla biologisesti yhteisiä lapsia.

Haluan myös tuoda esiin ajatuskuvion, jonka perusteella vaihtoehto ”uskottomuuden seurauksena” tuotiin esille erillisenä vaihtoehtona. Tämän vaihtoehdon taustalla saattaa olla ajatus raskaaksi hankkiutumisesta, mutta vastaaja ei ollut löytänyt toista tapaa muotoilla asiaansa. Kuitenkin uskottomuus ja raskaaksi hankkiutuminen voidaan mielestäni tulkita erillisiksi vaihtoehdoiksi, koska raskaaksi hankkiutuminen todennäköisemmin perustuu pariskunnan yhteiseen päätökseen hankkia lapsi kyseisellä tavalla. Näin ollen raskaaksi hankkiutumisessa ei ole kyse uskottomuudesta. Toisaal-

ta vaihtoehto ”uskottomuuden seurauksena” saattaa liittyä samaan heteronormatiiviseen ajatteluun, jonka olen esittänyt aiemmin opinnäytetyössäni, että erityisesti seksuaalivähemmistöihin kuuluvat olisivat seksuaalisesti yliaktiivisia ja kykenemättömiä pysyviin parisuhteisiin. Toisaalta se on myös yksi todellinen vaihtoehto, jolla sateenkaariperheeseen – kuten mihin tahansa muuhun perheeseen – tulee lapsi. Kuitenkin sen esittäminen omana vaihtoehtona on mielestäni jossain mielessä arveluttavaa ja kyseenalaista.

9.1.10 Asiakastilanteisiin liittyvät tiedot

Asiakastilanteisiin liittyviä tietoja kartoitettiin myös kolmella kysymyksellä. Käsittelem myös kaikki asiakastilanteisiin liittyvät kysymykset vastauksineen yhdessä kappaleessa. Vastauksissa ei nimittäin ollut tuotu esille niitä seikkoja, joita kysymyksenasettelulla pyrittiin saamaan selville. Jokaiseen kysymykseen liittyi ikään kuin opinnäytetyön teoriaosaan pohjaava tausta-ajatus. Se, etteivät opiskelijat olleet tuoneet näitä seikkoja esille, saattaa johtua joko epäonnistuneesta kysymyksenasettelusta tai siitä, etteivät opiskelijat olleet ymmärtäneet kysymyksenasettelua. Toisaalta on myös mahdollista, että opiskelijoilla ei ollut riittävästi tietoa asioista.

Ensimmäisessä kysymyksessä vastaajia pyydettiin kuvailemaan millaisissa tilanteissa he voivat mielestään tavata kyselyssä mainittuja ryhmiä tulevassa työssään. Tämän kysymyksen tausta-ajatuksena oli ajatus siitä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden edustajia on kaikkialla yhteiskunnassamme siinä missä muitakin ihmisiä. Tämän olivat selkeästi vastauksissaan tuoneet esille vain 13 vastaajaa. Muutama heistä kuvaakin asiaa osuvasti vastauksissaan:

Lähes missä tahansa. Aina en välttämättä ole tietoinen, että olen tekemisissä parhaillaan em. ryhmään kuuluvan kanssa.

Yleisesti sosionomin työssä voin kohdata heitä aivan samanlaisissa tilanteissa kuin muitakin asiakkaita. Mielestäni edellä mainitut asiat eivät vaikuta siihen tapaanko heitä työssäni.

Muut olivat luetelleet erilaisia sosiaalialan palveluja tuottavia yksiköitä, kuten esimerkiksi päiväkodit, lastensuojelulaitokset, koulut, mielenterveyspalvelut ja kehitysvammaisten asuntolat. Yksi vastaajista oli tuonut vastauksessaan esiin tärkeän huo-

mion siitä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistön tai sateenkaariperheen edustaja voi olla asiakas tai hänen läheisensä, ja toisaalta myös työntekijä omassa työympäristössä.

Eräs vastaajista oli ilmeisesti ymmärtänyt edellä esitetyn kysymyksen väärin ja vastannut seuraavasti:

En osaa sanoa, koska kenenkään sukupuolisuuntautuneisuus ei mielestäni kuulu työpaikalle. (= henk.koht. asia)

Annettu vastaus ei siis sinällään vastaa asetettuun kysymykseen, mutta haluan nostaa sen esiin, sillä siitä saattaa olla löydettävissä heteronormatiivinen ajatusmalli. Toki työntekijän seksuaalinen suuntautuminen, johon sukupuolisuuntautuneisuudella oletetaan viitattavan, on jokaisen henkilön henkilökohtainen asia, mutta kuitenkin työyhteisöissä on yleistä puhua työntekijöiden mahdollisista puolisoista, perhe-elämästä ja niin edelleen. Tätä voidaan havainnollistaa seuraavalla esimerkillä. Kuvitelkaamme, että maanantaina Asta palaa työpaikallensa ja kertoo työtovereilleen viettäneensä viikonlopun aviomiehensä Pekan kanssa heidän yhteisellä mökillään. Keskusteluun liittyy myös ensimmäistä päivää sijaisena työskentelevä nainen nimeltään Heidi. Myös Heidi kertoo viettäneensä viikonlopun mökillä puolisonsa Katjan kanssa. Todennäköistä on, että tässä kohtaa henkilökunta kokee Heidin kertovan seksuaalisesta suuntautumisestaan, viikonlopun viettonsa sijaan. Tämä puolestaan kertoo työntekijöiden automaattisesta heteronormatiivisesta ajattelusta suhteessa ihmisiin.

Toisessa kysymyksessä vastaajia pyydettiin kuvailemaan, miten he voivat työntekijöinä mielestään helpottaa kyselyssä mainittujen ryhmien asiointia sosiaalipalvelujärjestelmässä konkreettisin keinoin. Tämän kysymyksen tausta-ajatuksena oli opinnäytetyössä esitetyt tiedot seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden asiakkuuksiin liittyvistä ongelmista, toiveista ja tarpeista.

16 vastaajaa toi esille yhdenvertaisen tai tasavertaisen kohtelun keinona helpottaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden asiointia. Kolme vastaajaa puolestaan ajatteli ennakkoluulottoman kohtelun helpottavan edellä mainittujen ryhmien asiointia. Kaksi vastaajaa koki asiakkaiden puolien pitämisen yhtenä keinona. Myös asian paisuttelemattomuus, luottamuksellisuus, tuomitsemattomuus,

väheksymättömyys, rehellisyys, samojen oikeuksien suominen kaikille, asiallisuus, yksilöllisyyden huomioiminen ja asioista puhuminen niiden oikeilla nimillä mainittiin tällaisina keinoina.

Nämä kaikki ovat ajatuksen tasolla hyviä keinoja asioimisen helpottamiseksi, mutta niihin liittyy kuitenkin ongelma niiden toteuttamisesta niin kuin ne on ehkä ajateltu, mikäli asiakas ei selkeästi tuo esille vähemmistöasemaansa. Kuten teoriaosassa olen tuonut esille, yhteiskuntaamme leimaa heteronormatiivinen ajattelutapa. Tämän vuoksi on erittäin todennäköistä, että myös asiakkuuksia leimaa heteronormatiivinen oletus asiakkaasta. Itsessään jo tämä oletus rikkoo kaikkien edellä mainittujen keinojen jalot tarkoitukset. Näin ollen ne eivät mielestäni kuvaa toteuttamiskelpoisia keinoja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden huomioimiseksi sosiaalipalvelujärjestelmässä.

Joidenkin opiskelijoiden vastaukset puolestaan kuvaavat paremmin todellisia keinoja huomioida ja helpottaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden edustajien asemaa sosiaalipalvelujärjestelmässä. Näitä ovat tiedon jakaminen, avoimuus (mikäli vastaaja on tarkoittanut vapautunutta avoimuutta, joka on esitelty kappaleessa 4), asian arkipäiväistäminen, palvelujen matala kynnys (mikäli vastaaja on tarkoittanut niin sanottua sateenkaariystävällisyyttä, joka on myös esitelty kappaleessa 4), vapaus olla määrittelemättä identiteettiään, hyväksyvä asenne ja lisätiedon hankkiminen. Kuitenkin myös näihin liittyy sama ongelma, jonka olen jo tuonut esiin edellisessä kohdassa.

Yksi vastaaja kuitenkin toi selkeästi esille yhden varsin toteuttamiskelpoisen keinon, kuitenkin rajoittuneessa muodossa. Opiskelija oli vastauksessaan kuvannut sisällyttävää kielenkäyttöä, joka on myös esitelty kappaleessa 4:

Tulisi lopettaa tarkoittamasta äitiä ja isää puhuttaessa vanhemmista.

Voidaan mielestäni sanoa, että opiskelijoilla oli hyviä ajatuksia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ja sateenkaariperheiden edustajien huomioimisesta ja asiakkuuden helpottamisesta sosiaalipalvelujärjestelmässä. Kuitenkin lähes kaikkien näiden toteuttamiseen liittyi ongelma siitä, että mikäli vähemmistöasema ei selkeästi tule esille, ne eivät toteuta tehtäväänsä. Opiskelijat eivät myöskään vastauksissaan olleet

huomioineet esimerkiksi vanhuksia tai lapsia, jotka kuuluvat seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön.

Kolmannessa kysymyksessä vastaajia pyydettiin kuvailemaan, millaisia konkreettisia käytännön ongelmatilanteita ja ennakkoluuloja kyselyssä mainittujen ryhmien edustajat voivat heidän mielestään kohdata asioidessaan sosiaalipalvelujärjestelmässä. Myös tämän kysymyksen tausta-ajatuksena oli opinnäytetyössä esitetyt tiedot seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden asiakkuuksiin liittyvistä ongelmista, toiveista ja tarpeista.

Opiskelijat esittivät vastauksissaan, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden edustajat voivat kohdata palveluissa seuraavia ongelmia ja ennakkoluuloja. Ongelman tai ennakkoluulon perään on merkitty sulkujen sisään numero osoittamaan sitä, kuinka moni vastaaja on maininnut kyseisen ongelman tai ennakkoluulon vastauksessaan.

- ennakkoluulot (12)
- sateenkaariperheen perhemallin kyseenalaistaminen (7)
- sateenkaariperheen lasten kiusaaminen (6)
- näitä asiakkaita ei kohdella samoin kuin muita asiakkaita (5)
- asiakkaita ei hyväksytä / työntekijä on suvaitsematon (5)
- syrjintä / epäasiallinen käytös (5)
- pelko (3)
- työntekijä ei ymmärrä erilaisuutta (3)
- kahden samaa sukupuolta olevan vanhemman aiheuttama hämmennys (3)
- parille tai perheelle ei suoda ”oikean” parin tai perheen oikeuksia (3)
- vieroksuminen / varautuneisuus (2)
- työntekijän ja asiakkaan ajatukset eivät kohta (2)
- asiakkaan vähättely / asiakasta ei oteta vakavasti (2)
- syyttely (2)
- negatiivinen asenne (2)
- tiedon puute (2)
- tietämättömyys siitä, miten vanhempia tulisi kutsua (2)

- nimittely (2)
- työntekijä ei osaa suhtautua asiakkaisiin ja ohittaa heidät (2)

Lisäksi kaikki seuraavat asiat mainittiin aineistossa kerran: asiakkaan asioita ei hoideta, halveksinta, tuomitseminen, standardeihin (esimerkiksi lomakkeisiin) sopimattomuus, asiakkaista puhutaan pahaa, epäkohdat esimerkiksi lainsäädännössä, hämmästyneisyys henkilön käyttäytyessä tai pukeutuessa vastakkaisen sukupuolen tavoin, asiakasta ei kunnioiteta tai arvosteta ihmisenä, rasismi, yrittämismuutokset.

Kaikki vastaukset kuvasivat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaari-perheiden palvelujärjestelmässä kohtaamia ongelmia ja ennakkoluuloja. Kuitenkin suurin osa mainituista asioista oli hyvin yleisellä tasolla määriteltyjä, eivätkä mielestäni näin ollen kuvaa erityisesti juuri seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä koskevia ongelmia ja ennakkoluuloja. Lisäksi vastauksista puuttui joitakin hyvin olennaisia ja tavallisia ongelmia, kuten esimerkiksi heteronormatiivisuus ja huomaamatta jääminen. Mielestäni kuitenkin voidaan sanoa, että opiskelijoiden tiedot seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden edustajien kohtaamista ongelmatilanteista ja ennakkoluuloista olivat todenmukaisia.

9.2 Opiskelijoiden arviot omista tiedoistaan ja arviot suhteessa tietoihin

Osittain aikataulustakin johtuen, olen käsitellyt opiskelijoiden tietoja ja arvioita omista tiedoistaan ryhmänä. En siis ole käsitellyt erikseen jokaisen vastaajan vastausta ja arviota omasta tiedostaan. Tämä ei mielestäni olisi ollut mielekäästä myöskään sen vuoksi, että olisin tavallaan joutunut antamaan ”arvosanan” jokaisen opiskelijan ”suorituksesta”. Tästä ei suinkaan aineistonkeruussa ollut kyse. Toisaalta kun arvioita on tarkasteltu yhtenä ryhmänä, päästään myös lähemmäs tutkimustehtävää. Tutkimustehtävään koski nimenomaan valmistuvien opiskelijoiden tietoja Satakunnan ammattikorkeakoulua edustavana ryhmänä, ei yksilöinä.

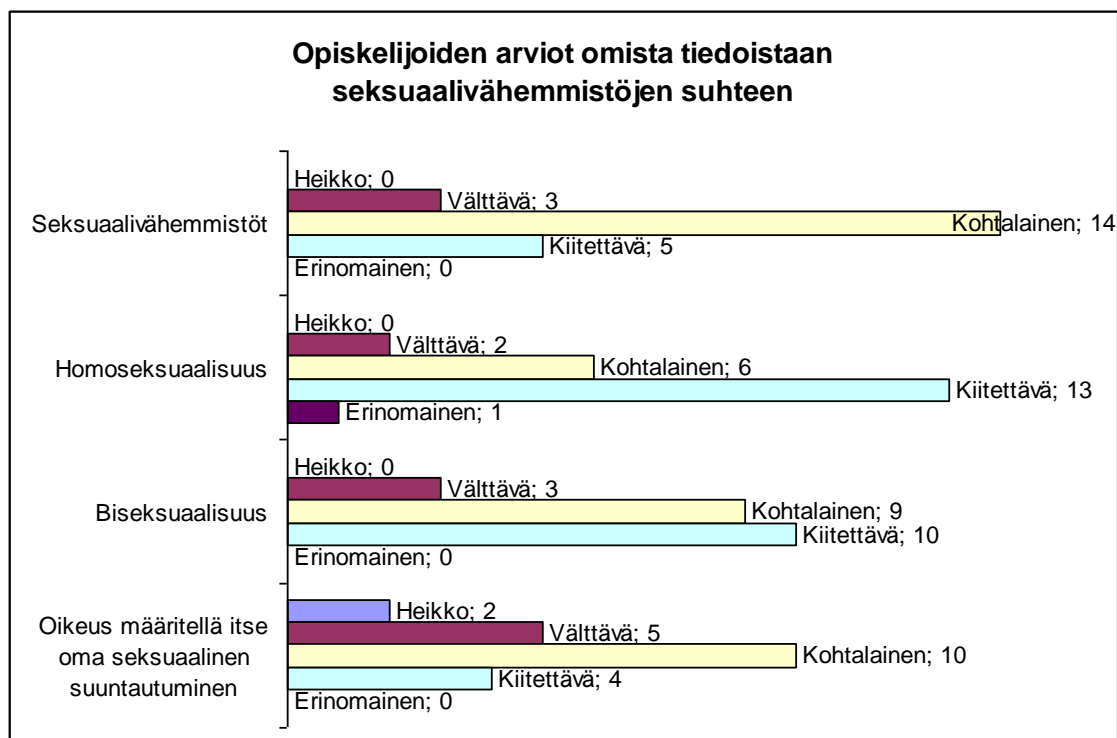
Opiskelijoista 59 % oli määritellyt tietonsa homoseksuaalisuudesta kiitettäväksi, 27 % kohtalaiseksi, 9 % välttäväksi ja 5 % erinomaiseksi. Mielestäni opiskelijoiden ar-

viot omista tiedoistaan homoseksuaalisuuden suhteen, olivat melko yhdenmukaiset heidän konkreettisten tietojensa kanssa.

Opiskelijoista 45 % oli arvioinut tietonsa biseksuaalisuuden suhteen kiitettäväksi, 41 % kohtalaiseksi ja 14 % välttäväksi. Mielestäni myös biseksuaalisuuden suhteen opiskelijoiden arviot olivat melko yhdenmukaiset heidän konkreettisten tietojensa kanssa.

Opiskelijoista 48 % arvioi tietonsa oikeudesta määrittellä itse oma seksuaalinen suuntautumisensa kohtalaiseksi, 24 % välttäväksi, 19 % kiitettäväksi ja 10 % heikoksi. Myös itsemäärittelyoikeuden kohdalla opiskelijoiden tiedot suhteessa omiin arvioihinsa olivat melko yhdenmukaiset.

Kokonaisuudessaan opiskelijoiden arvio tiedoistaan seksuaalivähemmistöjen suhteen vastasi heidän tietojaan melko hyvin.

Kuvio 3. Opiskelijoiden arviot omista tiedoistaan seksuaalivähemmistöjen suhteen. Arvioinnin perässä oleva numero kuvaa niiden opiskelijoiden lukumäärää, jotka olivat arvioineet itsensä kyseisellä arviolla. Yksi opiskelija ei ollut arvioinut itseään kohdassa oikeus määrittellä itse oma seksuaalinen suuntautuminen.

Opiskelijoista 91 % oli määritellyt tietonsa intersukupuolisuudesta heikoksi ja 9 % välttäväksi. Mielestäni myös intersukupuolisuuden suhteen opiskelijoiden tiedot ja arviot omasta tiedosta olivat yhdenmukaiset.

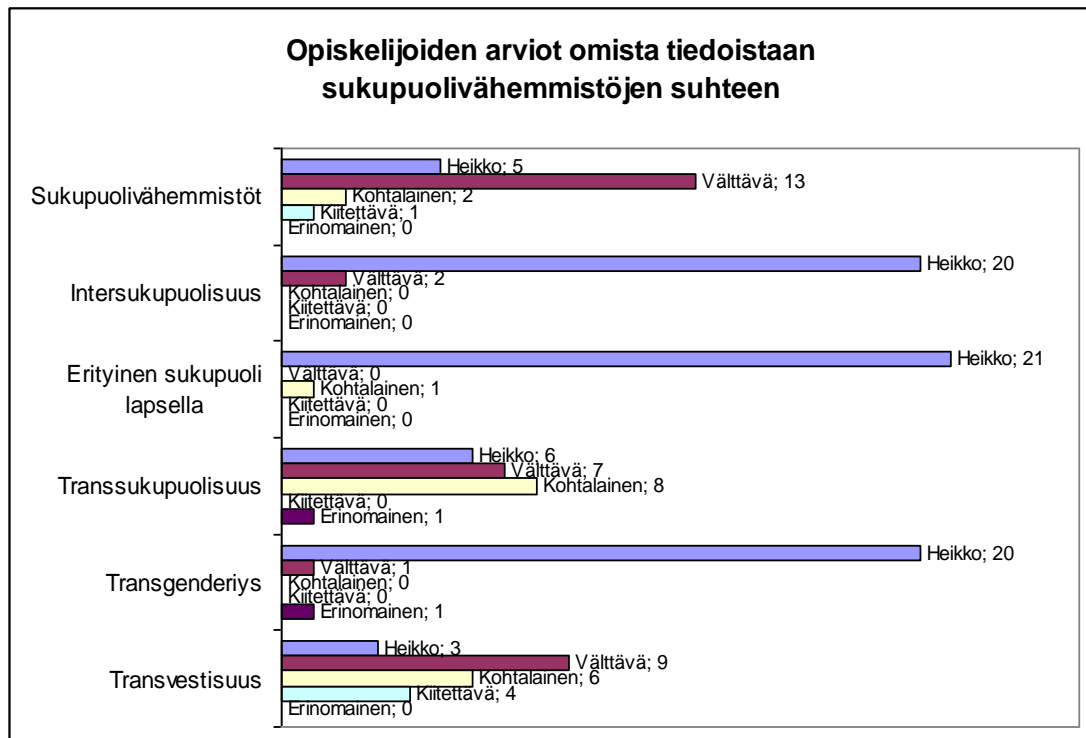
Opiskelijoista 95 % oli määritellyt tietonsa erityisestä sukupuolesta lapsella olevan heikot. 5 % puolestaan oli arvioinut tietonsa kohtalaiseksi. Näin ollen opiskelijoiden arviot ja tiedot erityisestä sukupuolesta lapsella olivat yhdenmukaiset.

Opiskelijoista 36 % määritteli tietonsa transsukupuolisuudesta kohtalaiseksi, 32 % välttäväksi, 27 % heikoksi ja 5 % erinomaiseksi. Transsukupuolisuuden suhteen 5 % arvio omista tiedoistaan oli ristiriidassa annettujen vastausten kanssa. Muutoin opiskelijoiden tiedot ja arviot omista tiedoistaan olivat melko yhdenmukaiset.

Opiskelijoista 91 % oli määritellyt tietonsa transgenderiyden suhteen heikoksi, 5 % välttäväksi ja 5 % erinomaiseksi. Yksikään opiskelija ei kuitenkaan ollut osannut määritellä transgenderiyttä, joten tässä tapauksessa 10 % arvio omista tiedoistaan oli ristiriidassa annettujen vastausten kanssa.

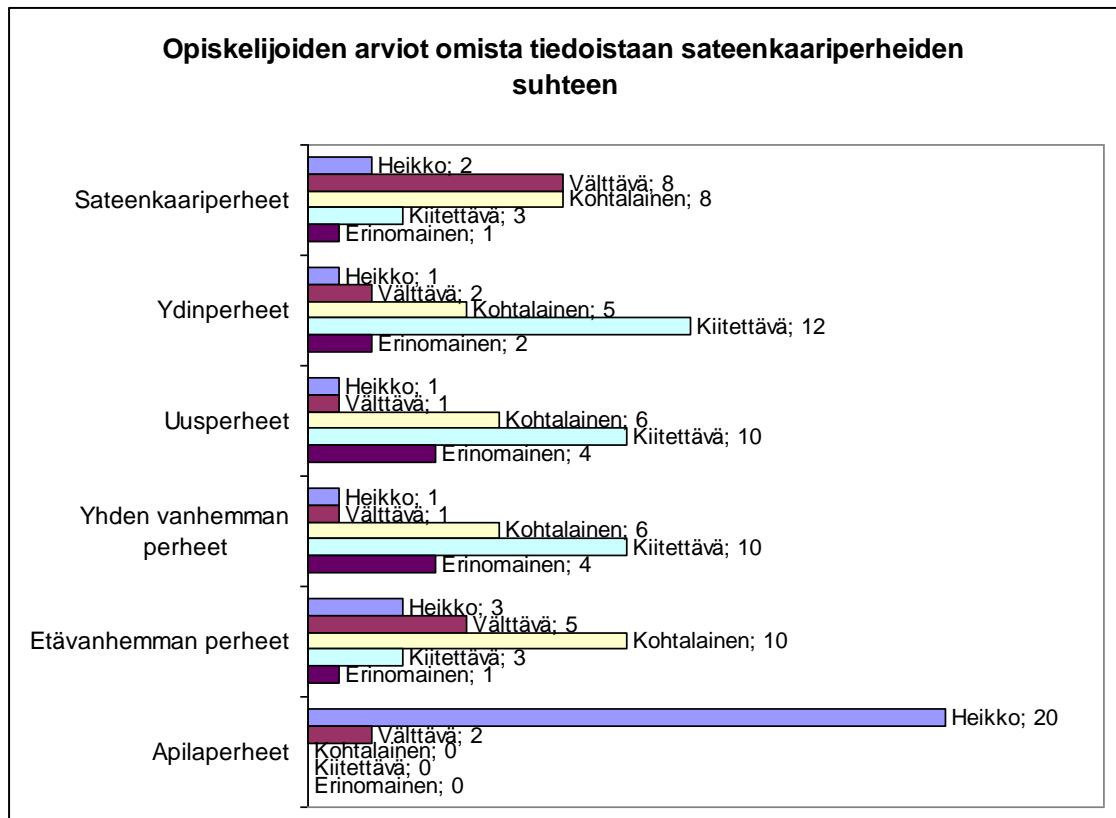
Opiskelijoista 41 % oli arvioinut tietonsa transvestisuuden suhteen välttäväksi, 27 % kohtalaiseksi, 18 % kiitettäväksi ja 14 % heikoksi. Näin ollen opiskelijoiden arviot olivat yhdenmukaiset heidän tietojensa kanssa.

Yleisesti sukupuolivähemmistöjä koskeva tietämys oli arvioitu välttäväksi, joka vastaa melko hyvin opiskelijoiden tietotasoa.

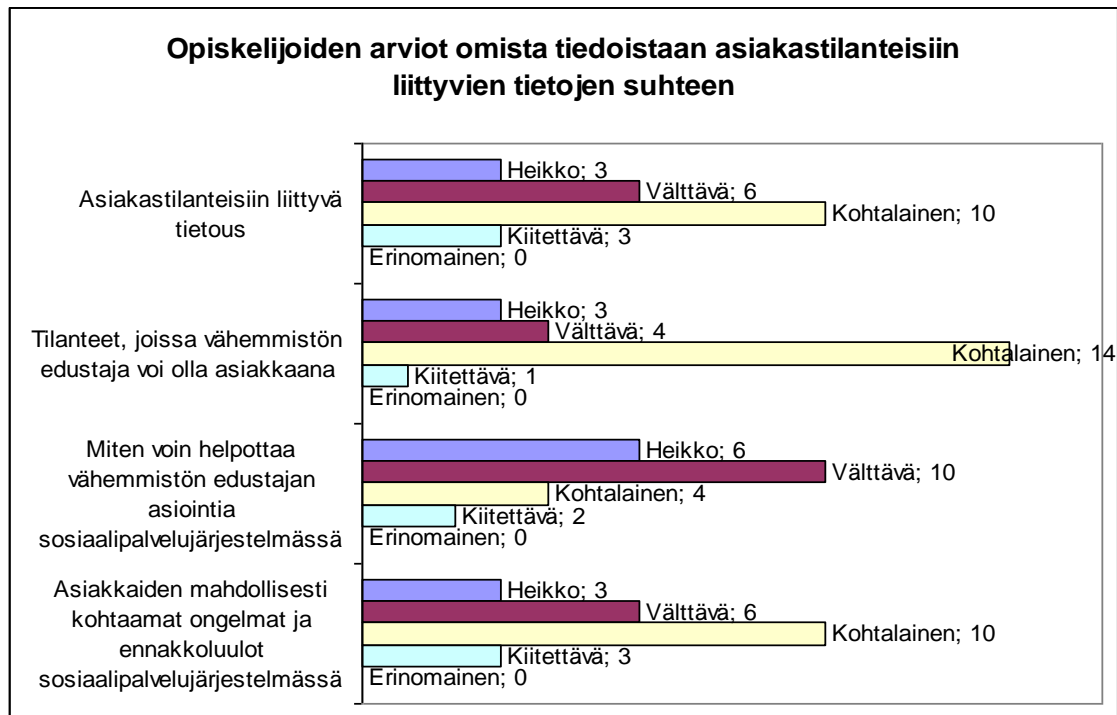
Kuvio 4. Opiskelijoiden arviot omista tiedoistaan sukupuolivähemmistöjen suhteen. Arvioinnin perässä oleva numero kuvaa niiden opiskelijoiden lukumäärää, jotka olivat arvioineet itsensä kyseisellä arviolla. Yksi opiskelija ei ollut arvioinut itseään kohdassa sukupuolivähemmistöt.

Opiskelijoiden sateenkaariperheitä koskevan tiedon arvioiminen suhteessa opiskelijoiden omiin arvioihin on hankalampaa. Tämä johtunee osittain erilaisesta kysymyksenasettelusta tietoja kartoittavassa ja arvioita kartoittavassa osassa. Opiskelijat ovat kuitenkin arvioineet tietonsa yleisesti sateenkaariperheistä melko yhdenmukaisesti suhteessa omiin tietoihinsa. Kuitenkin, kun kysymykset eritellään ja annettuja arvioita tarkastellaan lähemmin, on niissä havaittavissa lievää ristiriitaa. Perhemuotojen kohdalla tiedot ydinperheistä ja uusperheistä ovat arvioitu pääasiassa kiitettäväksi, mikä toisaalta kuvaa niiden esiintyvyyttä aineistossa. Kuitenkaan niistä esille tuotu tieto ei mielestäni laadultaan riitä kiitettävään. Yhden vanhemman perheitä, etävanhemman perheitä ja apilaperheitä puolestaan ei aineistossa juurikaan tuotu esille. Apilaperheiden kohdalla opiskelijat ovatkin arvioineet tietonsa melko yhdenmukaisesti tietojensa kanssa, mutta yhden vanhemman perheiden ja etävanhemman perheiden kohdalla tiedoissa ja arvoissa on huomattavissa pientä ristiriitaa. Voi kuitenkin olla niin, opiskelijoiden tiedot ikään kuin jäsenyivät heidän arvioidessaan omia tietojaan.

Kuvio 5. Opiskelijoiden arviot omista tiedoistaan sateenkaariperheiden suhteen. Arvioinnin perässä oleva numero kuvastaa niiden opiskelijoiden lukumäärää, jotka olivat arvioineet itsensä kyseisellä arviolla.

Myös opiskelijoiden asiakastilanteisiin liittyvien tietojen arvioiminen oli hankalaa. Opiskelijat toivat vastauksissaan esille hyviä näkökulmia, mutta kuitenkin ne eivät täysin vastanneet kysymyksenasettelun taka-ajatuksina olleita asioita. Suurin osa opiskelijoista arvioi tietonsa tilanteista, joissa vähemmistön edustaja voi olla asiakkaana, kohtalaiseksi. Tämä arvio on mielestäni melko yhdenmukainen verrattuna tietoihin. Opiskelijat arvioivat omat tietonsa vähemmistön edustajan asioimisen helpottamisesta sosiaalipalvelujärjestelmässä pääasiassa välttäväksi. Myös tämä arvio on mielestäni melko yhdenmukainen opiskelijoiden tietojen kanssa. Opiskelijoiden tiedot asiakkaiden mahdollisesti kohtaamista ongelmista ja ennakkoluuloista sosiaalipalvelujärjestelmässä olivat opiskelijoiden taholta arvioitu pääasiassa kohtalaiseksi. Myös tämä kuvaa mielestäni opiskelijoiden todellisia tietoja melko hyvin. Mielestäni opiskelijoiden tiedot ja arviot olivat kohtalaisen yhdenmukaiset, huolimatta tietojen arvioimisen vaikeudesta. Kaiken kaikkiaan opiskelijoiden yleisarvio asiakastilanteisiin liittyvästä tietoudestaan oli melko yhdenmukainen esille tuotujen tietojen kanssa.

Kuvio 6. Opiskelijoiden arviot omista tiedoistaan asiakastilanteisiin liittyvien tietojen suhteen. Arviointin perässä oleva numero kuvastaa niiden opiskelijoiden lukumäärää, jotka olivat arvioineet itsensä kyseisellä arviolla.

9.3 Tiedon alkuperä ja Satakunnan ammattikorkeakoulun merkitys

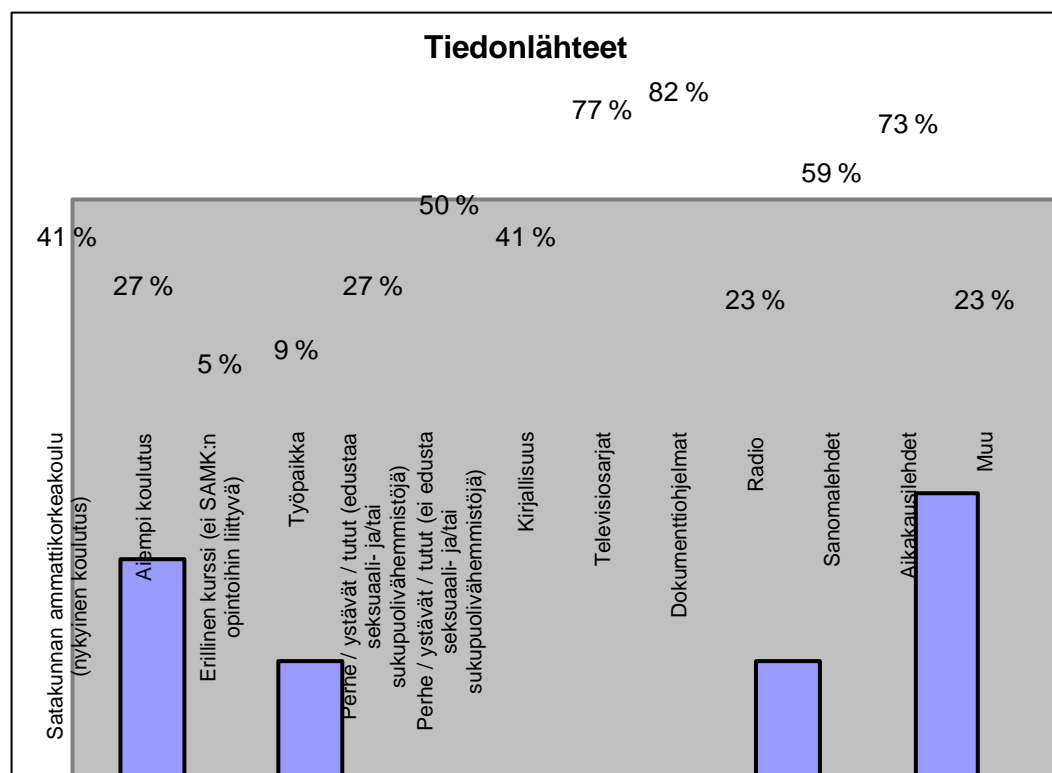
Kyselyssä opiskelijoita pyydettiin arvioimaan omia arvojaan suhteessa kyselyssä esitettyjen tietojen tärkeyteen. 95 % opiskelijoista koki sekä seksuaali- että sukupuolivähemmistöjen tuntemisen tärkeäksi. Sateenkaariperheiden tuntemisen puolestaan koki tärkeäksi 86 % opiskelijoista. 95 % opiskelijoista koki tärkeänä myös kyvyn helpottaa edellä mainittujen vähemmistöjen asiointia palvelujärjestelmässä. Niin ikään 95 % opiskelijoista koki tärkeänä edellä mainittujen vähemmistöjen palvelujärjestelmässä mahdollisesti kohtaamien ongelmien ja ennakkoluulojen tuntemisen.

Vaikka opiskelijoita kehoitettiin vastaamaan niin, kuin he oikeasti kokevat, on kuitenkin mahdollista, että osa on vastannut niin kuin koki, että heidän odotetaan vastaavan. Uskon kuitenkin, että aineistonkeruumenetelmän valinta mahdollisti opiskelijoille mahdollisuuden vastata todenmukaisesti omien kokemuksiansa mukaan. Näin ollen opiskelijoiden arvoja siitä, kuinka tärkeänä he pitävät edellä mainittujen asioiden tuntemisen, voidaan mielestäni pitää luotettavina.

Opiskelijoiden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä koskevan tiedon ensisijaisiksi lähteiksi muodostuivat dokumenttiohjelmat, televisiosarjat ja aikakauslehdet. Tietoa oli myös saatu sanomalehdistä sekä perheeltä, ystäviltä tai tutuilta, jotka eivät edusta edellä mainittuja vähemmistöjä. Vain 41 % opiskelijoista valitsi Satakunnan ammattikorkeakoulun seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä koskevan tiedon lähteenä.

Kohdassa ”aiempi koulutus”, oli viisi vastaajaa määritellyt sen koskevan lukiota. Yksi vastaaja puolestaan määritteli aiemman koulutuksen tarkoittavan peruskoulua. Kohdassa ”muu”, oli kuusi vastaajaa määrittänyt sen koskevan internetistä löytämänsä tai etsimäänsä tietoa.

Kuvio 7. Opiskelijoiden valinnat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä koskevien tiedonlähteiden suhteen.

Opiskelijoita pyydettiin myös erikseen arvioimaan Satakunnan ammattikorkeakoulun roolia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä koskevan tiedon jakajana. 90 % opiskelijoista oli sitä mieltä, että edellä mainittuja vähemmistöjä tuodaan Satakunnan ammattikorkeakoulun opetuksessa liian vähän esille. 10 % koki,

että edellä mainittuja vähemmistöjä huomioidaan sopivasti opetuksessa. Kenenkään mielestä edellä mainittuja vähemmistöjä ei huomioitu liikaa.

71 % opiskelijoista puolestaan oli sitä mieltä, että edellä mainituista vähemmistöistä ei opeteta ja keskustella Satakunnan ammattikorkeakoulussa luonnollisena vaihtoehtona. 100 % opiskelijoista oli sitä mieltä, että edellä mainitut vähemmistöt eivät tule tai niitä ei tuoda aktiivisesti esille Satakunnan ammattikorkeakoulun opetuksessa ja keskustelussa yhtenä vaihtoehtona muiden rinnalla.

Väittämään ”opettajat Satakunnan ammattikorkeakoulussa tuntevat edellä mainitut vähemmistöt riittävän hyvin” opiskelijat vastasivat seuraavasti. 82 % opiskelijoista ei tiennyt, tuntevatko opettajat edellä mainitut vähemmistöt riittävän hyvin. 18 % puolestaan oli sitä mieltä, että opettajat eivät tunne edellä mainittuja vähemmistöjä riittävän hyvin. Opiskelijoilta kysyttiin tämän väittämän yhteydessä myös perusteluja valinnalleen. Perustelut olivat hyvin samanlaisia sekä ”ei” että ”en tiedä” vaihtoehdon valinneilla:

Näistä asioista ei tunneilla juuri puhuta.

Voi olla että heillä olisi tietoa, mutta sitä ei tuoda kovin paljon esille.

Koko opiskeluaikana ei ole kertaakaan puhuttu ko. asiasta.

Väittämään ”aiheesta on annettu erikseen tietoa yhdellä tai useammalla opintojaksolla Satakunnan ammattikorkeakoulussa” opiskelijat vastasivat seuraavasti. Opiskelijoista 68 % oli sitä mieltä, että aiheesta ei ole annettu erikseen tietoa yhdellä tai useammalla opintojaksolla. 32 % puolestaan koki saaneensa tietoa aiheesta yhdellä tai useammalla opintojaksolla Satakunnan ammattikorkeakoulussa. Näitä opiskelijoita pyydettiin myös määrittelemään, millä opintojakso(i)lla tieto oli saatu. Näitä olivat seksuaalinen väkivalta ja kaupallinen seksi, seksuaaliterveyden perusteet, etiikka, sosiaalialan etiikka, perhetyö, ”joku seksuaalivähemmistöt opintojakso” ja terveysalan perusteisiin kuuluva terveystieteiden opintojakso. Osa vastaajista ei muistanut, millä opintojakso(i)lla aihetta oli käsitelty.

Opiskelijoita pyydettiin myös määrittämään, että mikäli he olivat saaneet erikseen aiheesta tietoa, oliko opintojakso(t) pakollinen. 57 % mukaan opintojakso oli pakollinen, 43 % mukaan ei.

9.4 Opiskelijoiden vapaa sana

Kyselylomakkeessa oli myös kohta, johon opiskelijat saivat vapaasti kirjoittaa ajatuksiaan esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä koskevasta opetuksesta, tiedoistaan tai kyselyyn vastaamisesta. 11 opiskelijaa toi kommentissaan esille sen, että aiheesta tulisi olla heidän mielestään lisää opetusta. 10 puolestaan totesi, ettei tiedä aiheesta paljon. Seitsemän opiskelijaa huomautti, että aihetta ei ole huomioitua opetuksessa tarpeeksi. Kuusi sen sijaan huomautti, että aihe on tärkeä. Kolme opiskelijaa totesi kyselyyn olleen mielenkiintoinen, ja kolmella se puolestaan aikaansai ajatusprosessin. Lisäksi kaksi kommentoi opettajia ja heidän opetusmetodejaan. Kaksi vastaajaa toi esille, että kyselyyn vastaaminen oli vaikeaa. Vastaavasti yksi opiskelija koki kyselyyn vastaamisen helpoksi. Lisäksi tehtiin yksi kysymyksenasettelua koskeva kommentti. Eräs opiskelija myös halusi lisää tietoa erityisesti mahdollisista ongelmatilanteista. Joku huomautti, että aiheesta tulisi puhua luonnollisemmin. Lisäksi yksi opiskelija totesi, että on hyvä, että aihe nostettiin esille.

10 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS

Kaikissa tutkimuksissa pyritään välttämään virheiden syntymistä, mutta silti tulosten pätevyys ja luotettavuus vaihtelevat. Tämän vuoksi on tärkeää, että kaikissa tutkimuksissa pyritään arvioimaan tehdyn tutkimuksen luotettavuutta. Tällä luotettavuudella tarkoitetaan tutkimuksen reliabeliutta, eli toistettavuutta, ja validiutta, eli pätevyyttä. Laadullisen tutkimuksen yhteydessä reliabelius ja validius ovat saaneet erilaisia tulkintoja, kuin määrällisen tutkimuksen yhteydessä. Kuitenkin kaiken tutki-

muksen luotettavuutta ja pätevyyttä tulisi jollakin tavoin arvioida. (Hirsjärvi ym. 2007, 226-227.)

Koko opinnäytetyön aikana olen pyrkinyt luotettavuuteen. Olen sitoutunut ja asennoitunut sen tekemiseen rehellisesti ja omat arvoni tiedostaen. Luotettavuuteen olen pyrkinyt muun muassa käyttämällä opinnäytetyössä kriittisesti aihetta käsittelevää peruskirjallisuutta sekä tuoreimpia tutkimustuloksia. Tähän teorian tietoon ovat perustuneet myös tulkinnat ja johtopäätökset tutkimusaineistosta. Lisäksi olen pyrkinyt kuvaamaan tutkimusprosessin kulun mahdollisimman tarkasti ja totuudenmukaisesti luotettavuuden lisäämiseksi.

Yksi tärkeä kysymys tutkimuksen luotettavuuden kannalta on myös se, että tutkimus pystyi vastaamaan sille asetettuihin tutkimusongelmiin. Myös tutkimuksen kohderyhmän valinnassa käytettiin harkintaa ja kohderyhmän vastausprosentti oli riittävä. Kuitenkin kyselylomakkeen käyttöön aineistonkeruumenetelmänä liittyy joitakin ongelmia. Opiskelijoilta saadut tiedot saattoivat jäädä pintapuoliseksi tiedonkeruumenetelmästä johtuen, ja näin ollen ne eivät välttämättä kuvanneet kaikkea sitä tietoa, mitä opiskelijoilla oli. Toisaalta eräät vastaukset olivat myös tulkinnanvaraisia. Joissakin tapauksissa myös kysymyksenasettelua ei välttämättä ymmärretty niin, kuin se oli tarkoitettu. Sosiaalista painetta tietyllä tavalla vastaamiseen pyrittiin vähentämään, mutta kuitenkin sen vaikutusta ei voida sulkea pois.

11 YHTEENVETO

On perusteltua todeta, että ammatillisella koulutuksella on suuri merkitys siinä, miten tuleva ammattilainen kohtaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin sekä sateenkaariperheisiin kuuluvia asiakkaita tulevassa työssään. Ottaen huomioon sosiaalialan määritelmän ja erityisen suhteen etiikkaan sekä vallitsevan lainsäädännön, juuri sosionomin (AMK) sosiaalialan ammattilaisena tulisi omata tiedot ja taidot edellä mainittujen vähemmistöjen edustajien aidosti tasa-arvoiseen kohtaamiseen työssään sekä todellisen yhdenvertaisuuden edistämiseen.

Opinnäytetyönä toteutetussa tutkimuksessa kävi ilmi, että Satakunnan ammattikorkeakoulusta valmistuvassa olevat sosionomi (AMK) -opiskelijat tunsivat seksuaalivähemmistöt paremmin kuin sukupuolivähemmistöt. Seksuaalivähemmistöt tunnettiin melko hyvin, mutta tiedot sukupuolivähemmistöistä olivat heikot ja jäsentymättömät. Opiskelijoiden tiedot sateenkaariperheistä olivat myös hajanaiset ja osittain riittämättömät. Opiskelijoiden asiakastilanteisiin liittyvät tiedot olivat teoriassa hyvät, mutta niihin kuitenkin liittyi selkeä ongelma siitä, että asiakkaan vähemmistöasemaa ei pystytä ulkoapäin päättelemään. Tästä johtuen, opiskelijoiden tiedot asiakastilanteisiin liittyen eivät erityisesti palvelleet nimenomaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä. Opiskelijat arvioivat tietonsa melko yhdenmukaisesti esille tuomiensa tietojen kanssa.

Vertailtaessa saatuja tutkimustuloksia esimerkiksi Nissisen (1995) ja Rosblom-Stenbäckin (1999) saamiin tuloksiin, voidaan todeta yhdenmukaisuutta siinä, että ammatillisessa koulutuksessa saatu tieto oli koettu vähäiseksi. Vertailtaessa vastaajien tietoja homo- ja biseksuaalisuudesta saatiin poikkeavia vastauksia. Tämä saattaa johtua esimerkiksi seksuaalivähemmistöjen yhteiskunnallisen aseman parantumisesta viimeisen kymmenen vuoden aikana.

Kuten olen jo aiemmin tuonut esille, liittyvät asiakkaiden kokemukset syrjinnästä usein työntekijöiden tiedon puutteeseen. Lisäksi on mainittu, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden kohtaamiseksi tarvitaan tietoja näiden ilmiöiden olemassaolosta ja näiden vähemmistöjen edustajien tilanteista, toiveista ja palvelukokemuksista. Onkin perusteltua sanoa, että perustiedot seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta sekä sateenkaariperheiden kirjosta tulisi sisällyttää jokaisen sosiaalialalla työskentelevän ammatilliseen koulutukseen.

Opinnäytetyönä tehdyssä tutkimuksessa kävi ilmi, että opiskelijat kokivat Satakunnan ammattikorkeakoulun merkityksen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä ja sateenkaariperheitä koskevana tiedonjakajana vähäisenä. Kuitenkin opiskelijat kokivat edellä mainitun aiheen tärkeänä, ja 90 % opiskelijoista kokikin, että aihetta käsiteltiin opetuksessa liian vähän. 71 % mielestä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä sekä sateenkaariperheistä ei opetettu tai keskusteltu yhtenä luonnollisena vaihtoehtona

muiden rinnalla. 100 % opiskelijoista oli sitä mieltä, että aihetta ei tule, tai sitä ei tuoda aktiivisesti esille opetuksessa. Opiskelijat eivät myöskään osanneet arvioida opettajien tietoja aiheesta, tai olivat sitä mieltä, että opettajat eivät tiedä aiheesta. Vain 37 % opiskelijoista koki saaneensa aihetta erikseen koskevaa tietoa yhdellä tai useammalla opintojaksolla.

Opinnäytetyötä tehdessäni pohdin myös joitakin jatkotutkimusaiheita. Viittaan johdannossa esittämäni Sosiaali- ja terveysministeriön laatiman seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämisen toimintaohjelman kohtaan, jossa mainitaan ammattilaisia opettavien opettajien pätevytyminen. Tässä tutkimuksessa saadut tiedot viittaavat siihen, että opiskelijoita opettavat opettajat eivät tiedä, tai ainakaan tuo esille tietoaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä koskien. Mielestäni olisikin tärkeää tutkia, onko asia todella näin. Lisäksi vastaavia asioita kartoittavan tutkimuksen tekeminen terveysalan koulutusohjelmissa opiskelevien ja opettavien suhteen olisi tärkeää.

Opinnäytetyö tuotti uusia tietoja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä sateenkaariperheiden asemasta sosiaalialan koulutusohjelmassa, sekä valmistuvien sosionomien (AMK) tiedoista suhteessa edellä mainittuihin vähemmistöihin. Tutkimustuloksia ei kuitenkaan ole tarkoitettu yleistettäväksi, vaan ne ovat lähinnä hyödynnettävissä Satakunnan ammattikorkeakoulun taholta. Jäänkin mielenkiinnolla seuraamaan sosiaalialan koulutusohjelman kehitystä. Viittaan yhdenvertaisuuslakiin, sosiaalialan tehtävään sekä johdannossa esittämäni seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämisen toimintaohjelman kohtaan, jossa painotetaan ammattilaisten osaamisen kehittämistä muun muassa sisällyttämällä esimerkiksi seksuaaliterveyden perusteet perusopintoihin.

LÄHTEET

Aarnipuu, T. 2007. ”Isämäinen äiti tai äitimäinen isä” – havaintoja transvanhemmista asiakkaina. Teoksessa Kuosmanen, P. & Jämsä, J. (toim.) Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa. Helsinki. Edita Prima Oy. SEIS – Suomi eteenpäin ilman syrjintää –julkaisu, 30-37.

Ammattieettinen lautakunta. 2005. Arki, arvot, elämä, etiikka – sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Helsinki. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry.

Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere. Vastapaino.

Hiltunen, R. 1999. Rikoksesta tasa-arvoon – homoseksuaalien oikeudellisen aseman kehittyminen. Teoksessa Lehtonen, J. (toim.) Homo fennicus – miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa. Helsinki. Sosiaali- ja terveysministeriö, Naistutkimusraportteja 1/1999, 41-54.

Hirsjärvi, S, Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. Helsinki. Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Huldén, A. 2008. Nuorisotyö. Teoksessa Jämsä, J. (toim.) Sateenkaariperheet ja hyvinvointi: Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Jyväskylä. PS-Kustannus, 249-266.

Huuska, M. 2008. Intersukupuolisuus ja transihmisyyt. Teoksessa Jämsä, J. (toim.) Sateenkaariperheet ja hyvinvointi: Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Jyväskylä. PS-Kustannus, 48-59.

Juvonen, T. 1997. Normatiivisen hyvän harhat. Teoksessa Lehtonen, J., Nissinen, J. & Socada, M. (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen: Lesbot, homot, bi- ja transihmiset sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina. Helsinki. Oy Edita Ab, 11-17.

Jämsä, J. 2008a. Lasten ja perheiden kanssa työskentelevien koulutustarpeet. Teoksessa Jämsä, J. (toim.) Sateenkaariperheet ja hyvinvointi: Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Juva. PS-kustannus, 330-332.

Jämsä, J. 2008b. Suomalaiset sateenkaariperheet. Teoksessa Jämsä, J. (toim.) Sateenkaariperheet ja hyvinvointi : Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Jyväskylä. PS-Kustannus, 26-47.

Jämsä, J. 2008c. Sateenkaariperheiden kokemuksia palveluista. Teoksessa Jämsä, J. (toim.) Sateenkaariperheet ja hyvinvointi: Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Jyväskylä. PS-Kustannus, 86-97.

Jämsä, J. 2008d. Juridinen ja yhteiskunnallinen tilanne. Teoksessa Jämsä, J. (toim.) Sateenkaariperheet ja hyvinvointi : Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Jyväskylä. PS-Kustannus, 60-71.

Jämsä, J. 2008e. Mitä moninaisuuden kohtaaminen vaatii ja antaa? Teoksessa Jämsä, J. (toim.) Sateenkaariperheet ja hyvinvointi: Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Jyväskylä. PS-Kustannus, 20-25.

Jämsä, J. 2008f. Ammatillisia työkaluja moninaisuuden kohtaamiseen. Teoksessa Jämsä, J. (toim.) Sateenkaariperheet ja hyvinvointi: Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Jyväskylä. PS-Kustannus, 98-117.

Jämsä, J. & Kuosmanen, P. 2007. Sateenkaariperhe-kysely 2006. Teoksessa Kuosmanen, P. & Jämsä, J. (toim.) Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa. Helsinki. Edita Prima Oy. SEIS – Suomi eteenpäin ilman syrjintää –julkaisu, 13-20.

Karvinen, M. 2007. Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus. Terveystietä 40 (6), 18-20.

Kuosmanen, P. & Jämsä, J. 2007a. Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa. Helsinki. Edita Prima Oy. SEIS – Suomi eteenpäin ilman syrjintää –julkaisu.

Kuosmanen, P. & Jämsä, J. 2007b. Monimuotoiset sateenkaariperheet heteroydinperheille suunnitellussa palvelujärjestelmässä. Teoksessa Kuosmanen, P. & Jämsä, J. (toim.) Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa. Helsinki. Edita Prima Oy. SEIS – Suomi eteenpäin ilman syrjintää –julkaisu, 102-113.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.

Lehtonen, J. 1997. Seksuaalisuuden ja sukupuolen monimuotoisuus. Teoksessa Lehtonen, J., Nissinen, J. & Socada, M. (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen: Lesbot, homot, bi- ja transihmiset sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina. Helsinki. Oy Edita Ab, 18-31.

Lehtonen, J. 2000. Ei-heteroseksuaaliset ja transsukupuoliset ihmiset Suomessa. Teoksessa Kontula, O. & Lottes, I. (toim.) Seksuaaliterveys Suomessa. Tampere. Kustannusosakeyhtiö Tammi, 282-292.

Lehtonen, J. 2003. Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa – Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Helsinki. Yliopistopaino. Julkaisuja 31. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura.

Lehtonen, J. 2007. Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvä syrjintä. Teoksessa Lepola, O. & Villa, S. (toim.) Syrjintä Suomessa 2006. Helsinki. Ihmisoikeusliitto ry, 18-65.

Leinonen, E-K. & Leinonen, H. 2007. Transvestisuus. Teoksessa Mustola, M. & Pakkanen, J. (toim.) Sateenkaari-Suomi: seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Helsinki. Like, 75-86.

Mustola, K. 2007. Suomalaisten lesbo- ja homoliikkeiden historiaa. Teoksessa Mustola, K. & Pakkanen, J. (toim.) Sateenkaari-Suomi: seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Helsinki. Like, 18-37.

Mustola, K. & Pakkanen, J. 2007. Johdanto. Teoksessa Mustola, K. & Pakkanen, J. (toim.) Sateenkaari-Suomi: seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Helsinki. Like, 11-14.

Nissinen, J. 1995. Homo- ja biseksuaalisuuden huomioonottaminen päihdehuollossa. Pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto, sosiaalipsykologian laitos. [Viitattu 16.2.2009] Saatavissa: <http://www.finnqueer.net/pdf/Homo-jabiseksuaalisuuden.pdf>

Pimenoff, V. 1997. Transseksuaalien määrittely terveys- ja sosiaalipalveluissa. Teoksessa Lehtonen, J., Nissinen, J. & Socada, M. (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen: Lesbot, homot, bi- ja transihmiset sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina. Helsinki. Oy Edita Ab, 61-66.

Rakkauden lahja: piispojen puheenvuoro perheestä, avioliitosta ja seksuaalisuudesta. 2008. Helsinki. Kirjapaja. [Viitattu 5.2.2009] Saatavissa: [http://evl.fi/EVLfi.nsf/documents/D04FB8F99B7992B0C22574DB0026A56C/\\$file/rakkauden_lahja.pdf](http://evl.fi/EVLfi.nsf/documents/D04FB8F99B7992B0C22574DB0026A56C/$file/rakkauden_lahja.pdf)

Ronkainen, S. 1997. Biseksuaalinen kokemus ja biseksuaalinen identiteetti. Teoksessa Lehtonen, J., Nissinen, J. & Socada, M. (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen: Lesbot, homot, bi- ja transihmiset sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina. Helsinki. Oy Edita Ab, 34-47.

Rosblom-Stenbäck, A. 1999. Lähihoitajaopiskelijoiden tiedot ja käsitykset homoseksuaalisuudesta. Opinnäytetutkielma. Kuopion yliopisto, hoitotieteen laitos, terveystieteiden opettajan koulutus.

Satakunnan ammattikorkeakoulu, 2004. Opetussuunnitelma 2005-2006 – sosiaalialan koulutusohjelma.

Satakunnan ammattikorkeakoulu, 2008a. Opetussuunnitelma 2008-2009 – sosiaalialan koulutusohjelma.

Satakunnan ammattikorkeakoulu, 2008b. Vapaasti valittavat opintojaksot lukuvuonna 2008-2009.

SEIS – Suomi Eteenpäin Ilman Syrjintää –projekti, 2004. Yhdenvertaisuuslaki - työkalupakki syrjintää vastaan. [Viitattu 23.2.2009] Saatavissa: http://www.yhdenvertaisuus.fi/mp/db/file_library/x/IMG/11391/file/yvlakiesite.pdf

Seksuaalinen tasavertaisuus SETA ry. Poliittinen strategia aikavälille 2009-2013.

Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmä. 2007. Seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistäminen. Toimintaohjelma 2007-2011. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:17. Helsinki. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Stålström, O. 1997. Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu. Helsinki. Gaudeamus.

Stålström, O. 1999. Taistelu määrittelijän vallasta: homouden leimojen loppu. Teoksessa Lehtonen, J. (toim.) Homo fennicus – miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa. Helsinki. Sosiaali- ja terveysministeriö, Naistutkimusraportteja 1/1999, 25-40.

Stålström, O. & Nissinen, J. 2000. Seksuaalinen tasavertaisuus edistää seksuaalista hyvinvointia. Teoksessa Kontula, O. & Lottes, I. (toim.) Seksuaaliterveys Suomessa. Tampere. Kustannusosakeyhtiö Tammi, 125-145.

Suhonen, M. 2007. Transsukupuolisuuden näkymätön historia. Teoksessa Mustola, M. & Pakkanen, J. (toim.) Sateenkaari-Suomi: seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Helsinki. Like, 53-65

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkohallitus, 13.8.2008. Lausunto työryhmämietinnöstä Perheen sisäinen adoptio rekisteröidyn parisuhteen perheessä. [viitattu 5.2.2009] Saatavissa:

[http://kappeli.evl.fi/KKHASHa.nsf/f836ac9d0c0de8cac22572b200419e6b/4f9654dbff36f2b5c22574a5001e9f73/\\$FILE/Lausunto%20perheen%20sis%20adoptio%2013.8.-lopullinen.pdf](http://kappeli.evl.fi/KKHASHa.nsf/f836ac9d0c0de8cac22572b200419e6b/4f9654dbff36f2b5c22574a5001e9f73/$FILE/Lausunto%20perheen%20sis%20adoptio%2013.8.-lopullinen.pdf)

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Transtukipiste & Venhola, M. Intersukupuolisuuden historiaa. [viitattu 5.2.2009]. Saatavissa: <http://transtukipiste.fi/intersukupuolisuus/tp0503.php>

Valtanen, K. 1991. Mielenterveyspalvelut ja homoseksuaalinen asiakas: mielenterveystoimistojen terapiatyötä tekevien tiedot ja asenteet homoseksuaalisuudesta. Kansanterveystieteen laitoksen tutkielma. Oulun yliopisto.

Yhdenvertaisuuslaki 20.1.2004/21.

LIITELUETTELO

LIITE 1 Sosiaalialan koulutusohjelman tutkintorakenne

LIITE 2 Tutkimuslupa

LIITE 3 Kyselylomake

Sosiaalialan koulutusohjelman tutkintorakenne

VAPAASTI VALITTAVAT OPINNOT 15 op	SOSIAALIALAN KOULUTUSOHJELMAN SUUNTAUTUMISVAIH- TOEHTOJEN YHTEISET AMMATTIOPINNOT 6 op			OPINNÄYTETYÖ 15 op
	ERITYISRYHMIEN OHJAUS SV:n AM- MATTIOPINNOT 123 op (Sisältää harjoittelua 45 op)	SOSIAALI- PEDAGOGIIKAN SV:n AMMAT- TIOPINNOT 123 op (Sisältää harjoittelua 45 op)	SOSIAALIPALVE- LUJEN OHJAUK- SEN SV:n AMMAT- TIOPINNOT 123 op (Sisältää harjoittelua 45 op)	
	PERUSOPINNOT 51 op <ul style="list-style-type: none"> • Sosiaali- ja terveysalan yhteiset opinnot 10 op • Sosiaalialan koulutusohjelman yhteiset opinnot 41 op 			

(Satakunnan ammattikorkeakoulu 2004, 8)

PÄÄTÖS 979 001

13.1.2009

Minna Laine

Viite: Tutkimuslupahakemuksenne 1.12.2009

LUVAN MYÖNTÄMINEN KYSELYTUTKIMUKSEN TEKEMISEEN

Myönnän Satakunnan ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveysalan Porin toimipisteen opiskelijalle Minna Laineelle luvan kerätä Satakunnan ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveysalan Porin toimipisteessä sosiaalialan koulutusohjelmassa vuonna 2006 aloittaneilta opiskelijoilta aineistoa opinnäytetyöhön. Opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää, millälaiset valmiudet Satakunnan ammattikorkeakoulun sosiaalialan opiskelijoilla on kohdata tulevassa työssään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä saateenkaariperheiden edustajia ja kartoittaa millaisina opiskelijat kokevat omat tiedolliset valmiutensa, sekä ovatko konkreettiset ja koetut tiedot ristiriidassa keskenään. Opinnäytetyön ohjaajana toimii lehtori Kirsti-Leena Frigren.

SATAKUNNAN AMMATTIKORKEAKOULU

Päivi Jaatinen
Kehitysjohtaja

Tiedoksi:

Anoja

Opinnäytetyön ohjaaja
Toimialajohtaja

KYSELY SEKSUAALI- JA SUKUPUOLIVÄHEMMISTÖISTÄ SEKÄ SATEENKAARIPERHEISTÄ OSANA SOSIAALIALAN KOULUTUSTA

OSIO 1

1. TIEDOT SEKSUAALI- JA SUKUPUOLIVÄHEMMISTÖISTÄ SEKÄ SATEENKAARIPERHEISTÄ

1.1. Kuvaile ja määrittele mahdollisimman tarkkaan ja yksityiskohtaisesti, mitä mielestäsi tarkoitetaan seuraavilla termeillä.

Homoseksuaalisuus

Biseksuaalisuus

Oikeus määritellä itse oma seksuaalinen suuntautumisensa. (Mitä tällä tarkoitetaan ja miksi se on tärkeää?)

1.2. Valitse mielestäsi oikea vastausvaihtoehto.

Edellä mainitut (kts. 1.1.) termit kuvaavat

seksuaalivähemmistöjä

sukupuolivähemmistöjä

1.3. Kuvaile ja määrittele mahdollisimman tarkkaan ja yksityiskohtaisesti, mitä mielestäsi tarkoitetaan seuraavilla termeillä.

Intersukupuolisuus

Eriytynen sukupuoli lapsella

Transsukupuolisuus

Transgenderiys

Transvestisuus

1.4. Valitse mielestäsi oikea vastausvaihtoehto.

Edellä mainitut (kts. 1.3.) termit kuvaavat seksuaalivähemmistöjä
sukupuolivähemmistöjä

1.5. Tarkoittaako se, että henkilö kuuluu sukupuolivähemmistöihin sitä, että hän kuuluu automaattisesti myös seksuaalivähemmistöihin? Valitse mielestäsi oikea vastausvaihtoehto.

kyllä

ei

1.6. Kuvaile ja määrittele mahdollisimman tarkkaan ja yksityiskohtaisesti, mitä mielestäsi tarkoitetaan sateenkaariperheillä.

1.7. Kuvaile minkälaisia sateenkaariperheet mielestäsi voivat olla perhemuodoiltaan. Keksi esimerkkejä sateenkaariperheistä perheenjäsenineen.

1.8. Miten sateenkaariperheeseen voi syntyä ja/tai tulla lapsia?

1.9. Kuvaile millaisissa tilanteissa voit mielestäsi tavata kyselyssä mainittuja ryhmiä tulevassa työssäsi.

1.10. Kuvaile miten voit työntekijänä mielestäsi helpottaa kyselyssä mainittujen ryhmien asiointia sosiaalipalvelujärjestelmässä. Mainitse konkreettisia keinoja.

1.11. Kuvaile millaisia konkreettisia käytännön ongelmatilanteita ja ennakkoluuloja kyselyssä mainittujen ryhmien edustajat (lapset, aikuiset, vanhukset) voivat mielestäsi kohdata asioidessaan sosiaalipalvelujärjestelmässä.

KYSELY SEKSUAALI- JA SUKUPUOLIVÄHEMMISTÖISTÄ SEKÄ SATEENKAARIPERHEISTÄ OSANA SOSIAALIALAN KOULUTUSTA

OSIO 2

2. KOKEMUKSET OMISTA TIEDOISTA

Arvioi omaa *tietomääräsi* jokaisesta otsakkeesta. Ympyröi asteikosta tietomääräsi parhaiten kuvaava vastausvaihtoehto.

	heikko	välttävä	kohtalainen	kiitettävä	erinomainen
2.1. Seksuaalivähemmistöt	1	2	3	4	5
2.1.1. Homoseksuaalisuus	1	2	3	4	5
2.1.2. Biseksuaalisuus	1	2	3	4	5
2.1.3. Oikeus määrittellä itse oma seksuaalinen suunt.	1	2	3	4	5
2.2. Sukupuolivähemmistöt	1	2	3	4	5
2.2.1. Intersukupuolisuus	1	2	3	4	5
2.2.2. Erityinen sukupuoli lapsella	1	2	3	4	5
2.2.3. Transsukupuolisuus	1	2	3	4	5
2.2.4. Transgenderiys	1	2	3	4	5
2.2.5. Transvestisuus	1	2	3	4	5
2.3. Sateenkaariperheet	1	2	3	4	5
2.3.1. Ydinperheet	1	2	3	4	5
2.3.2. Uusperheet	1	2	3	4	5
2.3.3. Yhden vanhemman perheet	1	2	3	4	5
2.3.4. Etävanhemman perheet	1	2	3	4	5
2.3.5. Apilaperheet	1	2	3	4	5
2.4. Asiakastilanteisiin liittyvä tietous	1	2	3	4	5
2.4.1. Tilanteet, joissa vähemmistön edustaja voi olla asiakkaana	1	2	3	4	5
2.4.2. Miten voin helpottaa vähemmistön edustajan asiointia sosiaalipalvelujärjestelmässä	1	2	3	4	5
2.4.3. Asiakkaiden mahdollisesti kohtaamat ongelmat ja ennakkoluulot sosiaalipalvelujärjestelmässä	1	2	3	4	5

2.5. Arvioi omia *arvojasi* jokaisesta otsakkeesta. Ympyröi asteikosta arvojasi parhaiten kuvaava vastausvaihtoehto.

	ei tärkeää	tärkeää
2.5.1. Seksuaalivähemmistöjen tunteminen	1	2
2.5.2. Sukupuolivähemmistöjen tunteminen	1	2
2.5.3. Sateenkaariperheiden tunteminen	1	2
2.5.4. Kyky helpottaa em. vähemmistöjen asiointia palvelujärjestelmässä	1	2
2.5.5. Em. vähemmistöjen palvelujärjestelmässä mahdollisesti kohtaamien ongelmien ja ennakkoluulojen tunteminen	1	2

3. SEKSUAALI- JA SUKUPUOLIVÄHEMMISTÖJÄ SEKÄ SATEENKAARI-PERHEITÄ KOSKEVAN TIEDON ALKUPERÄ, SAATAVUUS JA LAATU

3.1. Mistä olet saanut seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä sekä sateenkaariperheitä koskevat tietosi? Rastita sopivat vaihtoehdot.

Satakunnan ammattikorkeakoulu (nykyinen koulutus)

Aiempi koulutus, mikä?

Erillinen kurssi (ei SAMK:n opintoihin liittyvä)

Työpaikka

Perhe / ystävät / tutut (edustaa seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöjä)

Perhe / ystävät / tutut (ei edusta seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöjä)

Kirjallisuus

Televisiosarjat

Dokumenttiohjelmat

Radio

Sanomalehdet

Aikakauslehdet

Muu, mikä / mitkä?
